

ISSN 2587-2036

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

The Journal of Yıldız Graduate School of Social Sciences

Volume 6

Number 1

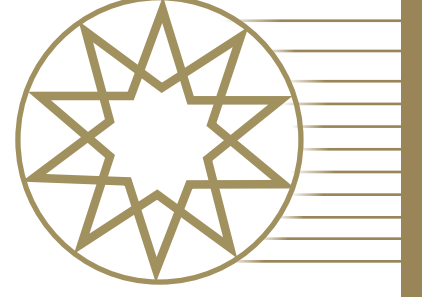
Year 2022

YTÜ
PRESS

www.ysbed.yildiz.edu.tr

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

The Journal of Yıldız Graduate School of Social Sciences

Volume 6 Number 1 Year 2022

EDITOR-IN-CHIEF

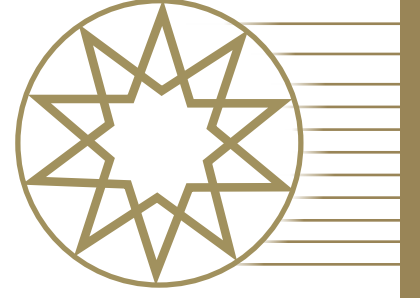
Assoc. Prof. Dr. Yasin ŞEHİTOĞLU, Turkey

EDITORIAL BOARD

- Prof. Aerkin ARIZI, The Minzu University, Beijing, China*
Prof. Ali Fuat ARICI, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Ayşe Banu KARADAĞ, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Ayşe Melek ÖZYETGİN, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Birsnel KARAKOÇ, Uppsala University, Sweden
Prof. Caner TASLAMAN, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Cemal ZEHİR, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Emine BOGENÇ DEMİREL, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Esin CAN, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Francesco SCALERA, University Of Bari "Aldo Moro", Italy
Prof. Güler ARAS, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Halit KESKİN, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Hasan Basri GÜNDÜZ, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. İbrahim KIRCOVA, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. İbrahim KOCABAŞ, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. İlhan ÖZKEÇECİ, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Jamaluddin HUSAIN, Purdue University, USA
Prof. Kenan AYDIN, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Kürşad YILMAZ, Dumlupınar Üniversitesi, İstanbul, Turkey
Prof. M. Eyyüp SALLABAŞ, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. M. Sait ÖZERVARLI, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Mehmet Akif OKUR, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Mehmet Engin DENİZ, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Mehmet Faik YILMAZ, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Mehmet HACISALİHOĞLU, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Mehmet GÜROL, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Melike BİLDİRİCİ, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Mumtaz AKHTER, University of Punjab, Pakistan
Prof. Murat DEMİRCİOĞLU, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Murat DONDURAN, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Mustafa GÜNDÜZ, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Nurşin A. GÜNEY, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Sait ÖZTÜRK, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

The Journal of Yıldız Graduate School of Social Sciences

Volume 6 Number 1 Year 2022

Prof. Salih DURER, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Suat UNGAN, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İstanbul, Turkey
Prof. Timothy RASINSKI, Kent State University, USA
Prof. Turan SAĞER, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Vefa TAŞDELEN, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Yakup ÇELİK, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Yavuz ERİŞEN, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Prof. Zühal ÖLMEZ, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Assoc. Prof. Celile ÖKTEN, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Assoc. Prof. Elmira ADİLBEKOVA, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan
Assoc. Prof. Ercan KARAKOÇ, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Assoc. Prof. Fulya MEMİŞOĞLU, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Assoc. Prof. Mehmet Emin KAHRAMAN, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Assoc. Prof. Remziye CEYLAN, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey
Assoc. Prof. Teyfur ERDOĞDU, Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey

Abstracting and Indexing: Scilit, Open Ukrainian Citation Index (OUCI), Google Scholar

Journal Description: The journal is supported by Yıldız Technical University officially, and is a blind peer-reviewed free open-access journal, published bimonthly (June-December).

Publisher: Yıldız Technical University

Editor-in-Chief: Assoc. Prof. Dr. Yasin ŞEHİTOĞLU, yasinsehitoglu@gmail.com

Language of Publication: English-Turkish

Frequency: Bimonthly (2 issues per year)

Publication Type: Online e-version

Journal of Yıldız Graduate School of Social Sciences (JYGSSS) is a open access scientific and “double blind peer review” journal published twice a year (June-December). The publication language of the journal is Turkish. Studies in other languages can also be accepted and published with the decision of the journal editorial board. No fee is charged from the author(s). All publishing rights of the articles belong to Yıldız Technical University. The opinions and arguments expressed in the articles published in the journal are solely belong to the author(s) and do not reflect the views of Yıldız Technical University administration. All legal liability for the contents of the articles belongs to the author(s).

Papers are actively checked for plagiarism with iThenticate program.

Kare Publishing

Address: Concord İstanbul, Dumlupınar Mah. Cihan Sk. No: 15 B Blok Da: 162, 34720 Kadıköy, İstanbul-Turkey

Phone: +90 216 550 61 11

Fax: +90 216 550 61 12

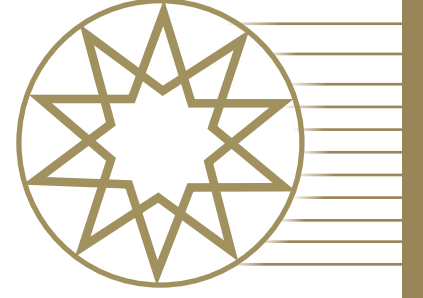
Web: www.karepb.com

E-mail: kare@karepb.com

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

The Journal of Yıldız Graduate School of Social Sciences

Volume 6 Number 1 Year 2022

Ethics & Policies

Open Access Policy

Yıldız Social Sciences Institute Journal supports the Budapest Open Access Initiative statement of principles that promotes free access to research literature. The declaration defines open access to academic literature as free availability on the internet, permitting users to read, record, copy, print, search, or link to the full text, examine them for indexing, use them as data for software or other lawful purposes without financial, legal, or technical barriers. Information sharing represents a public good, and is essential to the advancement of science. Therefore, articles published in this journal are available for use by researchers and other readers without permission from the author or the publisher provided that the author and the original source are cited. The articles in **Yıldız Social Sciences Institute Journal** are accessible through search engines, websites, blogs, and other digital platforms.

Additional details on the Budapest Open Access Initiative and their guidelines are available at <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/>, including a Turkish translation of the recommendations at <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-translations/turkish-translation>.

Fee - Charges

This journal assesses NO submission fees, publication fees (article processing charges), or page charges.

Creative Commons License

A Creative Commons license is a public copyright license that enables the free distribution of copyrighted work. **Yıldız Social Sciences Institute Journal** articles are licensed under the Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC 4.0) version. The author grants the right to share and use original work with the condition that it be appropriately credited, it may not be used for commercial purposes, and secondary products must also be made available under the same terms of use. Specific details can be found at <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

Yıldız Social Sciences Institute Journal is committed to encouraging dissemination of academic work and interdisciplinary cooperation.

Ethics Policy

The observance of ethical principles throughout the research and publication process is fundamental to ensuring the integrity of the work and furthering the goal of contributing to and sharing high-quality, objective, reliable, and useful information.

Yıldız Social Sciences Institute Journal has adopted ethical principles based on the guidelines prepared by the Committee

on Publication Ethics (COPE) (<https://publicationethics.org/>). We implement these processes to ensure appropriate support for our authors and their institutions, as well as our readers. It is crucial that all of the stakeholders in the process (authors, readers and researchers, publishers, reviewers, and editors) comply with ethical principles.

Ethical Responsibilities of the Authors

- Studies submitted for publication must be original work of the author. References to other studies must be cited and/or quoted completely and accurately;
- Only those who provide a substantial intellectual contribution to the content of the work may be cited as an author. Other contributors may be recognized with acknowledgements at the conclusion of the article;
- All competing interests or relationships that may be perceived to constitute a conflict of interest must be declared and explained;
- All studies involving human or animal subjects must comply with national and international laws and guidelines regarding privacy and ethical conduct (e.g., World Medical Association Declaration of Helsinki, US National Institutes of Health Policy on the Use of Laboratory Animals, EU Directive on the Use of Animals) and the details of approval and observance should be indicated in the Materials and Methods section of the manuscript;
- Authors must be able to provide documentation showing that they have the right to use the data analyzed, all necessary permission related to the research, and appropriate consent; Raw data and other material used in the article must be available and may be requested from the author(s) in order to verify the validity of the reporting;
- In the event the author(s) notice an error at any point in the publication process or after publication, they have the obligation to inform the journal editor or publisher and cooperate in appropriate corrective action;
- Authors may not submit their article for publication to more than one journal simultaneously. Each application must be initiated following the completion of any previous effort. Previously published articles, will not be accepted, including translations, without the proper acknowledgement of the original author;
- Changes in authorship designation (such as adding authors, changing the printed order of the authors, removing an author) once the evaluation process has begun will not be accepted in order to protect all parties involved.

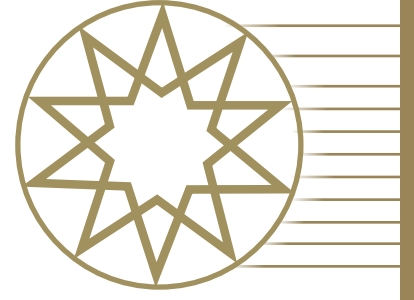
Ethical Duties and Responsibilities of the Editors

The editor is responsible for everything published in the journal. In the context of this responsibility, editors have the following duties and obligations:

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

The Journal of Yıldız Graduate School of Social Sciences

Volume 6 Number 1 Year 2022

Ethics & Policies

- Endeavor to meet the needs of readers and authors;
- Maintain continuous development to improve the journal;
- Consistently work to ensure quality and academic integrity. The editor is responsible for confirming that the publishing policies and standards are upheld;
- Support freedom of thought;
- Prevent business needs or other considerations from compromising intellectual and ethical standards, including acting in a balanced, objective, and fair manner in the course of their duties without any discrimination based on gender, religious or political beliefs, ethnic or geographical origin, sponsorship, renown, or other influence;
- Apply the publicly defined publication policies created and enforced to ensure a timely and impartial evaluation process for all submissions;
- Protect intellectual property and to defend the rights of the journal and author(s);
- Demonstrate clarity and transparency. The editor is expected to ensure that any errors, inconsistencies, or misleading statements are corrected quickly and appropriately acknowledged;
- Perform a thorough, timely, and objective investigation of any complaint or allegation of misconduct, including providing the opportunity for the author to present information refuting accusations, and to share the findings and conclusions and implement appropriate action, which may include, but is not limited to rejection of an article.

Reader Relationship

The editor is to make publication decisions based on expectations of suitable and desirable material. Studies accepted for publication must be original contributions that benefit the reader, researcher, practitioner, and the literature. In addition, editors are obliged to take into account feedback from readers, researchers, and practitioners, and to provide an informative response. Readers will also be informed of any funding provided to support published research.

Author Relationship

- The decision to accept an article is to be based on the importance, original value, validity, and clarity of expression of the work, and the goals and objectives of the journal;
- Studies accepted for evaluation and publication will not be withdrawn unless serious problems are identified;
- The editor will not disregard positive reviewer comments unless there is a serious problem with the study;
- New editors will not change publishing decisions made by previous editor(s) unless there is a serious problem;
- A description of the submission and evaluation process is publicly available;

- Authors are provided with descriptive and informative feedback.

Reviewer Relationship

- Reviewers are to be selected according to the subject of the study;
- Information and guidance for the evaluation phase is provided;
- Any conflicts of interest between authors and reviewers will be disclosed and managed appropriately;
- Reviewer identity is to be kept confidential to preserve a blind review process;
- Reviewers are to evaluate the study using unbiased, scientific, and constructive comments. Unkind or unscientific commentary will not be permitted;
- Reviewers will be evaluated using criteria such as timely response and quality of observations;
- The pool of reviewers is to be assessed and supplemented regularly to ensure a broad scope of expertise.

Editorial Board Relationship

The editor works with the members of the editorial board to ensure that they are familiar with journal policies and developments in regular meetings and announcements, and will provide training for new members and assistance to board members during their tenure in their role as a supporter of the journal.

- Editorial board members must be qualified and able to contribute to the journal;
- Members of the editorial board must evaluate studies impartially and independently;
- Editorial board members with the appropriate expertise will be given the opportunity to evaluate suitable articles;
- The editor will maintain regular contact with the editorial board and hold regular meetings regarding the development of editorial policies and other aspects of journal management.

Creativity and Openness

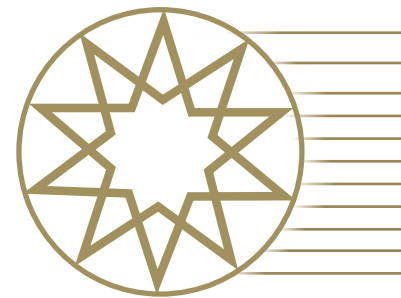
- Constructive criticism is to be encouraged;
- Authors will be given the opportunity to reply to criticism or lodge complaints;
- Negative results will not be a reason for submission denial.

Ethical Responsibilities of the Reviewers

Peer review of research embodies the scientific method, subjecting the work to the exacting scrutiny of knowledgeable colleagues. The rigor of the review process directly affects the quality of the literature; it provides confidence in an objective and independent evaluation of the published work. **Yıldız Social Sciences Institute Journal** uses a double-blind review process. All comments and the evaluation are transmitted through the journal management system. Reviewers should:

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

The Journal of Yıldız Graduate School of Social Sciences

Volume 6 Number 1 Year 2022

Ethics & Policies

- Only agree to evaluate studies related to their specialty;
  - Return reviews promptly and within the designated time-frame;
  - Evaluate with impartiality. Nationality, gender, religious beliefs, political beliefs, commercial concerns, or other considerations must not influence the evaluation;
  - Refuse to review any work with a potential conflict of interest and inform the journal editor;
  - Maintain confidentiality of all information. Destroy manuscripts and related material following the review. Only the final published version may be used for any purpose;
  - Report any suspicion of misconduct to the editor;
- Use thoughtful and constructive language intended to improve the quality of the article. Hostile or derogatory comments are not acceptable.

Ethical Responsibilities of the Publisher

The role of the publisher includes stewardship of the scholarly record. As such, the publisher should:

- Abide by ethical principles related to research integrity; the process of application, review, and selection; and publication;
- Collaborate with the editor and the editorial board to maintain and develop the journal in a relationship that recognizes editorial independence and is defined by written agreement;
- Publish content in a timely manner, including corrections, clarifications, and retractions;
- Preserve published work.

The publication processes of the journal are conducted in accordance with the guidelines of International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE), the World Association of Medical Editors (WAME), the Council of Science Editors (CSE), the Committee of Publication Ethics (COPE), the European Association of Science Editors (EASE) and National Information Standards Organization (NISO).

Examples of some activities considered to be contrary to scientific research and publication ethics:

- **Plagiarism:** The representation of the ideas, methods, data, or other work of another, in whole or in part, as one's own. The original source must be appropriately acknowledged. Authors are encouraged to offer unique work that does not rely on substantial use of other sources, regardless of citation.
- **Fraud:** The use of fabricated or falsified data or other deceptive misrepresentation of fact.
- **Distortion:** Manipulation of the research records, data, images, or results, or presenting unused devices or materials as if they were used in the research, particularly in the interests of study sponsors.
- **Republication:** Duplicate submissions presented as unique

publications.

- **Slicing:** The use of a portion of data or findings derived from a single research idea in multiple smaller units as separate publications.
- **Inaccurate authorship:** The inclusion of individuals as named authors who were not active contributors, the failure to include contributors, or the inappropriate ranking of authors.
- **Lack of acknowledgement** of individuals, institutions, or organizations that provided financial or other substantial support to the work.
- **Use of a thesis or unpublished study** without the permission of the owner.
- **Failure to comply with ethical rules** for human and animal research, including respect for patient rights and animal welfare, or obtaining the required approval.
- **The misuse of resources, facilities, or devices** provided for scientific research.
- **The use of false or misleading statements.**

On rare occasions it may be necessary for a journal to impose sanctions on researchers who have engaged in questionable research practices or publishing ethics malpractice: for example, a ban against publishing any further articles in the journal when doing so puts the journal's reputation demonstrably at risk, or not permitting a researcher to serve as a reviewer or editor. Bans of this nature may be implemented for a period of time and revoked or extended if necessary, upon review at the conclusion of the allotted time period. Sanctions may be appealed by writing to the journal editor.

Plagiarism Policy

Plagiarism is the theft of another's work and a violation of ethics, regardless of whether it is intentional or not. It is unacceptable conduct to submit or publish manuscripts using other sources without appropriately citing the reference. It is the policy of the **Yıldız Social Sciences Institute Journal**, to use plagiarism detection software for all submissions and to perform an editorial review when necessary. The editor or the editorial board may request revision or reject a manuscript that does not meet publication standards, including plagiarism, citation or other manipulation, or any fraudulent misrepresentation.

Copyright Transfer

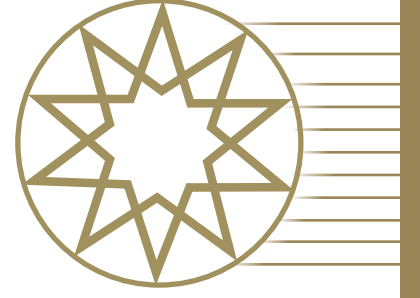
Manuscripts submitted for publication in the **Yıldız Social Sciences Institute Journal** should be original, unpublished work. Upon submission, the authors are obliged to declare that the study, in whole or in part, has not been previously published or evaluated for publication on any other platform. Sanctions may be applied for failure to observe this policy.

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

The Journal of Yıldız Graduate School of Social Sciences

Volume 6 Number 1 Year 2022

Ethics & Policies

Authors agree to transfer copyright privileges upon submission to the **Yıldız Social Sciences Institute Journal**. This transfer takes effect upon acceptance for publication. No part of published material may be used for any other purpose without the written permission of the publisher.

Authors should obtain any necessary permission from the copyright holder when using content previously published in printed or electronic format, including pictures, tables, or other elements. The legal, financial, and criminal responsibility resides with the author.

Authors must return a completed copyright transfer form upon submission.

Conflict of Interest

The editor is required to ensure that any conflicts of interest between authors, reviewers, or other parties are disclosed and managed appropriately to provide an independent and impartial process.

Any potential perception of a financial or personal interest that may affect decision-making creates a conflict of interest. The presence of a conflict of interest is independent of the occurrence

of inappropriateness. The reliability of the scientific process and published articles is directly related to the objective consideration of conflicts of interest during the planning, implementation, writing, evaluation, editing, and publication of scientific studies.

Financial relationships are the most easily identified conflicts of interest, and if undisclosed, they undermine the credibility of the journal, the authors, and the science. However, conflicts can also occur through individual relationships, academic competition, intellectual approach, and more. Authors should refrain as much as possible from any relationship that could restrict their ability to objectively access data or analyze, interpret, prepare, and publish their article. Authors must disclose any relationships related to study submissions.

Editors and peer reviewers should also be aware of potential conflicts of interest and refrain from engaging in any activity that could be questionable and report associations that could be perceived as presenting a conflict.

The publication team works diligently to ensure that the evaluation process is conducted in an impartial manner in order to protect the interests of all parties.

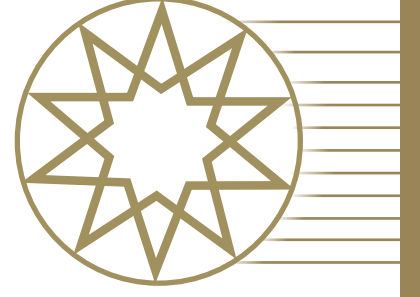
The conflict of interest form and more detailed information are available at: <http://www.icmje.org/disclosure-of-interest/>

ISSN 2587-2036

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

The Journal of Yıldız Graduate School of Social Sciences

Volume 6 Number 1 Year 2022

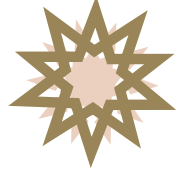

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

ORIGINAL ARTICLES / ORIJINAL MAKALE

- From being the object of art to being the producer of the image: The case of women in art history..... 1**
A. TUFAN
- Duygusal zekâ ve girişimcilik niyeti arasında öz yeterliliğin aracılık ilişkisi 11**
C. ZEHİR, G. BEKTAŞ
- Narko-terörizm kavramı ve tarihsel gelişimi: Uyuşturucu trafiğiyle bağlantılı gruplara yönelik bir analiz modeli 22**
O. AĞKAYA, A. GENÇ YILMAZ, G. P. ERKEM GÜLBOY
- Film afişlerinin görsel okuryazarlık açısından analiz edilmesi 36**
A. ERZİNCAN
- Güneş Ülkesi'nin klasik yönetim teorisi çerçevesinde incelenmesi 44**
A. A. BAYKAL

Original Article / Orijinal Makale

From being the object of art to being the producer of the image:
The case of women in art history

Sanatın nesnesinden imgenin üreticisi olma bağlamında sanat
tarihinde kadın olgusu

Ayça TUFAN*

Faculty of Art and Design-Combined Arts Programme, İstanbul, Turkey

Sanat ve Tasarım Fakültesi-Karma Sanatlar Programı, İstanbul, Türkiye

ARTICLE INFO

Article history

Received: 20 June 2022

Accepted: 16 August 2022

Key words:

Feminism, fine arts, gender,
painting, women artists

MAKALE BİLGİSİ

Makale Hakkında

Geliş tarihi: 20 Haziran 2022

Kabul tarihi: 16 Ağustos 2022

Anahtar kelimeler:

Feminizm, güzel sanatlar,
toplumsal cinsiyet, resim, kadın
sanatçı

ABSTRACT

Until the end of 20th century, within the social order created by male-dominant culture and the art practice operating following this order, it is seen that there is a unity of order in which women have always been left secondary or even ignored throughout history and cannot go beyond being an object when it comes to art and creation. For centuries, woman has been seen as an aesthetic figure with her body and its sexual connotations. In other words, she has not been able to and also not been allowed to go beyond being merely the subject of the artwork. By the 1970's, this structure began to change, and women artists took the part of being the producers of art instead of being the subject of the work in art production. However, women continue to struggle to exist in the field of art, as in every area. This study deals with the phenomenon women in the art history process with the examples of western plastic art practices.

Cite this article as: Tufan A. From being the object of art to being the producer of the image: The case of women in art history. Yıldız Sos Bil Ens Der 2022;6:1:1–10.

ÖZ

20.yy'ın sonlarına gelinceye değin erkek egemen kültürün yarattığı toplumsal düzen ve bu düzene bağlı olarak işleyen sanat pratiği içinde, kadınların tarih boyunca hep ikincil bırakıldığı, hatta yok sayıldığı, sanat ve yaratı söz konusu olduğunda bir obje olmaktan öteye gidemediği bir düzen birliği olduğu görülmektedir. Yüzyıllar boyunca kadın sanatsal bağlamda sadece sanat yapıtının konusunu oluşturan bedeni ve karşı cins için hoş çağrışımlar uyandıran uzuvları ile estetik figürün karşılığı olarak görülmüş, diğer bir deyişle nesne olmaktan öteye geçememiş, geçmesine izin verilmemiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde ise bu yapı değişmeye başlamış ve kadın sanatçılar sanat üretiminde eserin konusu olmak yerine sanat yapıtının üreticisi olma rolünü üstlenmiştir. Bununla birlikte kadın her alanda olduğu gibi sanat alanında da varolma mücadelesini sürdürmektedir. Çalışma, sanat tarihi sürecinde kadın olgusunu plastik sanatlar pratikleri ve batı sanatından örneklerle ele almaktadır.

Atıf için yazım şekli: Tufan A. From being the object of art to being the producer of the image: The case of women in art history. Yıldız Sos Bil Ens Der 2022;6:1:1–10.

*Corresponding author / Sorumlu yazar

*E-mail adres: aycatufan@gmail.com

INTRODUCTION

The renowned discourse about woman rights 'A Vindication of the Rights of Woman' by Mary Wollstonecraft dates back 1792 and considered the earliest treatise advocating gender equality. The book is a classic reference book for rational feminism. In the book Wollstonecraft suggests that there is no inferiority between men and women. The rights of women which was not questioned in writing during the 18th century, started to be questioned during the 20th century and the studies on it began to increase and diversify. The famous French writer and philosopher Simone de Beauvoir's 1949 study 'Le Deuxième Sexe' (The Second Sex) forms the basis of modern feminism. The name of the book comes from the inferior position of women to men. 'One is not born but becomes a woman' is the most popular line of the book and summarise the situation of woman. It is very well mentioned in the book that becoming a woman is a think that comes after learning the existance of cultural codes.

With the Women Movement in 1960's new compartments of the argument gets on the stage. When it comes to the course of art, women started to dig art history in order to bring women artists to light. But in 1971 American art historian and writer Linda Nochlin bring a new perspective to the discussion with her famous study 'Why Have There Been No Great Women Artists?'

In this paper in order to discuss the evolution of women artists in art history Nochlin's pioneering essay was the right approach to begin the article, also Griselda Pollock's 'Women, Art and Ideology: Questions for Feminist Art Historians' is an other primary refferance for the article, and then as the second part, the subject is supported by visual examples from the examples of earliest recorded works of women artists who have worked in different eras, also at the same time, the determinations of different women theorists on the subject was included. In the conclusion part, it is aimed to understand with which variables it is possible to increase the visibility of women artists in the field of art and that the subject is based on cultural codes, not a matter of talent.

The study tries to explain how and why women artists remained secondary in the historical process despite their talents and competencies and how much effort was spent to reach an equal level with mens's birthrights.

Due to social roles and duties, only very few women have had the chance to produce art.

Undoubtedly, their existance was also very limited and was only possible with the support of a man. With the famous essay of Linda Nochlin 'Why Have There Been No Great Women Artists?' published in 1971, the question of what is the place of women in art has turned into an element that the world societies, which have become increasingly different in the last fifty years, have discussed, evaluated and questioned from different perspectives.

Since the late 1960's there has been a significant transformation in the context of women's phenomenon in all representation arena of art, from its history to the present. The effects of this transition have become more visible day by day. Until the end of the 20th century, a social order by the male-dominated masculine culture is seen. And in the art practice that Works in accordance with this order, women have always been left secondary even ignored throughout history. When it comes to art and production, it would not be wrong to talk about a unity of order in which it cannot go beyond being an object.

For centuries, woman has existed in its artistic context only as the subject or the model of an artwork. In the production of the work of art women, has become the counterpart of the aesthetic figure with her body and its visual appealing to male taste and desires. In other words in the male-dominated world, woman was left as an object of art production and she was not allowed to go beyond being an object in this field. As it can be easily understood that, the order of cultural prejudices and stereotypes deprived women of important institutions, opportunities and social roles, whether by conscious definition or not. Rather than just being the object of art to be the producer of an art piece was only possible with the feminist criticism of the 1970's and the methodologies of feminist art history to reveal the power of creation with its specific difference.

UNDERSTANDING THE SITUATION OF WOMEN IN ART

Until recently, it was thought that women were not very active in art, or in other words, they could not achieve significant success in the field of art. However, after the last quarter of the twentieth century, the studies of various theoreticians, writers and researchers are on the contrary. These studies show that the common belief is not true. And today in the light of these studies, we know that women have taken an active role in all areas of cultural production in the past, despite all the negativities they have faced.

Contrary to the popular belief, scientific studies shows that in last five hundred years, it is possible to talk about the success of many female artists in western culture and their products that can compete with their contemporaries. The first and the popular example that comes to mind in this field is, the Italian Baroque painter Artemisa Gentileschi. The artist lived between 1593-1653 and Gentileschi is the first female member admitted to the Florentine Accademia del Design. The artists chance to paint at that time depends on the fact that her father, Orazio Genthileschi was a painter. The artist was both the daughter and the student of her father. The artists work 'Judith Behaving Holofernes' (image 1) is undoubtedly under the influence of Caravaggio (image 2), and this effect is so obvious that in the 19th century, the painting was thought to belong to Caravaggio. Of course it is very well known that this effect is also seen in the works

of many male artists of his contemporary or follower. For his reason, it would be a mistake to evaluate it as a copy. It is known that Judith Behaving Holofernes was a commission of the Grand Duke of Tuscany. This can be also seen as a proof of the artist's competence in her period. Although the painting was a commissioned one- even in this condition it is very open to autobiographical and feminist readings. It can be said that this feature is the common point of many works of the artist. "The bloody scene dramatically depicts Judith beheading in a dark room the Assyrian commander Holofernes, who invades the city of Bethulia. Gentileschi's bloody scene was actually commissioned by the Tuscany grand duke Cosimo II de' Medici. This composition also reflects the rape of Artemisia Gentileschi- daughter and student of Orazio Gentileschi and (...) the first member of Florentine Accademia de Design- by her mentor Antonio Tassi at the age of eighteen, and the difficult judicial process that followed. Here, as in many of Gentileschi's paintings, she embodies female anger in her role as Judith."¹ (Sanat Atak: 2020) (Figs. 1, 2) As in the example of Artemisia Gentileschi, it can be seen that despite all the difficulties that women artists have experienced and humiliation that no male artist has ever experienced, women artists historical heritage and the fame they bring with them are extremely pale when compared with their male colleagues.

Figure 1. Artemisia Gentileschi, Judith Beheading Holofernes, 1620, The Uffizi Museum, Oil on Canvas, 146,5x108cm.

Figure 2. Caravaggio, Judith Beheading Holofernes, 1599, Palazzo Barberini, Oil on Canvas, 145x195 cm.

Despite all the difficulties in the the past, today Gentileschi accepted as an important painter of her era. Also the painting (Judith Beheading Holofernes) became an iconic work of an undauntable woman. "(...)this painting also represents the human and the Professional tale of a woman who chose to be an artist in an era dominated by men; in this she succeeded, working in the courts of Rome, Florence and Naples, travelling to England and finally becoming the first woman to enter the Academy of Art and Design in Florence." (Uffizi: D.29 Caravaggio and Artemisia)

Despite many talented women in arts why women artist are so pale in the scene of art history? Why has it been excluded from historical documentation and ignored? Undoubtedly, the answer to this question is hidden in the conditions and parameters that produce definitions such as art-artist that have existed for centuries. In order to examine the existence of women, it is necessary to look at history in general and the history of art in particular. Before moving on to historical analysis, it will be quite explanatory to look at the root of the word 'history' in English. The roots of the word 'history' emerged with the words 'his' which is a pronoun used to describe men in English, and the Word 'story'. In other words, as the Word suggests, written history tells us the story of men. Therefore, art history, which is a part of the same history, also serves the same masculine ideologies. In this context, it is not enough to look at the work of women artists to examine the existence of women. As in all social-cultural fields, the existence of women in the artistic platform requires a full understanding of the social system and ideological schema created by various power centers that embrace the existence of men over women and also support racial-social class discrimination.

The feminist movement, which sets out with a manifesto rejecting this social system and ideological schema, criticizes the general order that ignores women and their

¹Antonio Tassi: 1578-1644 Italian painter.

products. In a sense, women wrote her own alternative art history over time. At this point, the following question immediately comes to mind. Is it the same to form a feminist art history with involving women in art history? The answer is precisely no but it should not be forgotten that feminist art was born and developed within the history. The argument put forward by Linda Nochlin, one of the most important representatives of this enlightenment, in 1971, saves us from the discomfort of trying to find a woman Michelangelo by entering a race that can never be won. According to Nochlin it is impossible to find a woman Michelangelo because the criteria of perfection mentioned here were also created by men. At this point, art history should be perceived as a representative practice that actively produces definitions of gender difference and contributes to the existing gender politics and power relations configuration. The existing art history has not only been indifferent to women, but has also become a part of the social structuring of concept of gender discrimination. It would be appropriate to say that the concept of 'artist' constructed by such an art history is a result of masculine and bourgeois ideals. "The fact is that there have been no great women artists, so far as we know, although there have been many interesting and good ones who have not been sufficiently investigated or appreciated-nor have been any great Lithuanian jazz pianists or Eskimo tennis players. That this should be the case is regrettable, but no amount of manipulating the historical or critical evidence will alter the situation. There are no women equivalents for Michelangelo or Rembrandt, Delacroix or Cezanne, Picasso or Matisse, or even, in very recent times, for Willem de Kooning or Warhol, any more than there are black American equivalents for the same. If there were actually were large numbers of 'hidden' great women artists, or if there really should be different standards for women's art as opposed to men's-and logically, one can't have it both ways-then what are feminists fighting for? If women have in fact achieved the same status as men in the arts, then the status quo is fine." (Nochlin, 1989:p.3) Also it must be understood from her argument that, having the same educational and social opportunities will accomplish the superiority of men to women. "Structural gender discrimination, which exists in many academic disciplines, also has an active contribution to the formation of gender hierarchy at some point. At this point, it should be noted that, unlike the concept of gender, which describes the physiological differences between men and women, the concept of gender is defined as a set of rule-determining cultural behaviors attributed to both genders. "Gender differences stem from the roles that women and men have to play in various institutional structures. Division of labor according to gender, which is seen as the main determinant of difference, connects men to the public space, and women to the private space of the family as a wife, mother, domestic worker and thus, the series of events they encounter throughout their life-long expe-

riences are quite differentiated and enable them to form a separate social category" (Çelebi, 1990:4) As a part of this holistic system, women have lived confined to their home for centuries, and her life, which has been transferred from the dominance of the father to the dominance of the husband over time with the value judgments of the society, is stuck in a vicious circle of the house-child-wife triangle. Although this situation may differ in different cultures, in essence, women in all cultures of the world have shared approximately the same fate throughout the ages. Thus, unless belonging to a different class or has the support of a strong male figure, women's creativity has been damaged and her chance to be productive has been taken away. With the libertarian and democratic discourses of the Age of Enlightenment, the issue of women, which started to be brought to the agenda with the secondary classes that came into an awareness, began to become more visible with the access of women into working life as a result of the Industrial Revolution.

Despite all kinds of negativities, women artists are mentioned in various sources starting from the Antiquity albeit in small numbers. For example Roman Historian Pliny (M.S 23/24-79) in his work (Natural History) mentions six female artists who lived in ancient times. Some of the names also can be found in the book of Italian poet and writer Boccaccio's book written in Latin; *De Claris Mulieribus/De Mulieribus Claris* (Concerning Famous Women) a collection of biographies of women in western literature. During renaissance period, Giorgio Vasari's famous book (1511-74) 'Lives of the Most Excellent Painters, Sculptors, and Architects' (Fig. 3) mentions the names of some women artists. E.g. Artemisia Gentileschi, Properzia de Rossi (Figs. 4, 5), Elisabetta Sirani (Fig. 7), Lavinia Fontana (Fig. 6). The common point of these women is that all their fathers were painters. Despite such a privilege, all of these names suffered many difficulties and all their works attributed either with the name of their father or husband.

Marietta Robusti (Fig. 8) (1560?-90) is a 16th century painter and the daughter of famous Tintoretto. She worked with his father for many years but all her work attributed with the name of an other male artist. 'Marietta Robusti painted in her father's studio for 15 years while simultaneously completing her portrait commissions. She won great popularity during her lifetime as a portraitist and had many commissions, although few survive or have been attributed to her father or another artist. She could have become quite famous and her work well known by becoming a court painter for either Emperor Maximilian or King Philip II of Spain, but her father would not let her leave his side. Women during this time were subject to the desires of their fathers or husbands. Her career was thus always under the control of her father, and did not have the opportunity to develop broadly. As she worked alongside her father, his work and hers became indistinguishable and they worked on many paintings

Figure 3. Giorgio Vasari, Lives of the Most Excellent Painters, Sculptors, and Architects, 1550.

together. (...)Her life and its lack of freedom was typical of sixteenth century women' (NEW WORLD ENCYCLOPEDIA) During Renaissance era it is also known that Flaman painters Levinia Teerlinc and Caterina Van Hermessen are active. Levinia Teerlinc (Fig. 9) was a very popular miniaturist of her time and she was commissioned many paintings from the court. "Levinia Teerlinc (1510-1576) was a highly-paid member of Tudor court. Monarchs Henry VIII, Edward VI, Mary Tudor, and Elisabeth I commissioned works, including miniatures, from her." (Woodville: 2020) Caterina Van Hermessen (Fig. 10) is another renaissance Flemish painter, she was known as the first woman artist created a self portrait. "Caterina van Hemessen (1528–after 1565) defied tremendous odds by becoming a professional painter in the sixteenth century. In a *Self Portrait* now at the Öffentliche Kunstsammlung, Basel (1548,...) she displays her skills, appearing seated before an easel holding a small, framed oak panel. Her left hand holds a wooden palette dotted with oil paint, a collection of delicate brushes, and her maulstick, while the right gently holds a paintbrush to the work in progress. The text in the upper left of the panel reads: EGO CATERINA DE / HEMESSEN ME / PINXI / 1548. With this work, Caterina further challenged convention by creating both the earliest known self portrait

Figure 4. Properzia de Rossi (1490-1530) Italian Sculptor.

Figure 5. Properzia de Rossi, Joseph and Potiphar's Wife-Basilica di San Petronio Museum Bologna.

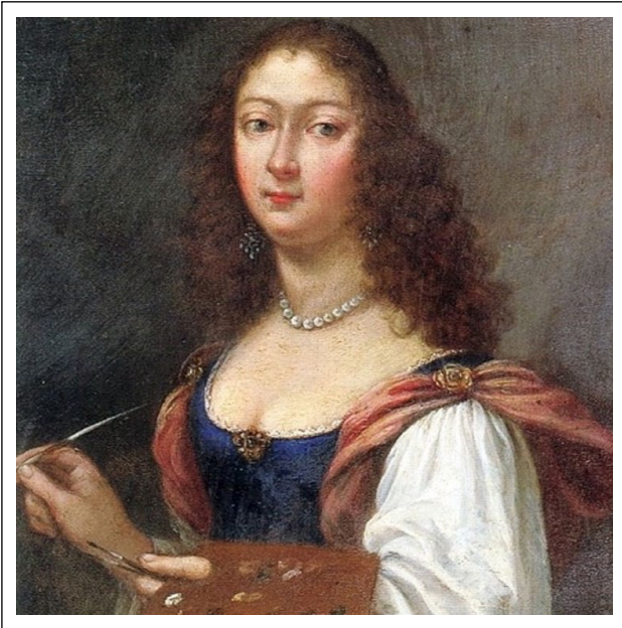
by a woman artist and the first self portrait at an easel in northern Europe. Caterina also appears to have received an exceptional humanist education, as is suggested by the Latin signature on the Self Portrait."(Courts,2021:71) For this painting it is also thought to be the first self-portrait

Figure 6. Lavinia Fontana, 1552-1614.

Self-portrait at the Clavichord with a Servant, 1577, Accademia Nazionale di San Luca, Rome.

Figure 7. Elisabetta Sirani, 1638-1665 Self Portrait, ca. 1660, P.S.A.E di Bologna, Archivio Pinacoteca Nazionale.

without gender discrimination. "(...)as art historians have, that an absorbing self-portrait by a gifted young flemish Renaissance painter by the name of Caterina van Hemessen, painted in 1548, is likely the first self-portrayal of an artist, male or female, at work at the easel."(Govier, 2021) Without any doubt ,if she were a man this information would already be in every art book.

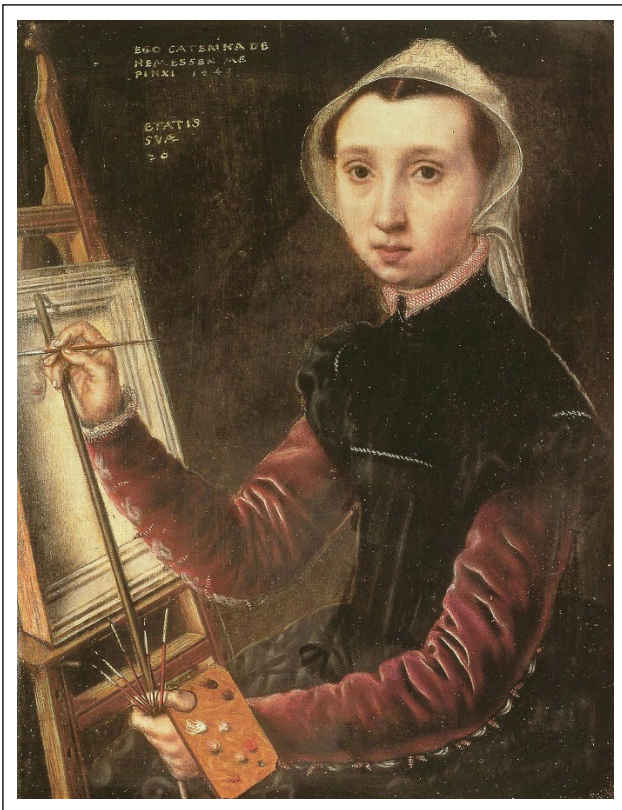

Figure 8. Marietta Robusti (1560?-90), Venetian Lady, oil on canvas, XVI century, Museo Nacional Del Prado.

Figure 9. Levina Teerlinc, Mary with Figures in Landscape. Michaelmas. 1553, detail.

Another talented and hidden women artist is, sculptor Luisa Roldan (1652-1706) (Fig. 11) called La Roldana. She was an important woman sculptor known in Spain.

Figure 10. Caterina van Hemessen, self Portrait, 1548.

As court sculptor and the first woman sculptor recorded in Spain, Luisa Roldan reached the top of her profession. Her father was a sculptor in Seville, and Luisa and her siblings worked in the family workshop. At nineteen, she married a sculptor from the shop and became her family's primary source of income, working independently with her husband as polychromist. Roldan's figures are characterized by clearly delineated profiles, thick locks of hair, billowing draperies, and mystical faces with delicate eyes, knitting brows, rosy cheeks, and slightly parted lips." (Getty: Roldan L.) The quality of the work of the women artists, whose works are shown in the text, can be understood even by a non-specialist eye. Thus, it is seen once again that the problem is not a matter of talent but because of the cultural and social codes.

In the 18th century, the first examples of written studies on women's issue were given (There are also a few booklets before the to the 18th century). In 1790's American Judith Sargent Murriy's *On The Equality of Sexes*, and in 1791 a pamphlet of Olympe de Gouges' *Les Droits de le Femme* -Women's Rights- is published. Mary Wollstoncraft's *A Vindication of the Rights of Woman*, published on January 3, 1792, is considered the first important work of feminist history and literature. Again, women artists were among the founders of the Royal Academy of London, which was founded in 18th century (1768). Griselda Pollock in her article on the relationship between women and art before the 19th century, she explains the position of women in society

Figure 11. Luisa Roldan, Saint Genes de la Jara about 1692 Polychromed wood (pine and cedar) with glass eyes.

as follows: "Tracing the history of the evolving concept of the artist from the 16th to the 19th century and mapping at the same time the changing social definitions of woman, we discovered that men and women had followed historically different and finally contradictory paths so that by the 19th century what was understood by the term woman (a passive dependent to be fulfilled through domestic and maternal roles) and what the artistic represented (an anti-social independent creator) were set in an antagonistic relationship. (...) Just as we recognise in the modern women's movement that changing women's position is a challenge to the structure of society and will not be accomplished merely by the entry of a few women into top jobs and professions, so, too, we must devise an appropriately structural analysis for art history and its cultural myths. We concluded, therefore, that although women artists are treated negatively in modern art history, women artists and the art they produced nonetheless played a structural role in the ideological project of art history." (Pollock, 1983:40) When considered in the context of the historical process, it is seen that women have always had different roles and opportunities with men, both in education and in life. The role and possibilities of women are completely determined by men. In other words, all the

codes in which women live and which are considered feminine were written by men. The situation did not change in the field of art, and they did not have equal opportunities in art education. They are known to be excluded from art academies. In addition, they were not allowed to participate in model studies from the Renaissance until the 19th century. "Most feminist art historians misunderstand the nature and effects of the constraints placed upon women artists in the heyday of the academies in the 18th and 19th centuries. The restricted access to academic art education has been represented as a major obstacle, an effective form of discrimination which prevented women from being able to participate in all genres of art. Admittedly the fact that women were excluded from the life class did prevent them from officially being able to study human anatomy from the live model" (Pollock, 1983:40) Because of keeping away from model study, women artists couldn't find the opportunity to study from one of the important forms of painting for many years. In the 19th century, the presence of women artists gained a serious momentum compared to previous periods. Many amateur and professional artists have started to have an active presence in the field of visual art, opening exhibitions and taking part in new and independent groups, producing in new disciplines such as photography. However, until the end of 20th century, it is not seen that the issue of the position of women in art has made a holistic development. Studies on women's rights have become collective and continuous since the second half of the 20th century. In addition, design school Bauhaus, founded in 1919, provided a serious opportunity for women with the innovation in its education motto. Of course, since this is also an opportunity provided by the masculine belief, it was found appropriate for women to work in two-dimensional areas. As always although women were at least as talented as their male contemporaries, they were still overshadowed by the men they were contemporaries. "(...)the women artists who taught, studied, and made groundbreaking work with them are often remembered in history books as wives of their counterparts or, worse, not at all. While women were allowed into the German school-and its manifesto stated that it welcomed 'any person of good repute, without regard to age or sex'-a strong gender bias still informed its structure. Female students, for instance, were encouraged to pursue weaving rather than male-dominated mediums like painting, carving, and architecture. Bauhaus founder Walter Gropius encouraged this distinction through his vocal belief that men thought in three dimensions, while women could only handle two." (Gotthard, 2017) Since the 1960's women's rights and the place of women in art have been intensively discussed. As it's mentioned before with Linda Nochlin's essay 'Why Have There Been No Great Women Artists?' it's been originated a new discussion. Nochlin begins to explain this question that, the problem is not caused by an individual genius or lack thereof. The decisive thing was The nature

of social institutions and what this institutions prohibit or support in certain classes or groups Thus, the discussion emerges from the inability or lack of women and is carried to another area. "Tracing the history of the evolving concept of the artist from the 16th to the 19th century and mapping at the same time the changing social definitions of woman, we discovered that men and women had followed historically different and finally contradictory paths so that by the 19th century what was understood by the term woman (a passive dependent to be fulfilled through domestic and maternal roles) and what the artist represented (an anti-social, independent creator) were set in an antagonistic relationship" (Pollock, 1983:40) In their book 1981 'Old Mistresses: Women, Art and Ideology', which is considered another building block of feminist writing, two female art historians, Rosika Parker ve Griselda Pollock, reject the criticism and methodology aimed at valuing Works of art and examine the sociological and ideological identity of women over the ages. For Parker and Pollock, the existing art history and the method of researching this history are by no means objective or scientific. For them, the choices made in the history of art, thus the acceptances and rejections, exhibit an extremely subjective structure. In other words, the history of art consists of an entirely ideological practice. The position of women in the process of transition from object to subject within the framework of art history began to change rapidly after the 1970s. Since the 1960s women have focused on being objects in the work of art with their differing questions in the fields of art and in life. When the question was asked why there were no great female artists in the period, women, feverishly began to search for female artists in the history, who were either under the shadow of a man in history, or never revealed. Thus, in the history of art written by men, women artists, -who were also ignored by men-would be found and brought to light and the question will be answered. However, when it was realized that this research would not answer the question, it was started to go to the roots of the problem. The answer to the question was that, most fundamentally, the world in which women lived was shaped by men and the fact that women are allowed to enter areas that men find appropriate. On the other hand, it would be wrong to think that this research as a completely useless pursuit. With this research, many female artists were brought to the surface and it is seen that these women artists produced as impressive as their male contemporaries. Despite this quality in their work, their ignorance has also helped to see more clearly the cultural influences that form the roots of the situation where women are left in the secondary place. It is another fact that after early movements, which made a big noise in the 1970s, entered a different crossroads after the 1980s, 1990s and 2000s. When considering art history books and museum collections until the recent past, it is possible to get the impression that no female artists has lived, or even if she did, she could not

achieve as important as male artists, but today there is a general consensus as why this is not true and why.

CONCLUSION

Today, due to many reasons, the differentiation of order and conditions has brought the position of women in the field of art to a different level, as in every field. With the changing understanding over time, women began to be more visible in the art world. The influence of the women's movement, which started in the 1970s, has gradually increased, in the 80s, 90s and 2000s, the movement evolved and developed. With the consistent and developing studies, women have begun to freely determine their place in every field. Today, women can benefit equally from the educational opportunities that men have and they do not need the signature of any man to legitimize their production. Despite the many rights gained over time, when we look at both art and other fields, it will not be possible to say that women have equal rights with men all over the world in every geography. According to the cultural, religious and sociological characteristics of the geography they live in, women still have to live a male-dominated life in many countries. But unlike in the past, today, at least, female artists who lives in such countries have the chance to make art by moving to other countries. In the field of art, the woman who managed to overcome the injustices she suffered through cultural codes for many years, and although it has been able to chance her position from the object of art to the position of being the creator of the image, she still has to continue and defend its struggle in life and in any areas. Of course, the full transformation of women from an object position to a producer position in art will only be possible if they become completely egalitarian in every field from a male-dominated world discourse. But at least today we know that women artists have not been influential in the field of art due to any deficiency or inadequacy. History written by men has written the story of men over the years. Women's job description were also made by men, and women were given the task of taking care of the household and raising children. For centuries, the woman made her decisions first under the control of her father and then her husband. Despite the quality of their work, ignorance of women artists in history has also helped to see more clearly the cultural influences that form the roots of the situation where women are left in the secondary place. The position of women in the process of transition from object to subject within the framework of art history began to change rapidly after the 1970s but still struggling to find its deserved place for 'herstory' in 'history'.

Ethics: There are no ethical issues with the publication of this manuscript.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship,

and/or publication of this article.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Etik: Bu makalenin yayınlanmasıyla ilgili herhangi bir etik sorun bulunmamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması ile ilgili olarak herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

REFERENCES

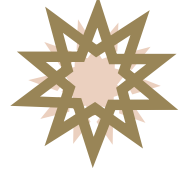
- Antmen, A. (2008). Sanat cinsiyet: Sanat tarihi ve feminist eleştiri. İletişim Yayınları.
- Broude, N. Garrard, M. (1992). Introduction: The Expanding Discourse. In: Chadwick, W (Ed.), *Feminism and Art History. Expanding Discourse Women, Art, and Society*. Westview Press.
- Courts, J. (2021). Caterina van Hemessen in the Habsburg Court of Mary of Hungary. In Jones, T. L. (Ed.), *Women Artists in the Early Modern Courts of Europe: c. 1450-1700* (pp. 71–90). Amsterdam University Press. [CrossRef]
- Çelebi, N. (1990). Kadınlarımızın cinsiyet rolü tutumları. Sebati Ofset.
- Donovan, J. (2001). Feminist teori. İletişim Yayınları.
- Fontana, L. (2022). National Museum of Women in the Arts, Lavinia Fontana, Self-portrait at the Clavichord with a Servant, 1577. Accademia Nazionale di San Luca, Rome, image source: <https://nmwa.org/art/artists/lavinia-fontana/> Retrieved June 15, 2022.
- Getty. (2011). Luisa Roldan. <https://www.getty.edu/art/collecion/person/103KVC> Retrieved June 15, 2022.
- Gotthardt, A. (2017). The women of the Bauhaus School <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-women-bauhaus-school> Retrieved June 15, 2022.
- Govier, K. (March 8, 2021). For International Women's Day, BBC Culture launches its new series looking at female artists who helped shape the way we see the world. Kelly Grovier finds out how the first self-portrait of an artist at work at an easel was painted by a woman – Caterina van Hemessen. <https://www.bbc.com/culture/article/20210305-caterina-van-hemessen-an-unknown-visual-pioneer> Retrieved June 15, 2022.
- New World Encyclopedia. (2018). Marietta Robusti. https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Marietta_Robusti Retrieved June 15, 2022.
- Nochlin, L. (1989). Women, art, and power and other essays (pp. 3). Westview Press. [CrossRef]
- Peterson, T. G., Mathews, P. (1987). The feminist critique of art history. *The Art Bulletin*, 69(3), 326–357. [CrossRef]
- Pollock, G. (1983). Women, art and ideology: Questions for feminist art historians. *Woman's Art Journal*, 4(1), 39–47. [CrossRef]

- Prado, (2022) <https://www.museodelprado.es/en/the-collection/artist/tintoretta-marietta-robusti/a069ec14-4164-4a4a-aff8-f18cf031a750>, Retrieved June 15, 2022.
- Robinson, H. (2001). *Feminism-art-theory: an anthology 1968–2000*. Wiley-Blackwell.
- Rossi, P., (2020). *Ritratto di Properzia de' Rossi.jpg* https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ritratto_di_Properzia_de%27_Rossi.jpg, Retrieved June 15, 2022.
- Rossi, P. (2020). *Joseph and Potiphar's Wife-Basilica di San Petronio Museum Bologna*. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Joseph_and_wife.jpg Retrieved June 15, 2022.
- Sanat Atak. (August 19,2020). *Gentileschi bu resimde aslında neyi anlatıyor?* <http://www.sanataak.com/view/gentileschi-bu-resimde-aslında-neyi-anlatıyor> Retrieved June 15, 2022.
- Sirani, E. (2020). *Elisabetta Sirani*. Image source: National Museum of Women in the Arts <https://nmwa.org/art/artists/elisabetta-sirani/> Retrieved June 15, 2022.
- Uffizi, D. (2020). *Caravaggio and Artemisia Judith Beheading Holofernes*. <https://www.uffizi.it/en/artworks/judith-beheading-holofernes> Retrieved June 15, 2022.
- Vasari, G. (1550), *Lives of the most excellent painters, sculptors, and architects*. https://librivox.org/group/557?primary_key=557&search_category=group&search_page=1&search_form=get_results Retrieved June 15, 2022.
- Vasari, G. (1550). *Lives of the most excellent painters, sculptors, and architects*. Image source: https://en.wikipedia.org/wiki/Lives_of_the_Most_Excellent_Painters,_Sculptors,_and_Architects#/media/File:Vite.jpg Retrieved June 15, 2022.
- Woodville, L. (2020), *Art Herstory, Levina Teerlinc, Illuminator at the Tudor Court: image and text source*: <https://artherstory.net/levina-teerlinc/> last access date:15.06.2022
- Wollstonecraft, M. (June 15, 2022). *A vindication of the rights of woman*. <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/wollstonecraft1792.pdf>

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Yıldız Social Sciences Institute Journal

Web sayfası bilgisi: <https://ysbed.yildiz.edu.tr>
DOI: 10.14744/ysbed.2022.00014

Orijinal Makale / Original Article

Duygusal zekâ ve girişimcilik niyeti arasında öz yeterliliğin aracılık ilişkisi
The intermediate relationship of self-efficiency between emotional intelligence and entrepreneurship intention

Cemal ZEHİR^a, Gülbahar BEKTAŞ^b

^aYıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, İstanbul, Türkiye

^bYıldız Teknik Üniversitesi İşletme Yüksek Lisans, İstanbul, Türkiye

^aDepartment of Business Administration, Yıldız Technical University,
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Istanbul, Turkey

^bYıldız Technical University, MBA, Istanbul, Turkey

MAKALE BİLGİSİ

Makale Hakkında

Geliş tarihi: 09 Haziran 2022

Kabul tarihi: 15 Ağustos 2022

Anahtar kelimeler:

Girişimcilik, girişimcilik niyeti, duygusal zeka, öz yeterlilik

ARTICLE INFO

Article history

Received: 09 June 2022

Accepted: 15 August 2022

Key words:

Entrepreneurship, entrepreneurial intention, emotional intelligence, self-efficacy

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı duygusal zekanın girişimcilik niyetini hangi yönde etkilediğini araştırmak ve bununla birlikte duygusal zeka ile girişimcilik niyeti ilişkisinde öz yeterliliğin 'aracı değişken' vazifesi gösterip göstermediğinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Yıldız Teknik Üniversitesi 2021-2022 yılları arasında işletme bölümünde eğitim gören lisans ve yüksek lisans öğrencilerine kolayda örneklem yöntemi ile uygulanmıştır. Veri toplama aracı olarak Chi- Sum Wong'un duygusal zeka ölçeği, Gavin Cassar & Henry Friedman'ın özyeterlilik ölçeği, Francisco Liñán & Juan Carlos Rodríguez-Cohard & José M. Rueda- Cantuche'in girişimcilik niyeti ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS paket programları ve PROCESS eklentisi kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlerde duygusal zekanın girişimcilik niyetini pozitif yönde etkilediği ve duygusal zekanın kişilerin girişimcilik niyetini öz yeterlilik vasıtasıyla arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Öz yeterliliğin girişimcilik niyeti ile duygusal zeka arasında aracı etkisi olduğu bu çalışmayla ortaya konmuştur. Bu çalışmanın sonuçlarının literatüre katkısı olduğu gibi girişimci ve girişimci adaylarına ayrıca da işverenlere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Atıf için yazım şekli: Zehir C, Bektaş G. Duygusal zekâ ve girişimcilik niyeti arasında öz yeterliliğin aracılık ilişkisi. Yıldız Sos Bil Ens Der 2022;6:1:11–21.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to investigate how emotional intelligence affects entrepreneurial intention and to examine whether self-efficacy acts as a mediator variable in the relationship between emotional intelligence and entrepreneurial intention. Questionnaire method was used as the research method. It was applied to undergraduate and graduate students studying at the Department of Business Administration at Yıldız Technical University between the years 2021-2022 with the convenience sampling method. Chi-Sum Wong's emotional intelligence scale, Gavin Cassar & Henry Friedman's self-efficacy scale, Francisco Liñán & Juan

*Sorumlu yazar / Corresponding author

*E-mail adres: gulbaharcetinkaya@gmail.com

Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Türkiye, tarafından yayınlandı.

Telif hakkı 2022, Yıldız Teknik Üniversitesi. Bu, CC BY-NC lisansında açık erişimli bir makedir. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Carlos Rodríguez-Cohard & José M. Rueda-Cantuche's entrepreneurial intention scale were used as data collection tools. The obtained data were analyzed using SPSS package programs and PROCESS plugin. In the analysis, it was concluded that emotional intelligence positively affects entrepreneurial intention and emotional intelligence increases entrepreneurial intention of individuals through self-efficacy. This study revealed that self-efficacy has a mediating effect between entrepreneurial intention and emotional intelligence. It is thought that the results of this study will contribute to the literature as well as to entrepreneurs and entrepreneur candidates, as well as employers.

Cite this article as: Atf için yazım şekli: Zehir C, Bektaş G. Duygusal zekâ ve girişimcilik niyeti arasında öz yeterliliğin aracılık ilişkisi. Yıldız Sos Bil Ens Der 2022;6:1:11–21.

GİRİŞ

Girişimciler ülkelerinin kalkınmasında kaldıraç görevi görürler. Başarılı girişimcilik eylemleri sayesinde ülkelerin ekonomik yapısı gelişir, ülkeler refaha ve zenginliğe ulaşır, zenginlik kaynakları çoğalır ve işsizlik azalır. Tarih devam ettikçe girişimciler ve fikirleri hayatı değiştirip yönlendirmeye devam edeceklerdir. Bilim, teknoloji ve toplumların ilerlemesi hep yeni fikirlerin hayata geçilmesi ile olmuştur. Her yeni fikir bilim ve teknoloji için yeni bir ufuk çizmiş, değişimin başlatıcısı olmuş ve ekonomik gelişmişliği arttırmıştır. Bu nedenle girişimcilik alanında ki çalışmalar hızla artmaktadır.

'Hissetme aklı' olarak da bilinen duygusal zekâ (EQ) bireylerin hayatlarında sürdürülebilir başarı için hayati öneme sahiptir. Yapılan çalışmalara ve genel görüşe göre Duygusal zeka girişimcilerin başarısını arttıran faktörlerden biridir. Duygusal zekâya sahip girişimcilerin, trendleri yakından takip etmeleri, yenilik ve yaratıcılıkta sürdürülebilirliği yakalayabilmeleri ve büyüme odaklı olabilmelerinin daha kolay olabileceği düşünülmektedir. Goleman'a göre duygusal zekası yüksek bireylerde empati yeteneği de gelişmiştir. Empati yeteneği sayesinde bireyler, kendilerini karşılarındaki insanın/insanların yerine koyarak onların bakış açısını, duygu ve düşüncelerini anlayarak ve algılayarak, o kişilerin duygu ve düşüncelerine göre davranış sergilerler.

Öz yeterlilik "kişinin kendine güveni" şeklinde ifade edilmektedir ki kişinin öz yeterliliğinin yüksek olması kendisini güdülemesine neden olmaktadır. Böylece kişinin zor olarak nitelendirdiği işlerin üstesinden gelmesi ve yüksek hedefleri başarması sonucunda girişimcilik niyetinin artacağı düşünülmektedir.

LİTERATÜRE BAKIŞ

1. Girişimcilik ve Girişimcilik ile İlgili Kavramlar

Ölçülebilen değerde yenilikçi bir fikir peşinde risk alarak üretmek ve uygulamak için bir süreç dâhilinde çalışmak anlamına gelen girişimcilik risk ve belirsizlik ortamında kar elde etme ve büyüme amacıyla yenilikçi ve ekonomik olarak kurulan işletmelere girişim, kurucularına girişimci denir (Demirel&Ölmez, 2011). Girişimcilik; "bir fırsat algı-

lama ve o fırsatı ele geçirmek için bir organizasyon yaratma faaliyetidir" (Mueller 2000:52). Başka bir ifade ile girişimci, yeni fırsatlar konusunda öngörüsü olan ve o fırsatlar üzerinde harekete geçmek için düşünen ve fırsatları değerlendiren bir kimsedir (Jiwa ve diğerleri, 2004). Girişimcilik ile ilgili yapılan tüm bu tanımlara baktığımızda; yenilik, değişim, fırsat, belirsizlik ve risk alabilme gibi kavramların ön planda olduğunu görüyoruz.

1.1. Girişimciliğe Etki Eden Faktörler

Girişimcilik süreci dinamik, karmaşık ve çok boyutlu bir dizi etmen ve koşulun etkileşimidir. Bunlar genetik aktarımlar sonucu girişimci kişilik özelliklerine sahip bireylerin özellikleri ve tutumları ile birlikte yaşadıkların kültürün sosyal gelişmelerinden kaynaklanmaktadır (Morrison, 2006: 194). Bu süreç girişimci kişinin bir fırsatı fark etmesi ile başlar ve fırsatı değerlendirip bir organizasyona dönüştürmesi ile ilgili bir dizi aksiyonu içerir (Öneren, 2012:10). Girişimcilik literatürü incelediğinde baskın olan 3 ana etken olduğu görülmektedir. İlk etken ekonomik çevre, ikinci etken kişilik, üçüncüsü ise davranışsal bakış açısidir (Cope, 2005: 373). Bazı kaynaklarda ise bu etkenler; ekonomik, sosyolojik ve psikolojik olarak sıralanmaktadır. Ekonomik koşullar, ekonomik çevreyi oluştururken, sosyolojik çevre, yaş, aile yapısı, eğitim vb. gibi etkenlerden oluşur. Psikolojik etkenler ise iş sevgisi, disiplini (Ballı&Ballı, 2014:103), özgüven, öz yeterlilik ve başarı ihtiyacı gibi etkenlerden oluşmaktadır (Korkmaz, 2012:212).

2. Girişimcilik Niyeti

Girişimcilik niyetini, Krueger ve Carsrud (1993) bir kişinin kendi girişimini gerçekleştirme yönünde girişimci gayretler gösterme ve bu yolda yapılacak eylemlere bağlılığı olarak tanımlanabilir (Sezer, 2013). Girişimci, çevresindeki fırsatları keşfedip, işletmenin kaynaklarını kullanarak olası riskleri göze alıp girişimde bulunan kişidir (Seçilmiş&Düşmez&kalem, 2020). Girişimcilik niyeti ise girişimcinin riskleri göze alıp girişimde bulunmaya niyet etmesidir. Girişimcilik niyetine sahip bireyler etraflarında kariyer ve iş fırsatları olmasına rağmen başkasının yanında çalışmak yerine olası riskleri göze alarak yeni bir iş kurma ve bu konuda hareket etme eğilimindedirler (Işık&Çiçek, 2020). Başka bir tanıma göre ise, kişinin iş planı yapması, kendini ve iş

planını geliştirmesi ve bu planını hayata geçirmesini sağlayan tüm bilişsel süreç girişimcilik niyetini oluşturmaktadır (Boyd&Vozikis,1994).

Girişimci olma ve bir girişimde bulunma niyetini etkileyen en önemli unsurlar dış ve iç etmenler olarak ele alınmaktadır. Bazı çalışmalarda bu tanım, kişisel etmenler ve çevresel etmenler olarak da ele alınmıştır. Kişilik özellikleri, bireylerin girişimcilik niyetlerini, büyük ölçüde etkilemektedir. Kişisel etmenler; riske karşı tolerans, başarıma arzusu veya güdülenme olduğu gibi, gelir, sosyal statü ve de aile olabilir. Çevresel faktörler ise kişinin etkisi dışında gelişen ve sezilmesi zor olan ve herkesi etkileyebilen öğelerdir. Başlıca çevresel faktörler, ekonomi, enflasyon, milli veya evrensel krizlerdir (Aydın, 2020). Girişimcilik eğilimi; kişilerin sahip oldukları girişimcilik özellikleri ve girişimci olma yönündeki arzu, istek ve niyetleriyle, yani girişimcilik potansiyellerinin harekete geçirilmesi ile ilgilidir (Atabay&Alamur, 2016: 466). Kişinin girişimci istek ve arzusu en derinde ailesinden ileri gelmektedir. Ailesinde girişimci bulunması, bireyin kendisinin de gelecekte bir girişim kuracağına işaret edebilir. Dolayısıyla; kişinin aile yapısı, babasının mesleği, eğitimi ve kazancı girişimciliğe yönelik eğilimin ortaya çıkmasında etkilidir (Çetinkaya, 2011: 26). Özellikle kazancı iyi ve/veya eğitim seviyesi yüksek olan bir baba çocuklarını da girişimciliğe teşvik edecektir (Taş, 2016: 50-51).

3. Duygusal Zeka

Duygusal zeka kişinin kendi öz duygularını ve başkasının duygularını fark etmesi ve buna göre hareket ettiği zaman hayatını zenginleştireceği düşünülen bir kavramdır. Duygusal zeka kavramı, ilk kez 1990 yılında psikolog John Mayer ve Peter Salovey tarafından kullanılmış, 1995'te psikolog ve yazar Daniel Goleman'ın, Mayer ve Salovey'in çalışmaları üzerine inşa ettiği "Emotional Intelligence (EQ)" isimli eseriyle popülerize olmuştur (Yelkikalan, 2006: 43).

1990'lerin başında duygusal zeka kavramını geliştirmeye başlayan Psikolog Dr. Reuven Bar-On duygusal zekayı; 'Bir kişinin çevresel baskılarla ve isteklerle başa çıkmak için başarılı olma yetisinde; duygusal, kişisel ve sosyal yeteneklerinin bir bütünüdür (Yvonne& Shelly)' şeklinde tanımlamıştır. Gardner (1983) duygusal zekayı, uyum becerileri ile birlikte kişinin duygularının ve kabiliyetlerinin farkında olması ve bunları hayatına yön vermede bir kaynak olarak kullanması olarak tanımlanmaktadır (Sudak & Zehir, 2013).

Bazı insanların diğer zekâ alanlarında başarılı olabilmelerine rağmen gerçek hayatta başarısız olması ile birlikte duygusal zekâ kavramı ortaya çıkmış, bu başarısızlığın duygusal zekâ düzeyinin düşüklüğünden kaynaklandığına inanılmıştır (Cumming, 2005).

Duygular bütün insanlarda ortaktır, insanları birbirlerinden farklılaştıran ise duyguları işleme ve kullanma yöntemleridir (Yeşilyaprak, 2001). Bir bireye duygusal açıdan zeki denebilmesi için bu bireyin hayatının iş, eğitim, özel yaşam gibi birçok alanında hedeflediği sonuçlara ulaşabil-

mesi için duygularını istediği şekilde kullanabilmesi gerekir (Yeşilyaprak, 2001)

Baltaş'a göre ise (2006: 7) duygusal zekâ, bireyin kendisiyle ve başkalarıyla başa çıkabilmesini kolaylaştıran duygularını tanıması, anlaması ve etkin bir biçimde kullanabilme becerisidir. Yani başkalarının neyi, nasıl istediklerini, neye, ne kadar ihtiyaç duyduklarını, güçlü ve zayıf yanlarını, duyguları değerlendirerek anlayabilmek ve bununla birlikte stresle başa çıkabilmek ve insanların çevrelerinde görmek istedikleri gibi biri olmak için gerekli bir yetkinliktir.

Bar-On'un modeli temelde duygusal zekâyı "çevreden gelen talep ve baskılarla başa çıkma yeteneğini etkileyen bir dizi kişisel, duygusal ve sosyal yeti" olarak betimlemektedir. On beş anahtar yeti, beş genel kümeye ayrılır (Goleman, 2010: 446): **Kişilere Özgü Yetenekler:** Kişinin kendi benliğinin bilincinde olma, kendi duygularını kavrama, kendi his ve fikirlerini ortaya koyma yetisidir. **Kişilerarası Beceriler;** başkalarının hislerinin farkına varma ve onları anlama, insanlara genel anlamda önem verme, duygusal açıdan yakın ilişkiler kurma yetisidir. **Uyum Sağlayabilme;** kendi hislerini kavrama, içinde bulunulan durumu doğru değerlendirme, kendi hislerini ve düşüncelerini esnek bir şekilde değiştirme, sorunlarına çare bulma yetisidir. **Stres Yönetimi Stratejileri;** stresle başa çıkma, güçlü duyguları teftiş etme yetisidir. **Motivasyon ve genel ruh hali faktörleri;** iyimser olma halidir.

Bar-On'a göre kişinin başlıca beceri alanları; kişisel beceriler, kişilerarası beceriler, uyum becerisi, stres yönetimi becerisi, genel ruh hali. Goleman'ın Salovey ve Mayer'in modelini esas alarak ortaya attığı duygusal zeka modeline göre ise duygusal zekanın beş ana boyutu vardır ki bunlar; kişinin **kendi duygularının farkında olma**, kendi duygularını idare etme, empati, kendini motive etme ve sosyal becerilerdir. Goleman'ın modelinde yer alan duygusal zeka boyutları ise şu şekildedir; **Kendi Duygularının Farkında Olma:** Kişinin kendi psikolojisini, duygularını, ve neden bu halde olduğunu anlayabilme becerisidir. **Kendi Duygularını Yönetme:** Kişinin kendi duygularını ve davranışlarını denetim altında tutabilme, olası kötü/zor durumlara karşı sakin kalabilme ve diğer insanların duygularının etkisinin altına girmeme becerisini ifade etmektedir. **Kendini Motive Etme:** Kişinin tüm zorluklara, engellere ve başarısızlıklara rağmen başarıya odaklanabilme ve amacına ulaşabilmek için değişimi kabullenebilme becerisini ifade etmektedir. **Empati:** Kişinin diğer kişilerin duygu ve düşüncelerini sözlü veya sözsüz iletişimle anlayabilme, gereksinimi olan kişilere duygusal manada destek olabilme ve başkalarının duyguları ve eylemleri arasındaki ilişkiyi kurabilme becerisidir. **Sosyal Beceriler:** Kişinin başkalarının desteğine gereksinim hissetmeden kendi problemleriyle baş edebilme, kendi duygularının işbirliği kurmasına mani olmasını engelleyebilme, ve gerekli eylemlerle çatışmayı idare edebilme becerisine sahip olmasını ifade etmektedir (Sudak & Zehir, 2013).

4. Öz Yeterlilik

Luszczynska ve arkadaşlarına göre (2005) özyeterlilik “bireylerin talep edilen zor görevleri yerine getirebilme ve yaşanan zorlukların üstesinden gelebilme konusunda kapasitelerine olan inançları” şeklinde tanımlanmıştır (Luszczynska vd., 2005: 439). Bu tanımdan yola çıkarak özyeterliliğin kişiye sağlayacağı fayda veya yeteneklerinin çeşitliliğinden ziyade önemli olan kişinin bu yeteneklerle neler başaracağına dair inancının ne olduğudur. Bandura (1997)’ya göre kişiler yaşadıkları tecrübelerle dayanarak kişisel inançlar geliştirirler ve bu inançları arttıkça kişilerin davranışları da değişir (Bandura, 1997).

Öz yeterlilik, bazı kişilerin neden girişimci olmaya güdülendiklerini ve bu niyetlerin girişimci en iyi eylemlere çevrilebileceği koşulları daha iyi anlamak ve açıklamak için kullanılan önemli bir etmendir (Stephen, Kickul, 2005). Çünkü en zorlu, riskli ve belirsizlik koşullarında davranış ve özyeterlilik arasındaki ilişkinin, girişimciliği açıkladığı düşünülmektedir (Naktiyok, 2010) Ve girişimcilik özyeterliliği, bazı kişilerin neden diğer kişilerden daha fazla girişimci olabileceğini açıklamaktadır (Çolakoğlu, 2016).

Girişimciliğin ön şartlarından biri olan girişimcilik özyeterliliği, girişilecek bir fırsatı keşfetmek ve faydalanmak için yatırım yapma konusunda önemli bir itici güç olarak görülmektedir (Cassar, 2009). Girişimcilik özyeterliliği, iş kurma sürecinde zorlu hedeflere ulaşma ve başarı elde etme maksadına yönelik kişilerin yeterlilikleri ile ilgili inanışlarını içermektedir (Drnovsek, 2010). Ayrıca girişimcilik özyeterliliğinin, girişim kurulduktan sonra da işletmelerin yönetilmesindeki aktifliği etkileyebileceği ileri sürülmektedir (Forbes, 2005) Yüksek özyeterliliğe sahip girişimcilerin işletmelerinin, daha yüksek performans göstererek daha çabuk büyüdüğü ve daha karlı olma eğiliminde olduğu ifade edilmektedir (Hmieleski, 2008). Yüksek özyeterliliğe sahip kişiler, iş ortamlarını fırsatlarla dolu bir yer olarak değerlendirirken, düşük özyeterliliğe sahip kişiler ise aynı ortamı engellerle dolu bir yer olarak algırlarlar (Naktiyok 2010). Çünkü yüksek özyeterliliğe sahip girişimciler, daha yüksek hedeflere ulaşmak maksadıyla engellerin ve zorluklarla baş etme konusunda daha istekli ve ısrarcı olabilmektedir (Kickul, 2005).

METODOLOJİ VE UYGULAMA

1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Yıldız Teknik Üniversitesi’nde eğitim gören işletme lisans ve lisansüstü öğrencilerinin girişimcilik niyetleri ile duygusal zekâ ve özyeterlilik arasındaki ilişki olup olmadığını belirlemektir (Şekil 1). Bu araştırma ile duygusal zekanın girişimcilik niyeti üzerine etkisinde öz yeterliliğin aracı rolünü tespit edip, literatüre katkı sağlamak, başarılı girişimcilerinin sayısını artırmak, ülke ekonomisine katkı sağlamak ve işsizliği azaltmaya yardımcı olmak umulmaktadır.

2. Uygulama ve Hipotez Testleri

Araştırma amacı kapsamında hipotezleri test etmek için kesitsel tarama çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda bir alan araştırması yapılmış, elde edilen veri önce geçerlik ve güvenilirlik analizlerine tabi tutulmuş ardından araştırma hipotezleri ilgili prosedürler doğrultusunda test edilmiştir. İlgili analizler SPSS paket programları ve PROCESS eklentisi ile gerçekleştirilmiştir.

2.1. Tezin Amacı ve Araştırma Hipotezleri

H1: Duygusal zeka ile öz yeterlilik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Duygusal zeka ile girişimcilik niyeti arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Öz yeterlilik ile girişimcilik niyeti arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H4: Duygusal zeka ile girişimcilik niyeti arasındaki ilişkide öz yeterliliğin aracı rolü vardır.

2.2. Örneklem ve Demografik Veri

Araştırmaya katılan 219 lisans ve yüksek lisans öğrencisine ait demografik veri şöyledir; katılımcıların ağırlıklı olarak 24-29 yaş grubu arasında genç bireylerden oluştuğu gözlenmiştir. Katılımcı cinsiyet dağılımı olarak %58 kadın, %42 erkek, eğitim durumu olarak ise %59,4 lisans, %40,6 yüksek lisans düzeyinde bir eğitim seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların ağırlıklı olarak 24-29 yaş grubu arasında genç bireylerden oluştuğu gözlenmiştir. Katılımcı cinsiyet dağılımı olarak %58 kadın, %42 erkek, eğitim durumu olarak ise %59,4 lisans, %40,6 yüksek lisans düzeyinde bir eğitim seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların ailede girişimci olma durumlarına göre dağılımı olarak %33,3 ailede girişimci var iken %66,7’sinde ailelerinde girişimci yoktur. Yakın arkadaşlarında girişimci olma durumlarına göre ise %58,5’inde var iken, %41,5’inde yakın arkadaşlarında girişimci yoktur. Katılımcıların %57,1’i girişimcilik dersi almışken, %42,9’u girişimcilik dersi almamıştır. Katılımcıların %30,6’sı daha önce bir girişimde bulunurken, %69,4’ü daha önce bir girişimde bulunmamıştır.

2.3. Araştırma Ölçüm Araçları

Araştırmada kullanılan ölçüm araçları daha önce geçerlik ve güvenilirlikleri farklı araştırmalar ile ortaya konmuş ölçeklerden oluşmaktadır. Duygusal zekayı ölçmek için Chi- Sum Wong (2002) tarafından oluşturulan Cemal Zehir tarafından Türkçeye uyarlanana ölçek kullanılmıştır. Bu

Şekil 1. Araştırma modeli.

ölçekte duygusal zekanın 4 boyutu 16 madde ile ölçülmektedir. özyeterlilik Gavin Cassar & Henry Friedman (2009) tarafından geliştirilen 4 maddelik tek boyutlu ölçek ile ölçülmüştür. Girişimcilik niyeti için ise 6 maddelik Francisco Liñán & Juan Carlos Rodríguez-Cohard & José M. Rueda-Cantucho (2010) tarafından geliştirilen tek boyutlu ölçek kullanılmıştır.

Yabancı dildeki ölçeklerin Türkçeye çevrilmesi İngilizceye hakim uzman araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir.

2.4. Ölçüm Araçlarının Keşifsel Faktör Analizi

Araştırma değişkenlerine ait ölçeğin katılımcılar tarafından ne ölçüde ve kaç farklı alt boyutta algılandığını ortaya koymak için tüm ölçek maddelerini kapsayacak şekilde Temel Bileşenler Analizi tahmin yöntemi ve Promax rotasyonu kullanılarak keşifsel faktör analizleri bağımsız değişken ve bağımlı değişkenler ayrı olacak şekilde yapılmıştır.

Gerçekleştirilen keşifsel faktör analizi kapsamında veri setinin faktör analizine uygunluğunun test edilmesi için, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ve Bartlett küresellik testi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda KMO değeri 0,901 ile arzu edilen düzey olan 0,50'nin üzerinde ve Bartlett testinin kuyruk olasılığının da 0,001 önem derecesinde anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla veri setinin faktör analizine uygun olduğu ortaya koyulmuştur (Hair ve diğ. 2010). Analizde her bir maddenin faktör yüklerinin alt sınırı örneklem boyutu göz önünde bulundurularak 0,5 olarak alınmıştır (Hair ve diğ. 2010). Duygusal zeka ölçek maddelerinden 2 madde yanlış faktöre yüklenmiş olmaları sebebiyle ölçek dışına çıkarılmıştır. 6 boyutta oluşan faktör bileşeninin toplam açıklanan varyans düzeyi yaklaşık olarak %77,1 çıkmıştır. İlgili faktör analizi verilerini içeren tablo aşağıda yer almaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Keşifsel Faktör Analizi

Faktör	Faktör Maddesi	Faktör Yükleri					
		1	2	3	4	5	6
Girişimcilik Niyeti	GirNi4	0.965					
	GirNi6	0.957					
	GirNi3	0.949					
	GirNi5	0.949					
	GirNi2	0.920					
	GirNi1	0.857					
DZ Kendi Duygularının Farkındalığı	DuyZe3_KDF		0.920				
	DuyZe1_KDF		0.875				
	DuyZe2_KDF		0.870				
	DuyZe4_KDF		0.743				
DZ Başkasının Duygularının Farkındalığı	DuyZe6_BDF			0.998			
	DuyZe8_BDF			0.883			
	DuyZe5_BDF			0.879			
	DuyZe7_BDF			0.520			
Özyeterlilik	OzYet3				0.923		
	OzYet2				0.835		
	OzYet4				0.713		
	OzYet1				0.514		
DZ Duygu Düzenlemesi	DuyZe15_DD					0.879	
	DuyZe16_DD					0.831	
	DuyZe14_DD					0.647	
DZ Duygu Kullanımı	DuyZe10_DK						0.755
	DuyZe13_DK						0.681
	DuyZe12_DK						0.521
Açıklanan Varyans		40.704	14.384	6.753	6.152	5.578	3.480

Notlar; (i) Promax Rotasyonlu Temel Bileşenler Analizi; (ii) KMO =0,901, Bartlett Testi; p<0.001; (iii) Toplam Açıklanan Varyans (%); 77,052.

Faktör analizi sonucu ortaya çıkan faktör yapısının Cronbach's Alpha değeri baz alınarak ayrı ayrı faktör güvenilirliklerine bakılmış ve söz konusu değerler her bir faktörde kabul edilebilir en alt değer olan 0,70 değerini aştığı (Field, 2009) gözlenmiştir. Bu da faktörlerin içsel tutarlılığa sahip olduklarını ve güvenilirliklerini ortaya koymaktadır (Field, 2009). İlgili faktör analizi verilerini içeren tablo aşağıda yer almaktadır (Tablo 2).

2.5. Korelasyon Analizi

Araştırma değişkenlerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin incelenmesi amacıyla Pearson korelasyon katsayısı ile korelasyon analizi uygulanmıştır. İlgili analiz sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Tablo 3).

Korelasyon katsayısı iki sürekli değişken arasındaki ilişkinin yönü ve gücü hakkında bilgi verir ve katsayı -1 ile +1 arasında değişir. Korelasyon katsayısı hesaplandığında sıfıra yakın değerler iki değişken arasında doğrusal ve zayıf bir ilişkinin varlığını, -1 ve +1'e yakın değerler ise iki değişken arasında doğrusal ve güçlü bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Bununla birlikte negatif değerler iki değişken arasındaki ilişkinin ters yönlü olduğunu, pozitif değerler ise aynı yönlü ilişki olduğunu gösterir (Field, 2009).

Korelasyon analizi sonuçlarına göre araştırma değişkenleri arasında yeterli düzeyde ilişkinin var olduğu ve bu ilişkilerin istatistiki açıdan yorumlanabilir olduğu gözlenmiştir.

2.6. Fark Testleri

Araştırma değişkenlerinin (Girişimcilik Niyeti, Öz yeterlilik, Duygusal Zeka) katılımcıların demografik verile-

rine ve girişimcilikle ilgili bazı durumlarına göre farklılık gösterip göstermediğini analiz etmek için fark testleri uygulanmıştır. Hangi fark testlerinin uygulanacağına karar vermek için araştırma değişkenlerinin normal dağılıma uygunluğu kontrol edilmiştir.

Normal dağılım kontrolü için değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerleri üzerinden normal dağılım durumları incelenmiştir. Genel olarak çarpıklık ve basıklık değerleri -2 +2 arasında olduğundan ve örneklem büyüklüğünden ötürü araştırma değişkenlerinin normal dağıldığı varsayılmıştır (Garson, 2012; Hair vd., 2010; Altunışık vd., 2007). Değişkenlerin normal dağıldığı varsayıldığı için parametrik testler olan tek yönlü ANOVA ve bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır.

2.6.1. Girişimcilik Niyeti ile İlgili Fark Testleri

Girişimcilik niyeti değişkeninin ailede girişimci olma durumuna göre, yakın arkadaşın girişimci olma duruma göre, girişimcilikle ilgili ders alma durumuna göre, daha önce girişimde bulunma durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek için gerçekleştirilen bağımsız örneklem t testi sonuçları yukarıda yer almaktadır (Tablo 4). İlgili test sonuçlarına göre ailesinde girişimci olanların girişimcilik niyeti olmayanlardan yüksek çıkmıştır. Yakın arkadaşları arasında girişimci olanların girişimcilik niyeti olmayanlardan yüksek çıkmıştır. Girişimcilikle ilgili ders alanların girişimcilik niyeti almayanlardan yüksek çıkmıştır. Daha önce girişimde bulunanların girişimcilik niyeti bulunmayanlardan yüksek çıkmıştır.

Tablo 2. Güvenilirlik Analizi

Faktör Yapısı	Madde Adedi	Cronbach's Alpha
Girişimcilik Niyeti	6	0.971
DZ Kendi Duygularının Farkındalığı	4	0.870
DZ Başkasının Duygularının Farkındalığı	4	0.868
DZ Duygu Kullanımı	3	0.815
DZ Duygu Düzenlemesi	3	0.815
Özyeterlilik	4	0.822

Tablo 3. Korelasyon Analizi

Değişkenler	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1. DZ Kendi Duygularının Farkındalığı	1						
2. DZ Başkasının Duygularının Farkındalığı	.530**	1					
3. DZ Duygu Kullanımı	.581**	.430**	1				
4. DZ Duygu Düzenlemesi	.450**	.432**	.555**	1			
5. Duygusal Zeka	.829**	.762**	.798**	.766**	1		
6. Özyeterlilik	.531**	.492**	.636**	.398**	.648**	1	
7. Girişimcilik Niyeti	.384**	.267**	.357**	.308**	.418**	.477**	1

** Tüm korelasyon değerleri $p < 0,01$ seviyesinde istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 4. Girişimcilik Niyeti Değişkeni ile ilgili Bağımsız Örneklem t Testi

Değişken	Ailede Girişimci Olma Durumu	N	Ort.	SS	t	SD	p
Girişimcilik Niyeti	Evet	73	5.6689	1.39319	5.840	181.734	0.000
	Hayır	146	4.3721	1.82133			
Değişken	Yakın Arkadaş Girişimci Olma Durumu	N	Ort.	SS	t	SD	p
Girişimcilik Niyeti	Evet	124	5.4274	1.48072	6.178	160.433	0.000
	Hayır	88	3.9564	1.85274			
Değişken	Girişimcilikle İlgili Ders Alma Durumu	N	Ort.	SS	t	SD	p
Girişimcilik Niyeti	Evet	125	5.1867	1.68506	3.740	217	0.000
	Hayır	94	4.2961	1.81970			
Değişken	Daha Önce Girişimde Bulunma Durumu	N	Ort.	SS	t	SD	p
Girişimcilik Niyeti	Evet	67	6.0323	1.19526	8.686	179.625	0.000
	Hayır	152	4.2632	1.75059			

2.6.2. Hipotez Testleri

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkileri inceleyen araştırma hipotezlerinin test edilmesi için SPSS paket programı ve PROCESS eklentisi kullanılarak bir dizi regresyon analizi yapılmıştır. Duygusal zeka, öz yeterlilik ve girişimcilik niyeti arasındaki ilişkileri incelemek için oluşturulan üç regresyon modelini içeren regresyon analizi sonuçları aşağıda yer almaktadır (Tablo 5).

Analiz sonuçlarına göre duygusal zeka ile öz yeterlilik (β ; 0,648; $p < 0,001$) ve girişimcilik niyeti (β ; 0,187; $p < 0,001$) arasında pozitif yönde istatistik olarak anlamlı bir ilişkinin var olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca öz yeterlilik ile girişimcilik niyeti arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki söz konusudur (β ; 0,356; $p < 0,001$). Buna göre H1 H2 ve H3 desteklenmiştir.

Aracı hipotezin testi için Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen geleneksel yöntem ile birlikte Preacher ve Hayes (2008) tarafından önerilen yöntem birlikte kullanılmıştır. Baron ve Kenny (1986) yöntemine göre temel şartlar sağlandıktan sonra bağımlı değişken ile bağımsız değişkenin ilişkili olduğu modele üçüncü bir aracı değişken dahil edildiğinde, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi azalıyor ya da ortadan kalkıyorsa aracı etkiden söz edilebilmektedir. Preacher ve Hayes (2008) tarafından önerilen modern yöntemde ise "Bootstrap" yöntemi kullanılarak 5000 örneklem düzeyinde bağımsız değişkenin aracı değişken yolu ile bağımlı değişken üzerindeki dolaylı etkisi araştırılmış ve yüzde 95 güven düzeyinde anlamlı dolaylı etkinin varlığı durumunda aracılık etkisinin geçerli olduğu kabul edilmiştir (Preacher ve Hayes, 2008).

Duygusal zekanın girişimcilik niyetini öz yeterlilik aracılığıyla etkileyip etkilemediğini incelemek için yapılan analizler neticesinde bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi aracı değişken (öz yeterlilik) modele gir-

dikten sonra önemli ölçüde azalmıştır ($\beta_1=0,418$ $\beta_2=0,187$; $p < 0,001$). Ayrıca bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki anlamlı dolaylı etkisi de söz konusudur ($\beta=0,231$; A.D.= 0,111 Ü.D.= 0,369). Her iki yönetime göre de Duygusal zeka ile girişimcilik niyeti arasındaki ilişkide öz yeterliliğin aracı rolü söz konusu olmaktadır. Buna göre H4 desteklenmiştir.

TARTIŞMA

Her geçen gün artan akıllı uygulamalar, yapay zekâ, ve yapay zekanın kurumları hızlı bir şekilde değiştirip, dönüştürmesi başarı için tüm bireylerin (girişimcilerin) becerilerini ve yeteneklerini geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Sabit bir işte çalışmak, standartlaşmış işleri yapmak yerine bireylerin yaratıcılıklarını geliştirmesi, girişimcilik özelliklerini arttırmaları gerekmektedir. Günümüzde girişimcilik ekonomilerinin geliştiği ve güç kazandığı en belli başlı kaynaktır. Böylesi bir kaynak olan girişimcilik ülkeler ve ekonomiler tarafından desteklenmekte ve arttırılması istenmektedir. Başarılı girişimcilerin yetişmesi, yapılan girişimlerin başarılı olabilmesi ve girişimciliğin önünde ki önyargıların ortadan kaldırılması için girişimcilik kavramının tanımlanması ve hangi etmenlerden etkilendiğinin bilimsel olarak incelenmesinin etkisi olacaktır.

Duyguları ifade edebilme, duygudaşlık, saygı, uyumlu olma, bireyler arası sorunları çözebilme, sebat edebilme, nezaket gibi özellikler günümüzde kişilerin başarı yolunda sahip oluması gereken temel özelliklerdir ve bu da sadece yüksek duygusal zekâ ile elde edilebilmektedir. Ve yine kişinin zor görevleri yapabileceğine ve yeteneklerine olan inancı, mücadele etmesinde ve zorlu görevleri başarımında çok etkili olmaktadır. Girişimcilik niyeti ise kişilerin girişimcilik davranışına yönelmelerinde temel oluştur-

Tablo 5. Doğrudan ve Dolaylı İlişki Regresyon Analizleri

Doğrudan İlişkiler	Model 1		Model 2		Model 3	
	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	t	B	t
H1	Duygusal Zeka	Özyeterlilik	0.648***	12.531		
H2	Duygusal Zeka	Girişimcilik Niyeti	0.418***	8.917	0.187***	2.419
H3	Özyeterlilik	Girişimcilik Niyeti			0.356***	4.597
			R2= 0.420		R2= 0.175	
			F= 157.023		F= 45.958	
Dolaylı/Aracı İlişkiler						
Bağımsız Değişken		Aracı Değişken	Bağımlı Değişken	Dolaylı Etki B	Alt Değer	Üst Değer
Duygusal Zeka		Özyeterlilik	Girişimcilik Niyeti	0.231	0.111	0.369

*** p<0.001. Bootstrap Örnekleme Düzeyi: 5000. Bootstrap Güven Aralığı: %95.

maktadır. Kişilerin girişimcilik niyetlerinin artırılması ve iyi bir girişimci olabilmeleri için birtakım niteliklere sahip olmaları gerekmektedir. Örneğin kişiye cesaret verilmesi ve kişilerin öz yeterliliklerini artırabilecek ortamların hazırlanması girişimcilik niyetlerini arttıracaktır. Bireylerin duygusal zekâlarının girişimcilik niyetleri ve öz yeterlilikleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla girişimci kişilerin duygusal zekâlarının geliştirilmesi sayesinde öz yeterliliklerinin ve girişimcilik niyetlerinin artırılmasının mümkün olacağı düşünülmektedir. Bu düşünceyle duygusal zekanın girişimcilik niyeti üzerine etkisinde öz yeterliliğin aracı rolü araştırıp, açıklanmaya çalışılmıştır. Gelişmek ve rekabet ortamında sürdürülebilirliği yakalayıp, avantaj elde edebilmek için girişimcilik özellikleri olan bireyleri yönlendirmek ve onları desteklemek oldukça önemli bir konudur.

Çalışmanın konusu ile ilgili literatür incelendiğinde duygusal zekâ, girişimcilik niyeti ve öz yeterlilik etkisini ele alan ayrı ayrı çalışmalar mevcuttur. Ancak bu değişkenlerin tümünü ele alan çalışmalar mevcut değildir. Çalışmamız duygusal zeka ve girişimcilik niyeti üzerinde özyeterliliğin aracılık etkisinin ele alındığı özgün bir araştırma olarak önem arz etmektedir. Özetle bu çalışmanın genel amacı duygusal zekânın girişimcilik niyeti üzerine etkisinde öz yeterliliğin aracı rolünü incelemektir. Ayrıca bu çalışma bu kavramların birbirleri ile olan ikili ilişkilerini kapsamaktadır. Bu bağlamda çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan, duygusal zekâ ve girişimcilik niyeti arasındaki ilişkide öz yeterliliğin aracılık rolüne odaklanılmasıdır. Böylece hem ilgili literatüre katkı sağlanmak hem de girişimcilerin yaşamına kolaylık sağlayacak bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu önem doğrultusunda bu çalışmada duygusal zekâ ve öz yeterliliklerinin işletme öğrencilerinin girişimcilik niyetine etkisi araştırılmıştır.

Kişinin girişimci istek ve arzusu en derinde ailesinden ileri gelmektedir. Ailesinde girişimci olan kişilerin, gelecekte kendisinin de bir girişim kurmaya eğilimli olacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla; kişinin ailesinin yapısı, babasının mesleği, eğitimi ve kazancı kişide girişimciliğe yönelik eğilimin ortaya çıkmasında etkilidir (Çetinkaya, 2011: 26). Girişimcilik niyeti değişkeninin ailede girişimci olma durumuna göre farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde ailesinde girişimci olanların girişimcilik niyeti olmayanlardan yüksek çıkmıştır. Girişimcilik niyeti değişkeninin yakın arkadaşın girişimci olma duruma göre farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde yakın arkadaşları arasında girişimci olanların girişimcilik niyeti, yakın arkadaşlarından girişimci olmayanlara göre yüksek çıkmıştır ki bu sonuçlar yukarı da bahsettiğimiz gibi literatürü doğrular niteliktedir.

Girişimcilik eğitimi, kişinin ilköğretim çağından itibaren tutumların, davranışların ve becerilerin şekillenmesinde çok önemlidir (Wilson, 2008). Girişimcilik eğitimi maharet ile geliştirme, deneyimle öğrenme ve en önemlisi bilیشه ilgili yönlendirmedir. Girişimcilik ve inovasyonla il-

gili eğitim kişilere ne kadar erken yaşta verilirse, kişiler girişimci olmayı ileride o kadar çok düşünürler. Girişimcilik niyeti değişkeninin girişimcilikle ilgili ders alma durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini incelendiğinde literatürü doğrular nitelikte girişimcilikle ilgili ders alanların girişimcilik niyeti almayanlardan yüksek çıkmıştır.

Yapılan araştırmalar, bireylerin iş deneyimlerinin, iş performansını ve karar alma süreçlerini etkilediğini göstermiştir (McStay, 2008). İş deneyimi kişilerin piyasa ve sektördeki deneyimler, önemli denebilecek iş fikri ve yeni fırsatlar için başlama noktası olabilmektedir (Vivarelli, 2012). Yine öğrenciler üzerine yapılan başka bir araştırmada, iş deneyimi olan öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Fatoki, 2014). Girişimcilik niyeti değişkeninin daha önce girişimde bulunma durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini incelendiğinde daha önce girişimde bulunanların girişimcilik niyeti bulunmayanlardan yüksek çıkmıştır.

SONUÇ

Analiz sonuçlarına göre duygusal zeka ile öz yeterlik ve girişimcilik niyeti arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin var olduğu gözlenmiştir. Ayrıca öz-yeterlilik ile girişimcilik niyeti arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki söz konusudur. Buna göre H1 H2 ve H3 desteklenmiştir. Duygusal zekanın girişimcilik niyetini öz yeterlilik aracılığıyla etkileyip etkilemediğini incelemek için yapılan analizler neticesinde bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi aracı değişken (öz yeterlilik) modele girdikten sonra önemli ölçüde azalmıştır. Ayrıca bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki anlamlı dolaylı etkisi de söz konusudur. Duygusal zeka ile girişimcilik niyeti arasındaki ilişkide öz yeterliliğin aracı rolü söz konusu olmaktadır. Buna göre H4 de desteklenmiştir.

Kısıtlar ve Öneriler

Çalışmanın bazı kısıtları mevcuttur ki bunlar, örneklem küçüklüğü, maliyet ve zamandır. Araştırmanın Yıldız Teknik Üniversitesi işletme lisans ve lisansüstü öğrencileri üzerinde yapılmış olması nedeniyle genellenebilir potansiyeli düşüktür. Dolayısı ile araştırmanın daha büyük bir örneklem ile tekrarlanması ve bulguların karşılaştırılması önerilmektedir. Çalışmanın ışığında, bu konu ile ilgili yapılacak olan başka çalışmalarda farklı fakülteler ve bölümlerde öğrenim gören öğrencilerle, daha büyük örneklemle daha genellenebilir sonuçlara ulaşılabileceği söylenebilir. Bununla birlikte alanın araştırmacılarına önerimiz; duygusal zekâ özelliklerinin girişimcilik niyeti üzerinde etkisinde kültürel zeka ve yaratıcılık gibi farklı değişkenlerin aracılık etkilerinin ölçülmesi önerilmektedir. Girişimcilerin başarılarını arttırmak ve literatüre katkı sağlayabilmek amacıyla girişimcilik ve girişimciliği etkileyen değişkenlerin üzerinde durulması büyük önem arz etmektedir.

Buna ek olarak çalışmamızın sonuçlarından hareketle diyebiliriz ki; girişimcilerin girişimcilik niyetlerini ve girişim başarılarını arttırabilmeleri için duygusal zeka düzeylerini ve öz yeterliliklerini arttırmaları gerekmektedir. Gerek girişimci olmayı kariyer hedefi olarak düşünenler gerekse de girişimci davranışı örgütlerinde arttırmak isteyen işverenlere önerimiz şudur ki; duygusal zeka düzeylerini ve öz yeterliliklerini arttırmaları önerilmektedir.

Etik: Bu makalenin yayınlanmasıyla ilgili herhangi bir etik sorun bulunmamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazarlık Katkıları: Fikir: G.B.; Tasarım: G.B.; Denetleme: C.Z.; Kaynaklar – G.B.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi: G.B.; Analiz ve/veya yorumlama: G.B.; Literatür Taraması: G.B.; Yazıyı Yazan: G.B.; Eleştirel İnceleme: C.Z.

Çıkar Çatışması: Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması ile ilgili olarak herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Ethics: There are no ethical issues with the publication of this manuscript.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – G.B.; Design – G.B.; Supervision – C.Z.; Resources – G.B.; Data Collection and/or Processing – G.B.; Analysis and/or Interpretation – G.B.; Literature Search – G.B.; Writing Manuscript – G.B.; Critical Review – C.Z.

Conflict of Interest: The author declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKLAR

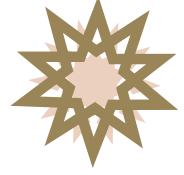
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroglu, S., & Yıldırım, E. (2007). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı. Sakarya Yayıncılık.
- Atabay, İ. ve Alatur, B. (2016). Review of entrepreneurship tendencies of vocational school students studying at business and accounting on the basis of demographic variables. PressAcademia Procedia, Global Business Research Congress (GBRC), May 26-27, 2016, Istanbul, Turkey
- Atabay, İ. ve Alatur, B. (2016). İşletme ve muhasebe eğitimi alan meslek yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin demografik değişkenlere göre incelenmesi. Global Business Research Congress (Gbr). 26-27 Mayıs 2016. İstanbul, 2, 465–474. [Turkish]
- Aydin, E. (2020). Girişimcilik eğitimi alan üniversite öğrencilerinin, girişimci kişilik özellikleri ve girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişki; Batı Karadeniz bölge üniver-

- site öğrencilerine yönelik bir uygulama [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Karabük Üniversitesi. [Turkish]
- Ballı, E., Ballı Koca, A. I. K. (2014). Personel values and entrepreneurship tendencies of university students. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 101–121. [Turkish]
- Baltaş, Z. (2006). İnsanın dünyasını aydınlatan ve işine yansıyan ışık: Duygusal zekâ (3 basım). Remzi Kitabevi.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191.
- Boyd, N. G., & Vozikis, G. S. (1994). The influence of self-efficacy on the development of entrepreneurial intentions and actions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 18(4), 63–77. [CrossRef]
- Cassar, G., & Friedman, H. (2009). Does self-efficacy affect entrepreneurial investment?. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 3(3), 241–260. [CrossRef]
- Cumming, E. A. (2005). An investigation into the relationship between emotional intelligence and workplace performance: An exploratory study [Doctoral dissertation]. Lincoln University.
- Cope, J. (2005). Toward a dynamic learning perspective of entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29(4), 373–397. [CrossRef]
- Çetinkaya Bozkurt, Ö. (2011). Dünyada ve Türkiye’de girişimcilik eğitimi: başarılı girişimciler ve öğretim üyelerinden öneriler. Detay Yayıncılık. [Turkish]
- Çolakoğlu, H., & Çolakoğlu, T. (2016). A field study about interaction of entrepreneurship education, self-efficacy perception, entrepreneurship potential in universities. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(37 Girişimcilik Özel Sayısı), 70–84. [Turkish]
- Demirel, E. T., Düşükcan, M., & Ölmez, M. (2011). The effect of areas of multiple intelligence on entrepreneurial behavior. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 97–105. [Turkish]
- Drnovsek, M., Wincent, J., & Cardon, M. S. (2010). Entrepreneurial self-efficacy and business start-up: developing a multi-dimensional definition. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour And Research*, 16(4), 329–348. [CrossRef]
- Fatoki, O. (2014). The entrepreneurial intention of undergraduate students in south africa: the influences of entrepreneurship education and previous work experience. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(7), 294–299. [CrossRef]
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS (3rd ed)*. Sage Publication
- Forbes, D. P. (2005). The effects of strategic decision making on entrepreneurial self-efficacy. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29(5), 599–626. [CrossRef]
- Garson, G. D. (2012). *Testing statistical assumptions: Blue book series*. Statistical Associate Publishing, 12(15), 16–20.
- Goleman, D. (2010). İş başında duygusal zekâ (7. Baskı), (Çev. H. Balkara, F. Deniztekin, and O. Deniztekin), Varlık Yayınları.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2006). *Multivariate data analysis (6th Ed)*. Pearson Prentice Hall.
- Hmieleski, K. M., & Baron, R. A. (2008). When does entrepreneurial self-efficacy enhance versus reduce firm performance?. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 2(1), 57–72. [CrossRef]
- Işık, M., & Çiçek, B. (2020). The role of social capital self-efficacy and self-esteem on the entrepreneurship intention from the perspective. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 15(1), 185–206. [Turkish] [CrossRef]
- Jiwa, S., Lavelle, D., & Rose, A. (2005). E-Entrepreneurship: Learning in a simulated environment. *Journal of Electronic Commerce in Organizations*, 3(3), 42–56. [CrossRef]
- Kickul, J., & D’Intino, R. S. (2005). Measure for measure: modeling entrepreneurial self-efficacy onto instrumental tasks within the new venture creation process. *New England Journal of Entrepreneurship*, 39–47. [CrossRef]
- Korkmaz, O. (2012). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma: Bülent Ecevit Üniversitesi örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 14(2) 209–226.
- Krueger, N. F., Reilly, M. D., & Carsrud, A. L. (2000). Competing models of entrepreneurial intentions. *Journal of Business Venturing*, 15(5), 411–432. [CrossRef]
- Linan, F., Rodriguez-Cohard, J. C., & Rueda-Cantuche, J. M. (2011). Factors Affecting Entrepreneurial Intention Levels: A Role For Education. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 7(2), 195–218. [CrossRef]
- Luszczynska, A., Mohamed, N.E., & Schwarzer, R. (2005). Self-Efficacy and social support predict benefit finding 12 months after cancer surgery: The mediating role of coping strategies. *Psychology, Health & Medicine*, 10(4), 365–375. [CrossRef]
- McStay, D. (2008). An Investigation of Undergraduate Student Self-employment Intention and The Impact of Entrepreneurship Education and Previous Entrepreneurial Experience [Unpublished Doctorial Thesis]. Doctor of Philosophy, School of Business University of Australia.
- Morrison, A. (2006). A contextualisation of entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 12(4), 192–209. [CrossRef]
- Mueller, S. L., & Thomas, A. S. (2000). Culture and entrepreneurial potential: A nine country study of locus of control and innovativeness. *Journal of Business Venturing*, 16, 51–75. [CrossRef]
- Naktiyok, A., Nur Karabey, C., & Caglar Gulluce, A. (2010). Entrepreneurial self-efficacy and entrepreneurial intention: The Turkish case. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 6(4), 419–435. [CrossRef]
- Öneren, M. (2012). İç Anadolu Bölgesindeki genç nüfusun

- girişimcilik eğilimleri üzerine bir araştırma. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 7(2), 7–28.
- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40(3), 879–891. [CrossRef]
- Sezer, C. (2013). Kariyer olarak girişimcilik ve girişimcilik niyetini etkileyen faktörlerin içerik analizi ile belirlenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 49–60.
- Seçilmiş, C., & Düşmezkalender, E. (2020). kriz algısının girişimcilik niyeti üzerindeki etkisi: Özyeterliğin aracılık rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 2142–2150.
- Stephen, M. L., & Dato-On, M. C. (2008). Gender-role orientation as a determinant of entrepreneurial self-efficacy. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 13(1), 4. [CrossRef]
- Sudak, M. K., & Zehir, C. (2013). Kişilik tipleri, duygusal zeka, iş tatmini ilişkisi üzerine yapılan bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(22), 141–165.
- Taş, A. (2016). Girişimcilik eğitimi ile girişimcilik eğilimi arasındaki ilişkinin parametrik tekniklerle analizi: Abant İzzet Baysal Üniversitesi örneği [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Thomas, A. S., & Mueller, S. L. (2000). A case for comparative entrepreneurship: Assessing the relevance of culture. *Journal of International Business Studies*, 31(2), 287–301. [CrossRef]
- Wilson, F., Kickul, J., & Marlino, D. (2007). Gender, entrepreneurial self-efficacy, and entrepreneurial career intentions: Implications for entrepreneurship education. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 31(3), 387–406.
- Wong C. S., Law K. S., & Song, L. (2000). The Construct and criterion validity of emotional intelligence and its potential utility for management studies. *Journal of Applied Psychology*, 89(3) 483–496. [CrossRef]
- Vivarelli, M. (2012). Entrepreneurship in advanced and developing countries: a microeconomic perspective. A microeconomic perspective. IZA Discussion Paper No. 6513. [CrossRef]
- Yelkikalan, N. (2006). 21. yüzyılda girişimcinin yeni özelliği: Duygusal zekâ. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 1(2), 39–51.
- Yeşilyaprak, B. (2001). Duygusal zeka ve eğitim açısından doğurguları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 25(25), 139–146.
- Stys, Y., & Brown, S. L. (2004). A review of emotional intelligence literature and implications for corrections. *Research Branch Correctional Service of Canada*, 10, 1–68.

Orijinal Makale / Original Article

Narko-terörizm kavramı ve tarihsel gelişimi: Uyuşturucu trafiğiyle bağlantılı gruplara yönelik bir analiz modeli

The concept of narco-terrorism and its historical development: A model of analysis on the drug-trafficking groups

Onur AĞKAYA^{a*}, Ayfer GENÇ YILMAZ^b, Gül Pınar ERKEM GÜLBOY^c

^aBağımsız Araştırmacı

^bİstanbul Ticaret Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye

^cİstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye

^aIndependent Researcher

^bDepartment of Political Science and International Relations, Istanbul Ticaret University, Istanbul, Turkey

^cDepartment of Political Science and International Relations, Istanbul University, Istanbul, Turkey

MAKALE BİLGİSİ

Makale Hakkında

Geliş tarihi: 01 Nisan 2022

Kabul tarihi: 03 Ağustos 2022

Anahtar kelimeler:

Narko-terörizm, terörizm, uyuşturucu trafiği, uyuşturucu ticareti, FARC, Taliban

ARTICLE INFO

Article history

Received: 01 April 2022

Accepted: 03 August 2022

Key words:

Narco-terrorism, terrorism, drug trafficking, drug trade, FARC, Taliban

ÖZ

Bu makalede 'narko-terörizm' ve bu kavrama dair yaklaşımlar ele alınmaktadır. Narko-terörizm ilk olarak politik bir söylem olarak ortaya çıkmış; daha sonra pratiklerin etkisiyle dönüşüme uğramıştır. 1990'lardan itibaren akademik literatüre giren kavram birçok çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Bu çalışmada, ilk olarak narko-terörizm tartışması yapılmakta ve büyük uyuşturucu kartelleri tarafından gerçekleştirilen dönemsel sistematik şiddet 'gerçek narko-terörizm' olarak kabul edilmektedir. Akabinde, narko-terörist olarak nitelendirilen terör örgütleri ve gerilla gruplarının sınıflandırılması için bir modelleme sunulmaktadır. Sunulan model, FARC ve Taliban örneklerine uygulanarak iki örgütün narko-terörizm açısından analizleri ortaya konulmaktadır. Buna göre çalışma, narko-terörizm tanımına tam olarak uymasına rağmen, Kolombiyada devlet ve uluslararası aktörler tarafından meşru muharip bir taraf olarak tanınması nedeniyle FARC'ın tam olarak bir narko-terör örgütü olarak sınıflandırmasının zor olduğunu savunmaktadır; ancak, Taliban'ın, uyuşturucu trafiğinin her aşamasında aktif olması ve meşru bir örgüt olarak kabul edilmemesi nedeniyle narko-terör örgütü olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Çalışma, hem Türkiye'de devam eden terör sorunu için hem de dünyadaki diğer benzer uyuşturucu trafiğiyle bağlantılı terör vakalarının anlaşılabilmesi ve anlamlandırılabilmesine dair gelecek çalışmalara bir örnek sunarak literatüre katkıda bulunmaktadır.

Atıf için yazım şekli: Ağkaya O, Genç Yılmaz A, Erkem Gülboy GP. Narko-terörizm kavramı ve tarihsel gelişimi: Uyuşturucu trafiğiyle bağlantılı gruplara yönelik bir analiz modeli. Yıldız Sos Bil Ens Der 2022;6:1:22–35.

*Sorumlu yazar / Corresponding author

*E-mail adres: onuragkaya@gmail.com

ABSTRACT

This article analyzes ‘narco-terrorism’ and the related approaches focusing on the concept. Narco-terrorism emerged as a political discourse and transformed due to the practices. From the 1990s, the concept entered into academic literature and has become the focal point of numerous studies. Firstly, the study recognizes the periodical systematic violence the major drug cartels perpetrated as ‘real narco-terrorism’. Followingly, the paper introduces a model to classify the groups that have been identified as narco-terrorists. The study further analyzes the cases of FARC and Taliban by applying the suggested model to these two groups. Accordingly, the study argues that although it entirely portends the definition of narco-terrorism, classifying the FARC categorically as a narco-terrorist organization is problematic due to its recognition as a legitimate combatant organization by the Colombian state and the international society. On the other hand, the study concludes that the Taliban is a narco-terrorist organization since it is active at every stage of drug trafficking and is not considered a legitimate organization by the international society. The paper contributes to the literature by offering an exemplary analysis to be used on the ongoing problems and terrorism-related to drug trafficking both in Turkey and identical cases around the globe.

Cite this article as: Ağkaya O, Genç Yılmaz A, Erkem Gülboy GP. Narko-terörizm kavramı ve tarihsel gelişimi: Uyuşturucu trafiğiyle bağlantılı gruplara yönelik bir analiz modeli. Yıldız Sos Bil Ens Der 2022;6:1:22–35.

GİRİŞ

Soğuk Savaş boyunca, uluslararası ilişkilerde devletleri birincil aktörler olarak kabul eden ve devletler-arası savaş riskini merkezine alan güvenlik anlayışı hâkim olmuştur. Ancak, 1990’ların başından itibaren, devlet-dışı aktörlerin hem yerel hem de küresel siyasete etkilerinin daha görünür hâle gelmesinin etkisiyle, organize suçlar ve yasadışı göç gibi düzensiz tehditler daha belirleyici olmaya başlamıştır. Nihayetinde hem akademik alanda hem de uluslararası ilişkilerde devlet-dışı aktörlerin yapılarını, yerlerini ve pratiklerini daha dikkatli biçimde inceleyerek anlamlandırmaya çalışan yeni güvenlik yaklaşımları ortaya çıkmıştır (Chenoweth & Lawrence, 2010; Kaldor & Rangelov, 2014; Caverty & Balzacq, 2017). Bu çerçevede, organize suçlarla ve bilhassa yasadışı olarak kategorize edilen uyuşturucu madde trafiği¹ ile bağlantılı tehditler, küresel siyasette gündem belirleyici bir mevzuaya dönüşmüştür.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan narko-terörizm olgusu ve kavramsallaştırması, 1980’li yılların hemen başında Latin Amerika’da, uyuşturucu trafiğinden kâr sağlayan organize suç örgütlerinin, güvenlik güçlerini ve sivilleri hedef alan terör eylemlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Daha sonraki dönemde ise narko-terörizm, transnasyonal niteliğine göndermede bulunularak, devletlerin ve toplumların güvenliğini tehdit eden en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Söz konusu olgu, kavramsallaştırılması ve ilgili yaklaşımlar, 11 Eylül 2001’de

Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) New York kentinde gerçekleşen terör saldırılarının (9/11) sonrasında, küresel ölçekte tanınırlık kazanmıştır (Bjørnheged, 2004, s.305). 9/11’in sorumlusu El-Kaide terör örgütünün, ilgili saldırıları gerçekleştirmek için kullandığı ekonomik kaynakları ağırlıklı olarak uyuşturucu madde ticaretinden sağladığı argümanı, terörizm araştırmalarını bu zamana değin nispeten arka planda kalmış ve ihmal edilmiş olan terörizmin finansmanı meselesine yöneltmiştir (de Goede, 2018). Bununla birlikte, söz konusu hâl, narko-terörizmin aynı anda birden fazla terörizm türüne göndermede bulunan muğlak bir kavrama ve zaman zaman salt bir politik söyleme dönüşmesine neden olmuştur (Lewis, 2014). Tüm bunlara ek olarak, *narcos*² olarak adlandırılan belirli aktörler, yakın zamandaki faaliyetleriyle popülerleşerek hem akademik çalışmalara hem de çeşitli sanat ve kültür eserlerine konu olmuştur (Polit-Dueñas, 2013).

Bu çalışma kapsamında, narko-terörizmin tarihsel süreçte ortaya çıkışından itibaren nasıl bir devinim içinde olduğu, öncelikle belirli bir küresel tehdit olarak tanımlanan bir kavram ve olguya dönüştüğü ve dönüştürüldüğü tartışılmakta ve sonrasında ortaya çıkan muğlaklığın, aynı zamanda hem uyuşturucu madde trafiği hem de terörizme karşı mücadelede sorunlar ortaya çıkardığı savunulmaktadır. Buna göre, narko-terörizm, ilk olarak Latin Amerika’da, önce Peru, sonra Kolombiya ve Meksika’da günümüzde de sürmekte olan bir şiddet sarmalı yaratmıştır. Ancak, özellikle ABD’nin 1980’lerden itibaren yoğunlaştırdığı ‘uyuş-

¹Bu çalışmada, yasadışı olarak sınıflandırılan psikoaktif maddelerin toptan ya da perakende olarak dağıtılması ve satılması karşılığında elde kâr gözetilen aktivitelere göndermede bulunan ve yaygın olarak kullanılan ‘uyuşturucu ticareti’ kavramı yerine, bu maddelerin üretimini, dağıtımının, akışımın ve tüketimini de içeren ‘uyuşturucu trafiği’ kavramı kullanılmaktadır.

²*Narcotraficantes*’in kısaltması olan *narco* çok genel bir tanımlamayla yasadışı olarak kabul edilen başta marihuana olmak üzere psikoaktif maddelerin ticaretinden kâr sağlayan kişiler için Latin Amerika’da kullanılan bir terimdir (Grillo, 2011, ss.97-98).

turucuya karşı savaş³ ve 2000’li yılların başından itibaren ‘terörizme karşı küresel savaş’ pratikleri ve söylemlerinin etkisiyle, narko-terörizm, başta El-Kaide, Hizbullah, PKK, Taliban gibi terör ya da FARC gibi gerilla örgütlerinin³ eylemleriyle bir tutulmaya başlanmıştır. Söz konusu sürecin, söylemlerin ve pratiklerin akademideki yansımaları ise ‘suç-terör bağlantısı’ kavramsallaştırmasında cisimleşmiştir (Makarenko, 2004a). Tüm bunlar göz önünde bulundurulurken, bu çalışmada, narko-terörizm tanımlamalarının ve narko-terörist örgütlerin sınıflandırılmasının, kavramı fazla genişlettiği ve bunun, aslında terörizmle ve uyuşturucu trafiğiyle mücadeleyi dar bir kalıba sıkıştırdığı argümanı ortaya konulmaktadır. Bu doğrultuda, bir terör örgütünün uyuşturucu trafiğinden finansman sağlamasının, söz konusu yapılanmayı tam olarak bir narko-terörist oluşuma dönüştürmediği ve örgütün eylemlerinin topyekün biçimde narko-terörizm olarak kategorize edilemeyeceği savunulmaktadır. Tarihsel-sosyolojik bir kavramsal çerçeveyi analiz aracı olarak benimseyen çalışmada, örnek olması açısından, birçoğu narko-terörist olarak kabul edilen bazı örgütlere dair bir değerlendirme ve modelleme sunulmaktadır.

Bu kapsamda çalışma üç ana kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda, uyuşturucu trafiğinin 1970’lerden itibaren gelişimi ve terör eylemleriyle ilişkisi ve buna bağlı olarak nasıl birden çok narko-terörizm tanımının ortaya çıktığı tarihsel bir perspektifle ortaya konulacaktır. Bu kapsamda narko-terörizm, ilk ortaya atıldığı forma uygun olarak, kurumları ve sivil toplumu sindirmek ve korkutmak amacıyla uyuşturucu kartelleri⁴ tarafından kullanılan bir strateji olarak ele alınmaktadır. Bu bölümde, narko-terörizmle özdeşleşen Kolombiya ve Meksika’daki süreçler incelenmekte ve son yıllarda kullanılmaya başlanan ‘suçlu ayaklanması’ kavramına değinilmektedir. Aynı bölüm, son olarak, Afganistan’daki uyuşturucu madde trafiğini ele almakta ve 9/11 Saldırılarından sonra, narko-terörizmin, diğer ülkelerdeki örgütler için de kullanılmaya başladığı tartışılmaktadır. İkinci bölümde, suç-terör bağıntısı temelinde sunulan analitik çerçeve tartışılmaktadır. Bu şekilde, başta terörizm ve güvenlik çalışmaları, kriminoloji, barış çalışmaları ve çatışma çözümü gibi farklı disiplinlerden sağlanan perspektiflerle narko-terörizm tanımları ve çalışmanın kavramsal tartışması ortaya konulmaktadır. Son bölümde, çalışmada sunulan narko-terörizm modellemesi ekseninde, FARC ve Taliban örgütlerinin analizi gerçekleştirilmektedir. İlgili terörist oluşumların, suç-terör bağıntısının neresinde durdukları ve bu örgütlerin narko-terörist olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği değerlendirilerek çalışma sonlandırılmaktadır.

NARKO-TERÖRİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Narko-terörizm kavramı, 2000’li yılların başından itibaren sıklıkla kullanılmakta, fakat birden fazla şiddet formu içeren çatışmalara, amacının farklılığına ve yansımalarına bağlı olarak farklı süreçlere göndermede bulunmaktadır (Björnehed, 2004, s.306). Tarihsel sürece bakıldığında, narko-terörizm, ilk olarak 1983’te, Peru Devlet Başkanı Fernando Belaúnde Terry tarafından, ülkede uyuşturucu trafiğinden kâr sağlayan aktörlerin narkotik birimleri ve güvenlik güçlerini hedef alan silahlı saldırılarını, adam kaçırmaya ve bombalama gibi eylemlerini ifade etmek için kullanılmıştır (Beers & Taylor, 2002). 19. yüzyıldan itibaren dünyanın en önemli *coca* bitkisi yetiştiricilerinden biri olan Peru’da, 1980’de başlayan iç savaşın etkisiyle, öncelikli olarak organize suç örgütleri uyuşturucu ticareti ve bilhassa çok büyük kâr getiren kokain maddesinin üretimi için uygun bir ortam bulmuş, 1984’ten 1990’lı yılların sonlarına kadar ise gerilla örgütü *Sendero Luminoso* (SL – Aydınlık Yol Hareketi) uyuşturucu madde trafiğinde aktif olarak rol almaya başlamıştır.⁵

Kolombiya’daki uyuşturucu kartelleri ise henüz 1970’lerin ortalarından itibaren Peru’daki sürece benzer ve daha şiddetli terör eylemleri gerçekleştirmiştir. Peru’daki süreçten daha önce başlamasına rağmen, tarihsel süreçte daha sonra narko-terörizm olarak adlandırılmıştır. 1970’li yıllardan itibaren uluslararası uyuşturucu trafiğinin en etkili aktörleri hâline gelen Kolombiyalı kartellerin liderleri bu dönemde dünyanın sayılı zenginlerine dönüşerek birçok örgütün de hedefi hâline gelmiştir (Chepesiuk, 2001).

1983’ten itibaren Kolombiya’da yürütülen narkotik operasyonlar, kartellerin birçok bölgede FARC ve bazı gerilla örgütlerine vergi ödeyerek uyuşturucu madde üretimini koruma altına aldıklarını ortaya çıkarmıştır (Cruz & Rivera, 2008). Bu durum, 1984’te, ABD’nin Kolombiya Büyükelçisi Lewis Tams’in FARC’ı ‘narko-gerillalar’ olarak adlandırılmasında neden olmuştur (Lozano, 1985). Aynı yıl, ülkedeki büyük kartelleri ve uyuşturucu madde ticaretini hedef alan Adalet Bakanı Rodrigo Bonilla, karteller tarafından gerçekleştirilen bir suikast sonucu öldürülmüştür (Cruz & Rivera, 2008). 1985’te, Medellín Karteli’nin finanse ettiği M-19 militanları, başkent Bogotá’daki Adalet Sarayını muhasara etmiş ve bu sırada uyuşturucu kartellerinin ve üyelerinin dosyaları imha edilmiştir (Hudson, 1995). Bunun üzerine, narko-gerillaların varlığına ve tanımlanmalarına dair tartışmalar artmış ve Kolombiya’daki birçok gerilla örgütünün bu sınıflandırmaya uygun olduğu görüşü güçlenmiştir (Lozano, 1985). Bu gelişmeler ve uyuşturucu kartellerinin

³Çalışmada, FARC’ın uluslararası toplumun çoğunluğu tarafından ve bilhassa Kolombiya’daki hükümetler tarafından ‘muharip taraf’ olarak kabul edilerek barış müzakerelerinde bulunulması sebebiyle, bu örgüt, gerilla olarak nitelendirilmektedir. López-Hernández (2016) söz konusu süreç ve örgütün statüsüne dair kapsamlı bir çalışma sunmuştur.

⁴Bu çalışmada, kartel terimi, narko-terörizmin tarihsel sürecindeki gelişiminin anlatımının kolaylaştırılması ve bütünlük sağlanması açısından, yaygın kullanılan şekliyle muhafaza edilmektedir.

⁵1980’li yıllarda Marksist-Leninist bir ideolojiyi savunan bir gerilla örgütü olarak kurulan ilgili hareket hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Felbab-Brown (2009, ss.36-61).

artan terör eylemleri karşısında, 1982 ve 1986 yılları arasında görevde bulunan hükümet, kartel üyelerinin ABD’de yargılanmak üzere bu ülkeye teslim edilmesine yönelik bir kanuni düzenleme çıkarmıştır. Buna karşı, liderliğini Medellín Karteli yöneticilerinin yaptığı bir grup, yasanın iptali gerçekleşinceye kadar sivilleri, kamu görevlilerini, güvenlik güçlerini ve ülkedeki diğer devletlerin diplomatik personeli ve ailelerini de hedef alan ve temelde bombalama eylemleri ve suikastlere dayanan büyük bir terör seferberliği başlatmıştır. 1993’te, Medellín Kartelinin dağıtılmasına kadar devam eden ve 5.000’den fazla insanın ölümüne neden olan saldırılar⁶, Kolombiya’da ‘narko-terör dönemi’ olarak anılmaktadır (Durán-Martínez, 2018).

Uyuşturucu trafiğinin, Kolombiya’da 1990’lardan itibaren daha belirgin biçimde görünür hâle gelen etkileri ise aşırı boyutlara varan yolsuzluk ve hem gerilla örgütlerinin hem de *Autodefensas Unidas de Colombia* (AUC – Kolombiya Birleşik Öz Savunma Kuvvetleri) gibi paramiliter grupların uyuşturucu ticaretinde en az karteller kadar etkin aktörler hâline gelmelerinin sonucu olarak narko-terörizmin farklı boyutlara evrilerek yayılmasıdır. İlk olarak, César Gaviria’nın başkanlığı dönemindeki hükümet, Medellín Karteliyle mücadelesinde bu grubun rakibi durumundaki Cali Kartelinden destek almıştır.

Ülkenin bir sonraki başkanı Ernesto Samper’in de seçim kampanyası sırasında, Cali Karteli liderlerinden rüşvet aldığı ortaya çıkmıştır (Cruz & Rivera, 2008). Söz konusu süreç, Kolombiya’nın hem uluslararası toplumda uyuşturucuya mücadeledeki güvenilirliğinin sorgulanmasına hem de bir ‘narko-demokrasi rejimi’⁷ olarak adlandırılmasına neden olmuştur (Pinzón, 2015, ss.111; 189). Tüm bunların etkisiyle, Kolombiya’da devletin kartellere karşı mücadelesi güçlendirilmiş ve 1996’da, ülkenin en büyük karteli konumuna gelen Cali grubu dağıtılmıştır (Durán-Martínez, 2018, ss.80-81). Büyük kartellerin dağıtılmasından sonra ise takip edilmeleri daha zor olan *cartelitos* (kartelcikler) (Durán-Martínez, 2018, ss.128-130) ortaya çıkmış ve sağcı paramiliter grupların çatısı altında birleştiği ulusal çaptaki AUC ve ardılı şebekeler uyuşturucu ticaretine doğrudan dahil olmuştur (Mazzei, 2009, ss.82-87; Civico, 2015, s.87).

Paramiliter örgütlerin uyuşturucu trafiğinin en etkin aktörlerine dönüşmesi ve birçok siyasetçinin, bu oluşumlarla doğrudan çıkar ilişkisine girmesi sonucunda, Kolombiya 2000’li yılların başından itibaren yeni bir yolsuzluk ve şiddet sarmalının içine sürüklenmiştir. Bu ortamda, 2001’den itibaren, paramiliter gruplar, yerel seçimlerde kendi destekledikleri adayları seçtirmek için terör eylemlerine başlamış

ve karşılığında, uluslararası fonlar da dahil olmak üzere, yerel yönetimlere aktarılan ekonomik kaynakları gasp etmiştir. 1996’da Samper’in başkan seçilmesine benzer biçimde, 2002’deki seçimlerde, paramiliter gruplar Álvaro Uribe’nin başkanlığını garantilemek için çalışmıştır. 2006’da yapılan operasyonlarda ele geçirilen paramiliter gruplara ait bilgisayarlardan birinde ortaya çıkan belgeler, iddiaların bazılarının doğruluğunu kanıtlamış ve onlarca milletvekili ve vali tutuklanmıştır. *Parapolítica* olarak anılan bu skandala dair hukuki süreç, 2020 yılı itibarıyla hâlâ sürmekte ve Kolombiya’da, uyuşturucu trafiğinin etkilerini sembolize etmeye devam etmektedir (Colombia Reports, 2019).

Öte yandan, 1980’li yıllarda, uyuşturucu trafiğinden pay alan başta FARC gibi gerilla örgütlerinin bazı ‘cephele’ri, 1990’ların ortalarından itibaren uyuşturucu ticaretinden doğrudan kaynak sağlayan aktörlere dönüşmüştür (Norman, 2018). Kolombiya, Peru ve de Bolivya’da uyuşturucu madde trafiğine ve aynı zamanda gerilla örgütlerine karşı mücadele, 1980’li yıllardan itibaren ABD’nin Soğuk Savaş boyunca sürekli biçimde daha militarize hâle gelen komünizm karşıtı stratejileriyle birleşmiş ve desteklenmiştir (Benavie, 2009, ss.72-78).

Kolombiyalı büyük kartellerin dağılmasının sonuçlarından biri Meksika’daki ortaklarının uluslararası uyuşturucu ticaretindeki rolleri ve etkinliklerinin artması ve bunun sonucunda da bu ülkenin narko-terörizmin yeni alanına dönüşmesidir. 1990’lı yılların ortalarına kadar uyuşturucu kartellerinin varlıklarının ve şiddete dayalı eylemlerinin göreceli olarak daha az görünür olduğu Meksika’da, 2006’da başlatılan ‘uyuşturucuya karşı savaş’ seferberliği (Madrazo-Lajous vd., 2018) ile birlikte bu ülkede, iç savaş yaşayan birçok ülkedeki durumu geride bırakan bir şiddet ortaya çıkmıştır.⁸

2000’li yılların başlarından itibaren Meksika merkezli karteller, kolluk kuvvetlerine ve kendi aralarındaki çatışmalarda rakiplerine karşı üstünlük kurabilmek için hem Meksika ordusundan hem de komşu ülkelerden eski ve mevcut özel hareket birimleri mensuplarını devşirmeye başlamıştır. Bunun en somut örneği olan ve *Cártel Del Golfo*’nun (Körfez Karteli) silahlı kanadı olarak ortaya çıkan *Los Zetas* adlı grup, 2008’den itibaren *de facto* kendi başına bir karteğe dönüşmüş ve zamanla insan kaçakçılığından silah kaçakçılığına, kontrol ettiği bölgelerdeki işletmelerden haraç kesmeye ve kaçak petrol ihracatına değin uzanan faaliyetler yürüten bir ‘transnasyonel çoklu-kriminal şirkete dönüşmüştür (Correa-Cabrera, 2017). *Los Zetas*’ın başlattığı, toplu katliamlar, kurbanların organlarının yerinden çıkarılması, kamuya açık yerlerde sergilenmesi

⁶Medellín Karteli tarafından finanse edilen ve *sicario* olarak anılan tetikçiler, aralarında Kolombiya’nın bir sonraki başkanı olma ihtimali yüksek olan Luis Carlos Galán’ın 1989’da suikast sonucu öldürülmesi ve 111 yolcu taşıyan Avianca Havayolları uçağının patlatılmasını da içeren birçok terör eylemi gerçekleştirmişlerdir (Semana, 2013).

⁷Narko-rejim ve ‘narko-devlet’ kavramı ve beraberindeki tartışmalara yönelik bir analiz için bkz. Castree ve itchin (2013, s.331).

⁸2006’dan 2019’a kadar Meksika’da organize suçla bağlantılı cinayet sayısının 150.000’i geçtiği ve en az 60.000 kişinin zorla kaybedildiği hesaplanmaktadır (Phillips, 2020).

ve infazların internet üzerinden yayınlanması gibi şiddet formları, tüm kartellerin uyguladığı yeni bir propaganda aracı ve birçok eyalette gündelik hayatın parçaları hâline gelmiştir (Walker, 2021, s.262). Diğer kartellerin de bu grupla mücadele edebilmek için kendi silahlı kanatlarını oluşturması ve benzer şiddet formlarını uygulaması sonucunda, ortaya *Los Zetas* kadar organize ve aynı çapta terör eylemleri gerçekleştiren *Cártel de Jalisco Nueva Generación* (CJNG - Yeni Jenerasyon Jalisco Karteli) (Jones, 2018) gibi farklı büyük gruplar çıkmıştır. Bu kartellerin faaliyetlerinin ve eylemlerinin ABD'nin de sınıra yakın eyaletlerine uzanması neticesinde, 2010'da Meksika'daki durum, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton tarafından bir 'ayaklanma' olarak nitelendirilmiştir (The Guardian, 2010). Bu tarihten sonra ise söz konusu grupların "yabancı terörist örgütler listesi"ne dahil edilmesi ve Meksika'nın iç güvenliğinin sağlanması için yabancı askerler kullanılması gündeme gelmiştir.⁹

Nihayetinde, kartellerin devletin şiddet üzerindeki telkini ve iktidarını hedef alması nedeniyle Meksika'daki durum için 'suçlu ayaklanması' tanımlaması yapılmış¹⁰, süregiden çatışmalar ve aynı zamanda kartellerin propaganda amaçlı 'aşırının ötesinde' şiddet uygulama stratejileri terörizmin orijinal tanımına uyan gerçek bir tür narko-terörizm olarak nitelendirilmiştir (Pacheco, 2009; Williams, 2012; Campbell & Hansen 2014). Bu bağlamda, bu çalışmada, başta Medellín Kartelinin 1980'lerden 1993'e kadar Kolombiya'da 'narko-terör' dönemi olarak anılan tarihsel süreçte ve bilhassa, 2000'li yılların başından itibaren günümüze kadar gelen ve devam eden Kolombiyalı büyük kartellerin ardılı olan *Los Zetas*, Sinaloa Karteli ve CJNG gibi örgütlerin sistematik şiddet eylemleri bu çalışmada gerçek birer narko-terörizm örneği olarak kabul edilmektedir.

Öte yandan, 2001'de New York'ta ve 2004'te Madrid'te gerçekleştirilen terör saldırılarından sonraki evrede, narko-terörizm ve aynı zamanda bu formula mücadelede büyük bir dönüşüm gerçekleşmiştir. 2001'den sonra, El Kaide gibi örgütlerin, ideolojilerine ters düşse dahi, kendi ekonomik kaynaklarını yaratmak amacıyla uyuşturucu ticaretine yönelmeleri; kara para aklama faaliyetlerinin en büyük ayağını uyuşturucu trafiğinden elde edilen gelirlerin oluşturduğunun fark edilmesi (Warde, 2007, ss.239-243); ayrıca, terör örgütleriyle organize suç örgütleri arasındaki işbirliğinin daha net biçimde ortaya çıkması (Forest, 2012, s.175) gibi unsurlar, başta ABD olmak üzere birçok ülkenin narko-terörizme karşı küresel ölçekte daha sert ve zorlayıcı tedbirler alması sonucunu doğurmuştur (Shiraz, 2013, s.1758). Söz konusu durumun en somut yansımaları, 1980'lerden itibaren Latin Amerika coğrafyasındaki olgular ve süreçler için kullanılan 'narko' ön adlarının

başta Afganistan ve diğer Orta Asya ülkelerindeki vaka ve aktörlere göndermede bulunmak için kullanılmaya başlanmasında görülmüştür.

Afyon tüketiminin geçmişi 16. Yüzyıl ve öncesine kadar dayandığı Afganistan'da, geniş çaplı ticari üretim ise 1980'lerde başlamıştır (MacDonald, 2007, s.137; Langari, 2021). Sovyet işgalinden sonraki süreçte *mücahitler* olarak anılan İslami gruplar, 1980'lerin sonlarından itibaren direnişlerine ekonomik kaynak sağlamak amacıyla uyuşturucu trafiğine dahil olmuştur (Mansfield, 2020, s.204). 1990'lı yılların başından itibaren ise uyuşturucu trafiği, Afganistan'da, farklı etnik gruplar ve aşiretlerin yönetiminde etkili olan silahlı grupları finanse etmiş ve bu gruplar arasındaki çatışmalar, iç savaşlar, istikrarsızlık ve terörizmin yükselmesini hızlandırmıştır (Rashid, 2010). Savaş ekonomisini finanse eden bir araç olarak uyuşturucu, bu dönemden itibaren Afganistan ekonomisinin bir parçası hâline gelmiştir. 2001'de, Taliban'ın kontrol ettiği bölgelerde bir yıl boyunca afyon ekimini yasaklamasına bağlı olarak yaşanan üretim düşüşü haricinde, Afganistan'da afyon üretimi, UNODC'ye göre tüm dünyada 2015-2020 döneminde yapılan üretimin yüzde 83'üne denk gelecek kadar artmıştır (UNODC, 2021; SIGAR, 2018).

Afganistan'ın narco-terörle bağlantısının geçmişi iç savaşta dek götürülebilir. Sovyet işgaline karşı mücahitleri destekleyen ABD, Pakistan aracılığıyla en büyük yardımı alan Hizb-i İslami grubu lideri Gulbeddin Hikmetyar'ın uyuşturucu ticaretinden kazanç sağladığının ortaya çıkması sonrası desteğini çekmiş, 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki elçilik bombalamaları sonrası ise Taliban'a karşı da bakışını değiştirmiştir ve 8 Aralık 1998'de 1193 sayılı BMGK kararıyla Afganistan'daki Taliban yönetimi uluslararası toplum tarafından teröristleri destekleyen bir yönetim olarak kabul edilmiştir (UN, 1998; Ewans, 2005, s.135). Böylece önemli bir gelir kaynağı uyuşturucu olan bir örgütün terörle bağı tescillenmiştir. 9/11 saldırıları sonrası Taliban'ın El Kaide lideri Usame bin Ladin'i teslim etmeyi reddetmesi üzerine Afganistan'a yönelik uluslararası müdahale gerçekleşmiştir ve bu kapsamda öncelik terör örgütleriyle mücadele olmuş, ilerleyen dönemde ise uyuşturucu üretiminin azaltılması için girişimler de gerçekleştirilmiştir (Mansfield, 2020, s.127). Fakat bu girişimlerin başarılı olmadığı, uluslararası müdahalenin sonlanmasıyla Taliban'ın güçlenerek yönetimi ele geçirmesiyle ortaya çıkmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: NARKO-TERÖRİZM VE SUÇ-TERÖR BAĞI

Tarihsel seyrinin de gösterdiği üzere narko-terörizm, tartışmalı ve sınırları belirsiz bir kavrama dönüşmüştür ve dönüşmeye devam etmektedir. Kavram; çok sayıda faaliyete

⁹Bu girişim, Meksika'nın egemenliğine doğrudan müdahale sayılacağı gerekçesiyle reddedilmiştir (Donati ve de Córdoba, 2019).

¹⁰Kavramı öneren Sullivan'a (2014) göre 'suçlu ayaklanması', organize suç örgütlerinin, devletin tüm mekanizmalarını ele geçirmekten ziyade, belli bölgelerde kendi varlıklarını ve istedikleri ekonomik akışı sürdürmek için mücadele vermesi nedeniyle geleneksel ayaklanmalardan farklıdır.

göndermede bulunur biçimde terörist yöntemleri kullanan uyuşturucu karteli liderlerini, uyuşturucu tacirleri ile terörist gruplar arasındaki işbirliğini, finansmanını uyuşturucu ticaretinden sağlayan terörist örgütlenmeleri ve siyasal amaçlara yönelik faaliyet gösteren grupları gayr-ı meşru kılmak adına yürütülen propaganda araçlarını ifade etmek amacıyla geniş bir yelpazede kullanılır hâle gelmiştir (Schmid, 2011, s.664). Narko-terörizme içkin olan bu belirsizlik, her şeyden önce, terörizm kavramının tanımlanmasının güçlüğü ile yakından ilişkilidir (Weinberg, Pedahzur & Hirsch-Hoefler, 2004). İlk defa Milletler Cemiyeti tarafından 1937 yılında ortak bir terörizm tanımının oluşturulması gereğinin vurgulanmasından on yıllar sonra dahi uluslararası toplumun üzerinde fikir birliğine vardığı bir terörizm tanımı mevcut değildir (Schmid, 2011, s.5).

Terörizmin çelişkili doğası, esasen, siyasal içeriğinden kaynaklanmaktadır. Terörizm çalışmalarında sıkça tekrarlandığı bilinen “bir tarafın teröristi, diğerinin özgürlük savaşçısıdır” söylemi, kavramın tartışmalı niteliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu noktada, terörizmin tanımlanmasından iradi bir biçimde kaçınıldığından bahsedilebilir. Yine de terörizmi tanımlamaya yönelik çalışmaların fikir birliğine vardığı üzere bir yerde terörizmden bahsedebilmek için iki asgari bileşen gereklidir (Crenshaw, 2000).¹¹ Buna göre, “siyasal şiddetin bir biçimi” (Schmid, 2011, s.40) olarak nitelendirilebilecek olan terörizm öncelikli olarak şiddet içermelidir. İnsanı ya da mülkiyeti hedef alan şiddet, bu açıdan, terörizmin temel bileşenini oluşturmaktadır (Atsaam, vd., 2020, s.371). İkincisi, söz konusu şiddetin kullanımı ve terörist faaliyet aslen siyasal bir amaca yönelik olmalıdır. Bu açıdan terörizm, devletleri ortadan kaldırmaya, hükümetleri düşürmeye veya karşıt ideolojik görüşteki bir grubu yok etmeyi hedeflemektedir.

İki asgari bileşen üzerinden terörizmi tanımlamak kavramın içeriğini bir hayli geniş kılmakta ve muğlak hâle getirmektedir. 9/11’den sonra terörizmin tanımını daraltma ekseninde bazı girişimler olmuş ve bu şekilde güvenlik ve özgürlük arasındaki dengede ikincisinden yana bir tavır ortaya konulmak istenmiştir. Ganor, uluslararası savaş hukukuna referansla terörizmin tanımında siyasal içerikli şiddetin sivillere yönelik olması gerektiğini üçüncü bir kriter olarak sunmuştur. Bu doğrultuda, terörizmin temelinde siyasal amaçlar doğrultusunda masum insanların öldürülmesi bulunmaktadır (Williams, 2012, s.262). Şiddet içerme unsuru, terörizmi, barışçıl protesto gösterilerinden; siyasal amaca yönelik olma unsuru, onu suç benzeri diğer faaliyetlerden ve son olarak sivillere yönelik olması ise onu diğer siyasal şiddet türlerinden ayırmak konusunda işlevseldir. Bunlara ek olarak, Schmid (2011, s.84), korku yaratmaya dair özel bir form ve taktik içeren bir doktrin olarak tanımladığı terörizmin, aynı zamanda, hesaplanmış bir pratik olarak sivillere yönelik olduğunu ve hem çatışmanın ta-

raflarında hem de sıradan sivilde psikolojik etkide bulunmayı ve bu vesileyle atağa doğrudan maruz kalmamış daha geniş kesimler üzerinde etki yaratmayı hedeflediğini belirtmektedir.

Narko-terörizmin tanımlanmasına dair bir diğer güçlük, kavramın, iki bileşenin -uyuşturucu ve terörizm- ortaklığına referansla isimlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Oxford Sözlük’te narko-terörizm, yasal olmayan uyuşturucu ticareti ile ilişkili terörizm olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda narko-terörizm, aslında, örgütlü suç ve terörizm tanımları ve motivasyonları temelinde iki ayrı kavrama işaret etmektedir (Chelin, 2020, s.1187). Dolayısıyla, kavramın temelde ikircikli bir doğaya sahip olduğu söylenebilir (Björnehed, 2004, s.306). Hâlihazırda, literatürdeki tartışma da bu iki farklı bileşenden hangisine daha fazla ağırlık verileceği; dolayısıyla, kavramın kullanımında terör ya da suç faaliyetinden hangisinin ön planda olması gerektiği üzerinden ilerlemektedir. Birinci görüşe göre narko-terörizm, terörizmi bir strateji olarak çeşitli operasyonel gerekçelerle kullanan uyuşturucu madde ticaretiyle uğraşan örgütlerin faaliyetlerine işaret etmektedir (Martin, 2006). Lupsha (1989, s.63), narko-terörizmin bu kullanımını gerçek narko-terörizm olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla, birinci görüş, narko-terörizmde temel aktörü uyuşturucu madde ticareti ile uğraşan suç örgütleri olarak tanımlamaktadır. Örneğin, Phillips (2015 ss.327-328), bu bağlamda siyasal ya da etnik bir amacı olan bir örgütlenme inceleniyorsa, orada narko-terörizmden bahsedilemeyeceğini savunmaktadır.

İkinci görüşe göre, uyuşturucu madde ticareti ile uğraşan suç örgütlerinin eylemlerinin narko-terörizm olarak tanımlanamayacağı argümanı savunulmaktadır. Örneğin, Hoffmann (1998, s.43) siyasal bir amaca yönelik şiddet içeren bir eylem olarak tanımladığı terörizmin, belirli bir andaki hedeflerin ve kurbanların çok daha ötesinde psikolojik sonuçlar ve tepkiler ortaya çıkarmaya yönelik olduğundan hareketle uyuşturucu örgütlerinin aslen terörist faaliyette bulunmadıklarını; çünkü, siyasal amaçtan yoksun olduklarını belirtmektedir. Dishman (2001, s.41), benzer şekilde, bir suç örgütünün faaliyetlerinin yasadışı ve anayasa karşıtlığı içerdiğini; ancak, ulusal ve uluslararası bir kitleyi hedef almadığını belirtmektedir. Dolayısıyla, bu örgütlerin faaliyetleri siyasal bir retorik içermemektedir. Örneğin, Medellín Kartelinin 1980’li yılların ortalarına kadar gerçekleştirdiği saldırılara bakıldığında, bunların, seçici bir şiddet kullandıkları, öncelikli olarak polis ve hakimleri öldürdükleri görülmektedir.

Narko-terörizm kavramına dair tartışmaların bir kısmı, başlıca aktörün suç örgütleri ya da terörist örgütlenmeler olması sorunsalından uzaklaşarak, uyuşturucu/suç ve terörizm bileşenleri arasındaki ayrımları daha açık bir biçime getirmeye çalışmak suretiyle tanımın daha açık ve sınırları

¹¹Ayrıca Laqueur’e (1977, s.79) göre, bu iki asgari bileşenin dışına taşacak herhangi bir tanımlama, kavramı, mutlak suretle tartışmanın nesnesi hâline getirecektir.

belirli hâle getirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu noktada, suç örgütleri ile terörist örgütlenmeler arasında bazı temel farklar bulunduğu altı çizilmektedir. Bu argümanlardan en belirgin olanı, suç örgütlerinin siyasal ajanda takip etmekten ziyade ekonomik kaynak yaratmaya odaklandığına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, suç örgütleri, ekonomik kazanç için faaliyet gösterirken; terörist örgütlenmeler, kendilerince ulvi bir amaç olarak nitelendirdiği iyinin peşinde hareket ederler. Bu bağlamda, terörist grupların başlıca amacı siyasal bir hedef uğrunda var olmak ve eylem gerçekleştirmektir (Hoffman, 1998, s.43). Bu ayrımı tamamlayacak biçimde, terörist örgütlenmelerin devletler karşısında sergiledikleri zorlayıcı tutumlarına suç örgütlerinde rastlanmaz (Williams, 1994, s.96). Suç örgütleri, maddi kazançlarına engel olmadığı sürece devlet karşısında muhalif bir tutum sergilemeyi tercih etmez; bilakis, maddi kazançları uğruna devletle ve kurumlarla ortaklıklar dahi kurabilir.¹²

Terörist gruplar ve suç örgütleri arasındaki farklardan bir diğeri de 'şiddet' kavramı ekseninde şekillenmektedir. Organize suç ve terör örgütlerinin şiddete başvurma rasyonaliteleri farklıdır. Örgütlü suç örgütleri temel saikleri olan ekonomik kazanç uğruna şiddeti bir nevi pazarlık aracı olarak kullanmaktadır. Bu sayede, faaliyette buldukları piyasada görece avantaj elde edebilmektedirler. Halbuki, siyasal amaçlı terörist gruplar için şiddet, faaliyetlerinin temel bileşenidir ve bu minvalde söz konusu gruplar, karşıt oldukları sistemi ya da siyasal yapıyı topyekün ortadan kaldırmaya dönük olarak kullandıkları şiddeti temel amaç olarak tanımlamaktadır (Ruggiero, 2019, s.5).

Narko-terörizmin iki bileşeni arasındaki farklara odaklanmayı bir kenara bırakan birçok çalışma ise, kavramın net bir tanımını ortaya koymak yerine bu kavramın bileşenlerini terörün finansmanı meselesi ekseninde incelemenin analitik açıdan daha verimli olduğu görüşünü savunmaktadır. Söz konusu çalışmalar, Soğuk Savaş ertesinde başlayan güvenliğin dönüşümü ekseninde terörist örgütlenmeler ile suç örgütleri arasındaki geçişlere odaklanmaktadır. Bu süreçte, suç örgütleri ile terörist örgütlenmeler arasındaki ilişkiler dinamik ve karmaşık bir niteliğe bürünmüş ve kaçınılmaz olarak girift yapılar ortaya çıkmıştır (Norman, 2018, s.653).

Aslında, terörist örgütlenmelerin uyuşturucu faaliyetinde buldukları çok önceden beri bilinmektedir. Ancak, iki nedenle bu ilişkinin daha fazla ön plana çıktığı söylenebilir. İlk olarak, Soğuk Savaş süresince iki kutuplu uluslararası sisteminin mümkün kıldığı terörizmin devletler tarafından finansmanı, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.¹³ O dönemde, bir süper güçten finansal destek sağlamak için yeterli olan komünizm tarafgirliği ya da karşıtlığı, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bir seçenek olmaktan çıkmıştır (Makarenko, 2004b). Bu doğrultuda, terörist örgütlenmeler farklı mali kaynakların peşine düşmüştür. Bu açıdan, 1990'lı yıllar, suç örgütleri ve terörizm ilişkisinin konsolide olduğu dönem olarak işaretlenebilir.¹⁴ 9/11'in ertesinde ABD tarafından 'terörizme karşı küresel savaş' söylemi üzerine inşa olunan terörizmle mücadele de yine, devletlerin terörist gruplara yönelik açık ya da örtülü desteğini daha da azaltmıştır. Bu doğrultuda, aynı dönemde, küresel güvenlik anlayışı ekseninde terörizmin ve örgütlü suçların başlıca iki tehdit olarak ön plana çıkması ve bu ikisinin ortak alana sahip olması, uyuşturucu ve terörizm ilişkisinin vurgusunu artırmıştır.¹⁵ Nihayetinde, son olarak, güvenliğin dönüşümü ile birlikte zayıf devletlerin oluşması, iç savaşların artması ve coğrafi olarak bu örgütlenmelerin rahatlıkla ilişki içine girebileceği elverişli ortamların ve şebekelerin oluşması ile birlikte suç-terör ilişkisi başlıca güncel güvenlik sorununa dönüşmüştür (Makarenko, 2004b, s.130).

Narko-terörizm kavramının iki bileşeninin farklı derecelerde eklenme hâlini analiz etmek açısından Makarenko, bir 'bağıntı' önermektedir: İdeal tipler olarak bir ucunda gelir elde etme amacına bağlı olarak ekonomik bir faaliyet olarak örgütlü suç, diğer ucunda siyasal hedef odaklı terörizm bulunan bu bağıntı, iki faaliyetin etkileşimini derecelendirmektedir.¹⁶ Söz konusu analitik çerçeveye göre, suç-terör bağıntısı kabaca dört farklı şekilde gerçekleşmektedir: Birinci ve bağıntının en zayıf olduğu aşamada, bir terörist grup bir suç örgütü ile ilişkiye girebilir ya da bir terörist örgütlenme bir suç örgütü ile işbirliği yapabilir. Örneğin, Medellín Karteli, uyuşturucu ticareti için ihtiyaç duyduğu araba bombası imalatı için Ejército de Liberación Nacional (ELN) adlı terör örgütünün elemanlarını işe almıştır (Makarenko, 2004a, s.131). Benzer şekilde, Özbekis-

¹²Örneğin Cali Karteli, rakibi Medellín Kartelini ortadan kaldırmak için devlete bizzat kaynak ve destek sağlamayı bir strateji olarak benimsemiştir (Durán-Martínez 2018, ss.153-154).

¹³Örneğin, Sanderson (2004) soğuk Savaş sonrası dönemde devletlerin terörizme yönelik finansal desteklerinin ortadan kalktığı ve bunun da terörist örgütlenmelerin uyuşturucu ticareti ile uğraşan suç örgütleri ile maddi kazanç sağlamak amacıyla eklenmesi sonucunu doğurduğu tezine yönelik kapsamlı bir eleştiri sunmaktadır.

¹⁴FARC başta olmak üzere çeşitli terör örgütlenmelerinin tam da bu zaman diliminde uyuşturucu ticareti ile olan ilişkileri arttırmaları ve o oranda güçlenmeleri bu tarihsel anlatım ile örtüşmektedir (Makarenko 2004b, s.129).

¹⁵Karteller ve gerillalar arasında organik bir ilişkinin her zaman doğal bir sonuç gibi algılanmasının doğru olmayacağını somut örnekler üzerinden vurgulayan Brown'a göre, özellikle devletin kendi toprakları üzerindeki denetimin kuvvetli olduğu ve kamu düzenini sağlamakta bocalamadığı; diğer bir deyişle devletin şiddet tekelinin olması gerektiği kurumsal ve hukuksal boyutta gerçekleştiği yerlerde bu tür bir birlikteliğe rastlanmaz (Felbab-Brown 2009). Benzer şekilde Asal vd. (2015) 395 adet terörist örgütü inceledikleri çalışmada, bunlardan sadece 35 tanesinin uyuşturucu ticaretiyle uğraştığını tespit etmiştir. Tüm çatışmaların yüzde 8.86 gibi bir oranında uyuşturucu ticareti ile terörist faaliyet bir araya gelmekte ve aktörler, organik bir ilişkinin faillerine dönüşmektedirler.

¹⁶Bu iki uç arasında gidip geldiği ölçüde yeni oluşumlar da ortaya çıkmaktadır. Bağıntının ortasında yer alan gruplar, aslında hibrit gruplar olarak adlandırılmaktadır (Rossi, 2014, s.300).

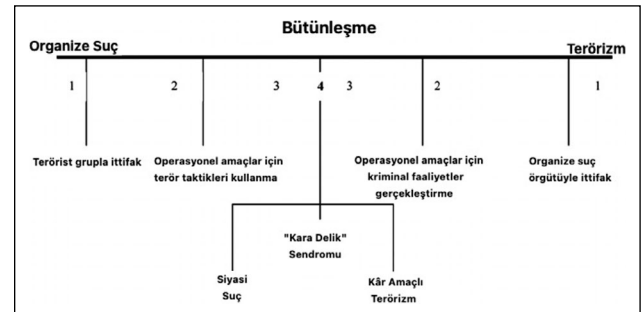
tan İslami Hareketi de hem Afgan uyuşturucu mafyası hem de Orta Asya coğrafyasındaki çeşitli suç örgütleri ile eroin trafiğinin sağlanması vesilesiyle ortaklık kurmuştur (Makarenko, 2004a, s.131). Kosova Özgürlük Ordusu'nun Kosova Savaşı süresince Arnavutluk mafyası ile kurduğu ilişki, örgütün, uyuşturucu ticareti karşılığında silah tedarik etmesini mümkün kılmıştır. İkinci ve ilişkinin yoğunluğu açısından daha yüksek bir kademe, terörist örgütlenme, çeşitli operasyonel gerekçelerle bizzat suç faaliyetinde bulunabileceği gibi, bir suç örgütü de yine operasyonel nedenlerle terörist eylemleri bizzat gerçekleştirebilir. Suç örgütlerinin siyasal odaklı terörist eylemi operasyonel nedenlerle kullanması, genellikle, üzerlerinde artan siyasal baskıyı bertaraf etmek amaçlı meydana gelmektedir. Örneğin, M-19 örgütünün, Yüksek Yargı Binası'na yönelik düzenlediği eylem; bağıntının bu derecesine örnek olarak verilebilir. Benzer şekilde, Brezilya'da 2002 yılında hükümetin suç örgütlerine karşı caydırıcı ve katı bir siyaset izlemesi üzerine başkentte faaliyet gösteren suç örgütleri, hükümet binalarına ve polislere yönelik çeşitli terörist faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır (Makarenko, 2004a, s.134). Üçüncü aşamada, ticari terörizm (*commercial terrorism*) olarak nitelendirilen ilişki seviyesi gerçekleşmekte ve suç örgütü, başladığı noktadan bağıntının ortasına yaklaştığı oranda bir terörist örgüte dönüşmektedir. Aynı şekilde, terörist grup da yine bağıntının ortasına gelecek biçimde bir suç örgütüne evrilmektedir. Bu noktada iki grup arasında bir bütünleşmeden (*convergence*) bahsedilmektedir. Bu düzeyde, suç örgütü ilk başta ekonomik amaçlarla talep ettiği siyasal hedefleri, şimdi, bizzat bir hedef hâline getirmek suretiyle siyasal bir güç odağına evrilmek ya da devlete eklenmek isterken, terörist örgütlenme de ekonomik kazanç uğrunda, aslen sahip olduğu siyasal hedefi araçsallaştırabilir. Örneğin, FARC, zamanla, siyasal motivasyonlarından ve ideolojik amaçlarından uzaklaşıp, uyuşturucu ticaretinden gelen maddi kazancın cazibesinin de etkisiyle, terörist örgütlenme kimliğinden ayrılmış ve suç örgütü kategorisine yaklaşmıştır (Dishman, 2001, s.44). FARC'ın 1990'lı yılların ortasında uyuşturucu ticaretindeki rolünün; laboratuvarların ve ekim alanlarının savunulması ve korunmasından öteye geçmek suretiyle bizzat çiftçiler ve uyuşturucu örgütleri arasında arabuluculuğa dönüşmesi, bu ilişki türüne örnek olarak gösterilebilir.¹⁷ Son olarak, dördüncü aşama ise 'kara delik' olarak adlandırılmaktadır. Bu aşamada, zayıf devletlerin varlığı terörist gruplar ile örgütlü suç birliğine elverişli ortamı hazırlamaktadır. Afganistan, Angola ve Sierra Leone'deki durumun gösterdiği üzere, iç savaş sürecine dahil olan grupların temel motivasyonları, siyasal olandan ekonomik olana kayabilmektedir (Makarenko, 2004a, s.138).

Terörist gruplar ile suç örgütleri Soğuk Savaş ertesi yeniden inşa olunan güvenlik ortamında -ortaklığın derecesi ve yoğunluk seviyesi değişken olmakla birlikte- çok çeşitli

ilişki biçimleri kurmaktadır. Çok sayıda terörist örgütlenme için, uyuşturucu ticareti başlıca gelir kaynaklarından biri olmaya devam etmektedir. Narko-terörizmin dar ya da geniş bir biçimde tanımlanması tartışmasının ötesinde, suç örgütleri ile terörist örgütlenmeler arasındaki ortaklık ve ilişkiler Makarenko'nun sunduğu bağıntının ekseninde tartışılması gerekmektedir. Bu sayede uyuşturucu ticareti ile terörist örgütlenmeler arasındaki ilişkinin varlığının ön kabulü üzerinden farklı terörist örgütlenmelerin suç faaliyeti olarak uyuşturucu madde ticareti ile ilişkileri üzerinden açığa çıkarılabilir.

Sonuç itibarıyla, Makarenko'nun önerdiği suç-terör bağıntısı yaklaşımı, narko-terörizmin tanımlanması ve sınıflandırılması için önemli bir payanda teşkil etmektedir. Bununla birlikte, söz konusu modellemenin eksikleri ve ihmal ettiği unsurlar eleştirilere konu olmaktadır. Bu çalışma, suç-terör bağıntısı yaklaşımını temel alarak ve aynı zamanda, bu yaklaşıma yönelik eleştiriler üzerinden hareketle, genel-geçerlik iddiasında bulunmadan, işlevsel bir narko-terörizm sınıflandırması ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, söz konusu eleştirilere değinilerek, narko-terörizme yönelik bazı argümanlar formüle edilecek ve narko-terörist olarak anılan bazı örgütlere yönelik bir modelleme ve sınıflandırma önerilecektir.

Suç-terör bağıntısına yapılan eleştirilerden ilki; yaklaşımın, siyaset ve ekonomi arasında kurduğu dikotomi ya da ekonomik faaliyetlerin içeriğinin muğlaklığı üzerindedir (Rossi, 2014, ss.300-301). Buna göre suç-terör bağıntısı yaklaşımında; ekonomik faaliyetler, sabitleyici ve yekpare bir biçimde ya terör örgütlerinin siyasal hedeflerine ulaşmak için kullandıkları araçlar ya da suç örgütlerinin salt hedefleri olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak, gerçekleştirilen yasadışı faaliyetlerin ne kadarının ekonomik içerikli ne kadarının salt terörizm olduğu bilinmemekte ya da ikisi arasında bir ayırım yapılmaya gerek görülmemektedir. Bu durumun en somut bir örneklerinden biri; hem terör örgütlerinin hem de suç örgütlerinin kara para aklama operasyonlarında ortaya çıkmaktadır. Ward'nin (2007, s.243)

Şekil 1. Suç-Terör Bağıntısı.

Kaynak: Makarenko (2004a).

¹⁷FARC'ın kurulduğu günlerdeki hiyerarşik yapısı, yerini çoklu karar alma merkezlerine bırakmıştır. Bu noktada, merkezi olmayan örgütsel yapılanmada bireysel olarak suç örgütleri ile eklenmek daha kolaylaşmıştır (Eccarius-Kelly, 2012, s.250).

dikkat çektiği gibi, uyuşturucu kartellerinin akladığı kara para miktarı ile terör örgütlerinin büyük çapta ya da görece daha küçük eylemleri gerçekleştirebilmek için kullandıkları ekonomik kaynakların büyüklüğü kıyaslanamayacak kadar farklıdır. Tespit edilmesi ve tanımlanması farklı uzmanlaştırma gerektiren bu türler, bilhassa 9/11'den sonra top-tancı bir mantıkla özdeş olarak kabul edilmeye başlanmış ve bunlarla mücadele yöntemleri de aynı kabul edilmiştir. Nihayetinde, ister organize suç ister terör örgütü olsun, herhangi bir anda, sadece uyuşturucu madde ticaretine değil farklı bir kaçakçılık faaliyetine angaje olmuş bir oluşum, tamamiyle narko-terörist olarak sınıflandırılmaya başlanmıştır (Warde, 2007, s.243).

İkinci eleştiri, genelde terörizmin bir kavram ve yaptırma tâbi hukuki bir süreç olarak tanımlanmasına ve özelle, suç-terör bağıntısına dair yapılan 'aynılaştırma'dır. Bu aynılaştırmanın temelinde, devletlerin ve hükümetlerin, isyancıların ve ayrılıkçı hareketlerin tamamını gayr-ı meşru birer hareket ve faaliyetlerini yasa dışı olarak ilan etme motivasyonu bulunmaktadır. Bu yaklaşım ve pratiklerin sonucunda, devletleri ve hükümetleri karşısına alan hemen her tür eylem, nihayetinde, var olsa da olmasa da siyasi bir ajandadan yoksun olarak atfedilerek kişisel kazanç sağlamaya yönelik birer kriminal vaka biçiminde değerlendirilmektedir (Stohl, 2008, s.9). Her ne kadar, tarihsel olgular ve pratikler, belirli siyasi hareketlerin içinde -başta uyuşturucu trafiğine dahil olmak gibi-kriminal faaliyetlerin ön plana çıktığını ya da bazı tarihsel anlarda, kişisel kazançların siyasi ajandaların önüne geçtiğini gösterse de bir örgütün topyekûn yasadışı olarak sınıflandırılması, ziyadesiyle basite indirgemeci bir yaklaşımdır. Öte yandan, bu tür bir yaklaşım, devlet görevlilerinin kriminal faaliyetlerine ve yasadışı uygulamalarına bir tür koruma getirme riskini taşımaktadır. Söz konusu faaliyet uyuşturucu trafiği olduğunda ise, bu yaklaşım daha tutarsız hâle gelmektedir. Nitekim, böyle bir yaklaşım narko-rejim olarak nitelendirilen bazı hükümetlerin uyuşturucu kaçakçılığı faaliyetlerini ve şiddet içeren eylemlerini, narko-terörizm tanımlamasının ve sınıflamasının dışında bırakacaktır.

Dolayısıyla, organize suç ya da terör örgütü nitelikli bir yapılanmanın eylemlerinin narko-terörizm olarak sınıflandırılabilmesi için;

1. Örgütün faaliyetlerinin, en azından belli bir dönem boyunca uyuşturucu madde trafiğinin bir ya da daha fazla aşamasından düzenli biçimde kâr sağlaması;
2. Örgütün şiddet içeren eylemlerinin, sistematik olarak belli bir dönem boyunca spesifik biçimde uyuşturucu madde trafiğinin bir ya da daha fazla aşamasını korumak amacıyla gerçekleştirilmiş olması;
3. Yapılanma düzeni -ister yatay, ister dikey olsun- merkezî mercilerinin, örgütün tamamının ya da belli kollarının belli bir dönem boyunca düzenli olarak uyuşturucu madde trafiğinde rol almasına onay vermesi gerekmektedir.

Nihayetinde, bir örgütün, belli kademelerinin uyuşturucu trafiğinden kâr sağlaması, bahsedilen örgütün bütün eylemlerini narko-terörizm olarak ve örgütü narko-terörist olarak sınıflandırmaya yetmez. Örneğin, FARC, belli dönemler boyunca fırsatını bulduğu her alanda uyuşturucu madde trafiğinden kâr sağlamış; ancak, Kolombiya merkezî hükümeti ile barış müzakerelerine başladıktan sonra, uyuşturucu trafiğinden çekilme taahhüdü altına girmiştir. Bu noktada, FARC'ın uyuşturucu madde ticaretine tam olarak bulaşmış bazı yöneticileri bu karara uymamış ve yasalara göre barış anlaşmasının sağladığı aflardan da yararlanamıştır (Sandoval vd., 2020, ss.850-851).

Özetlemek adına; ister organize suç örgütü olsun ister terör örgütü olsun, bir oluşumun narko-terörist ve gerçekleştirdiği eylemlerin narko-terörizm olarak sayılabilmesi için uyuşturucu trafiğini korumaya yönelik süreklilik ve amaca yönelik olma temel kriterlerdir. Söz konusu argümanlar ve modelleme kullanılarak, çalışmanın bir sonraki bölümünde FARC ve Taliban örgütleri analize tabi tutulacaktır.

FARC VE TALİBAN NARKO-TERÖRİST OLUŞUMLAR MI?

FARC, kurulduğu yıl olan 1964'ten dağılmasına kadar, kontrolü altına aldığı bölgelerden bazılarında kokain adlı uyuşturucunun ana maddesi olan *coca* bitkisinin üretimini yapılmasına bağlı olarak ortaya çıkan eşitsizlik ve beraberinde gelen şiddeti düzenlemek amacıyla, Kolombiya'da, uyuşturucu trafiğinin belirleyici bir aktörü olmuştur (Centro Nacional de Memoria Histórica, 2014, ss.108-109; 148). FARC'ın ajandası ve eylemleri, sırasıyla 1978'de ve 1982'de gerçekleştirilen 'Altıncı' ve 'Yedinci Ulusal Konferansı'nda alınan, örgütün silah ve personel kapasitesini arttırmak amacıyla, belirli cephelerin 'devrim kesintisi' adı altında *coca* hasadından ve satımından vergi toplanmasına yönelik kararlarının tezahürüdür (Centro Nacional de Memoria Histórica, 2014, ss.112-113). Bu bağlamda, 1980'lerin sonlarına dek, FARC, kontrol ettiği bölgelerde *coca* ekimi ve hasadını düzenlemiş ve alıcı konumundaki uyuşturucu kartelleriyle zorunluluğa ve karşılıklı çıkara dayalı bir uyum içinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Ancak, 1987'den itibaren, uyuşturucu kartellerinin, öncülü MAS gibi paramiliter silahlı kanatlarını güçlendirerek ülkedeki solcu siyasetçileri ve gerilla üyelerini hedef almasının sonucunda, FARC ile bu gruplar arasında bugüne dek süren bir çatışma başlamıştır (Leech, 2011, ss.61-62). Bu durum, ayrıca, FARC ve ELN gibi diğer gerilla örgütlerine düzenli ve çok yüksek miktarlarda kaynak sağlamış ve buna bağlı olarak, Kolombiya İç Savaşı on yıllarca uzamıştır.

Ülkedeki iki büyük uyuşturucu karteli olan Medellín ve Cali şebekelerinin 1996'da tamamen dağıtılmasının sonucunda, uyuşturucu trafiği ve ticaretinde büyük bir güç boşluğu oluşmuş, trafiğin kârlılığında faydalanmak isteyen başta AUC gibi paramiliter gruplar, *coca* yetiştirilen Meta,

Caquetá, Guaviare ve Putumayo gibi bölgelerde saldırgan biçimde otoritelerini tesis etmeye girişmişlerdir (Mazzei, 2009, s.107). Bu durum karşısında, FARC, kendi varlığını korumak ve aynı zamanda, kontrol ettiği bölgelerin sayısını arttırmak amacıyla, güvenlik güçlerine ve paramiliter gruplara karşı sayısız operasyon düzenlemiştir. Tüm bunlara ek olarak, örgüt, fidye karşılığında insan kaçırma ve vergi toplama gibi faaliyetlerinin yanında, en büyük gelir kaynağı olan uyuşturucu trafiğinden elde ettiği payı arttırmak için, Nariño, Cauca ve Valle gibi stratejik bölgelerdeki 'cepheler'ini güçlendirme yoluna gitmiştir (Centro Nacional de Memoria, 2014, s.278). Bu faaliyetlerin sonucunda, örgütün 1991-1995 arasındaki yıllık gelirlerinin yüzde 41'ini; 2003'ten itibaren ise yarısından fazlasını uyuşturucu trafiğinden aldığı pay oluşturmuştur (UNODC, 2006, s.33; Centro Nacional de Memoria, 2014, s.195). Buna paralel olarak, 1999'dan itibaren, FARC'ın birçok yöneticisi uyuşturucu kartelleriyle ortaklık yapmakla, aynı şekilde de doğrudan uyuşturucu kaçakçılığı yapmakla suçlanmış ve bunlardan bazıları suçlamaları kabul ederek hüküm giymiştir (Centro Nacional de Memoria, 2014, ss.150-151).

Öte yandan, kuruluşunun ve varlığının amacı Kolombiya'da, kırsal bölgelerde yaşayan ve toprakla uğraşan nüfusların haklarını savunmak olan FARC, birçok durumda, bu grupların *coca* yerine başka gelir kaynakları sağlanması ve dolayısıyla uyuşturucu trafiğinden uzak durması yönünde görüş belirtmiş ve bu argümanın arkasında durabilmiştir. En somut örneklerinden biri olarak, 1990'ların sonunda, FARC'ın, hükümetle yürütülen barış müzakereleri sırasında, BM Uyuşturucu Kontrol Programı'yla koordineli biçimde *coca* yerine alternatif zirai ürünlerin ekiminin yapılmasına yönelik gösterdiği çabalar gösterilebilir (Leech, 2011, s.66). Yine, 2016'dan itibaren FARC'ın silah bırakmasını müteakip süreçte, örgütün gösterdiği çabalar sonucunda *coca* ekimi ve hasadı yapılan birçok bölgede farklı zirai ürünlerin üretimine başlanmış ve Kolombiya'da *coca* üretimi yüksek miktarda azalmıştır (UNODC, 2019, s.8).

Genel olarak değerlendirildiğinde, merkezî olarak uyuşturucu trafiğinden uzun bir dönem boyunca kâr sağlanması yönünde karar almış ve uygulamış olması ve ayrıca, örgütün gelirlerinin yaklaşık yarısının uyuşturucu trafiğinden sağlamış olması nedeniyle, FARC, bu çalışmada öne sürülen argümanlar doğrultusunda tam anlamıyla narko-terörist bir oluşumdur. Bununla birlikte, birçok gözlemcinin dikkat çektiği üzere, örgütün, en başta Kolombiya devleti tarafından muharip taraf olarak tanınması; terörist oluşumdan daha çok gerilla tanımlanmasına uyması; kontrol ettiği bölgelerde kendi otoritesini tesis edebilmek amacıyla, daha çok sosyo-ekonomik bir sorun olan uyuşturucu trafiğini düzenlemek zorunluluğunda olması; ve ayrıca, istisnai durumlar haricinde, uyuşturucu trafiğinin üretim aşamasından fazlasında rol almaması gibi nedenler (Leech, 2011, s.63-74), FARC için genel-geçer bir sınıflandırma yapmayı zorlaştırmaktadır.

Uyuşturucu trafiği ve terörizm ilişkisine bakıldığında Asya bölgesinin en yüksek üretim oranlarına sahip ülkelere rinden olan Afganistan ve trafiğin en belirgin düzenleyicisi Taliban da incelemeye değer birer örnek olarak ön plana çıkmaktadır. 2021 ortasından itibaren Afganistan'da yönetimi ele geçirmiş olan Taliban, kurulduğu 1994'ten itibaren terörü bir yöntem olarak kullanmaktadır. Küresel terörizm endeksine göre 2018'den bu yana Afganistan terörden en fazla etkilenen ülke olmaktadır. Bombalama ve intihar bombacılarını kullanarak saldırılar gerçekleştiren Taliban da en ölümcül terör örgütleri sıralamasında ilk sıradadır (Institute for Economics and Peace, 2020, ss.2-20). Eylemlerinin finansmanı için de uyuşturucu üretimi ve ticaretini kullanması, bu örgütün narko-terörist sınıflandırmasına dahil edilmesine yol açmaktadır.

1979'da Sovyet işgaline karşı başlayan mücahit direnişi ve sonrasında işgalin sona ermesiyle başlayan iç savaş dönemi, Afganistan'ın bir narko-devlet olarak anılmasına neden olmuştur (Weiner, 2004, s.22; Hussain, 2012, s.252). Bu süreçte, birbirlerine rakip durumdaki mücahit gruplar, eylemlerinin finansmanı için uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığın yönelmiştir. 1994'te ismi yeni duyulmaya başlayan Taliban'ın 1996'da başkenti ele geçirebilmesinin ardında, Pakistan üzerinden aldığı dış yardımlar önemli yer tutmaktadır (Bose vd., 2018, s.230; Rashid, 2010, s.29). Bu durum, Pakistan-Afganistan arasında yoğun olarak gerçekleşen kaçakçılığının güvenli şekilde işleminin sağlanmasıyla başlamıştır. Bu desteğin de etkisiyle Taliban, zamanla kaçakçılık ve uyuşturucu ticareti üzerinde hakimiyet kurmuştur (Ewans, 2005, s.184). Söz konusu faaliyetler, Taliban'ı, ekonomik ve askerî kapasite bağlamında diğer gruplardan daha güçlü kılmış ve nihayetinde, örgüt, ülkenin tamamında otoritesini tesis etmiştir.

Taliban, 1996-2001 arasında İslam Emirliği adı altında hakimiyetini ilan etmiş olsa da uluslararası bir tanınma elde edememiştir. Zira, örgüt, ilk günlerinden itibaren şiddeti yoğun olarak kullanmıştır (Bose vd., 2018, s.4; Rashid, 2010, s.63). Bunlara ek olarak, El-Kaide ve Hakkani Ağ gibi terörist gruplarla olan işbirliği Taliban'ın terörizmle ilişkisini ön plana çıkarmıştır (Crews & Tarzi, 2008, ss.80-83). Bu dönemde, Afganistan'da bulunan El Kaide lideri Usame bin Ladin, Taliban'ın zaferini cihat mücadelesinin bir zaferi olarak görmüş ve bunun bir uzantısı olarak ABD ve Suudi ailesine cihat ilan ederek 1998 yılında Kenya ve Tanzanya'da ABD elçiliklerine karşı terör saldırıları düzenlemiştir. 9/11 sonrasında ABD Afganistan'dan bin Ladin'in verilmesini talep etmiş, Taliban yönetimi ise reddetmiştir. Tüm bunlar, Afganistan'ı ve Taliban'ı terörü destekleyen ülke ve örgüt sınıfına sokmuştur ve başarısız bir devlet olarak görülen Afganistan'ı bölgesel bir tehditten küresel bir tehdide çevirmiştir (Hussain, 2012, s.252). Bu bağlamda BMGK'nın 8 Aralık 1998'de aldığı 1193 sayı-

lı kararlarla Taliban yönetimi uluslararası teröristleri desteklemek, insan haklarına zarar vermek, uyuşturucu ticareti yapmak ve ateşkesi kabul etmemekle suçlanmıştır.¹⁸

İç savaş döneminin etnik-dini-aşiret temelinde bölünmüş toplumsal yapısına paralel olarak uyuşturucu endüstrisi de benzer eksenlerde bölünmüş durumdadır ve bu nedenle Latin Amerika'dakine benzer uyuşturucu karteli tipi yapılanmalar, Afganistan örneğinde görülmemektedir (Weiner, 2004, s.23). İç savaş sırasında ortaya çıkan savaş ağaları aynı zamanda uyuşturucu ekonomisinin de aktörleridir ve hem birbirleriyle hem de merkezî otoriteyle çatışma ve rekabet hâlinindedirler. Taliban'ın başarısının bir kısmı, bu bölünmüş ve rakip liderleri zor veya rızayla kontrolü altına almak olmuştur. Bu nedenle, İslami ideallere sahip olmalarına rağmen uyuşturucu üretimi ve ticaretine karşı olmalarını beklemek mümkün değildir. Bu durum çelişkili gibi gözükse de buna çözüm olarak uyuşturucunun iç tüketimine karşı çıkmışlar fakat bir dış ticaret metası olarak ve 'Batılıları zehirleyen' bir nevi 'cihat aracı' olarak kabul etmişlerdir (Rashid, 2010, s.118). 2001 yılındaki bir senelik uyuşturucu yasağının arkasında da İslami gerekçelerden ziyade, uluslararası toplumun onayını kazanarak tanınma elde etmek ve arz-talep dengesini değiştirerek uyuşturucu fiyatlarını artırmak gibi nedenler bulunmaktadır (Rubin, 2004, ss.3-4; 2013, s.103). Bu bağlamda Taliban, küresel ölçekte bir narko-terör örgütü olarak görülmekte, hatta, bazı gözlemciler tarafından 'Afgan uyuşturucu karteli' olarak nitelendirilmektedir (Bewley-Taylor, 2013, s.9; Shannon, 2021).

Taliban, afyon üretiminin ve ticaretinin sürmesi için gerekli olan güvenliği sağlayarak hem kendisine olan desteği artırmış hem de bunun karşılığında üretim ve ticaretten yüzde on-yirmi arası 'vergi' olarak mali gücünü yıllık 400 milyon ile 1,5 milyar dolar arası olacak şekilde artırmıştır (Mansfield, 2018, s.344; UN Security Council, 2012). Küresel ölçekte afyon piyasasının yüzde 83'lük bir miktarını karşılayan Afganistan (UNODC, 2021), uyuşturucu ticaretinde dünyanın sayılı ülkeleri arasında yer almaktadır ve bunun mali getirisinin getirdiği güçle Taliban, ABD işgalinin bitmesi sonrası günler içerisinde Kabil'i ele geçirmeyi başarmıştır.

Sonuç itibarıyla, Taliban'ın Hakkani Ağı, el-Kaide gibi terör örgütleriyle ilişkilerini sürdürmesi ve şiddeti yönetiminde gündelik bir araç olarak kullanmaya devam etmesi, temel gelir kaleminin uyuşturucu olması, ayrıca uyuşturucu üretimi ve ticaretinin güvenliğini sağlayarak üretici ve savaş ağalarından destek sağlamış ve bu sayede iktidarı daha kolay elde etmiş olması nedenleriyle, bir narko-terör örgütü olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

Bu çalışma, önemi ve güncelliği hem akademik düzlemde hem de pratikte gündendüne artmakta olan terörizm ve narko-terörizm tartışmalarına iki bağlamda katkı sunmayı hedeflemiştir: Bunlardan ilki; Türkiye'de göreceli olarak az yer bulan narko-terörizm kavramı ve pratikleri için hem bir çerçeve sunmak hem de modelleme önermektir. İkinci olarak, çalışma, hâlihazırda çok sayıda olan narko-terörizm kavram-sallaştırması ve kriterlerini tartışmakta ve literatürdeki bulanıklığa son vermek adına yalnızca, suç örgütlerinin değil, terörist oluşumların da bir sınıflandırmasını yapmaktadır.

Çalışmada gösterildiği üzere narko-terörizme dair tek ve genel-geçer bir tanım önermek mümkün değildir. Bu sebeple çalışma, Makarenko'nun uyuşturucu-terör bağıntısında hareketle hangi yapılanmaların ve süreçlerin narko-terörist ve narko-terörizm olarak değerlendirilebileceğine dair bazı kriterler önermekle yetinmiş ve bunları, en yalın biçimde, iki farklı vakaya uyarlamıştır. Bu doğrultuda, en başta Medellín Karteli ve diğer büyük Kolombiyalı grupların 1980'lerden 1996'ya kadar gerçekleştirdiği; aynı zamanda, 2000'li yılların başından itibaren günümüze kadar gelen ve devam eden Kolombiyalı büyük uyuşturucu kartellerinin devamı niteliğindeki *Los Zetas*, Sinaloa Karteli ve CJNG gibi örgütlerin sistematik şiddet eylemleri gerçek narko-terörizm örnekleri olarak incelenmiştir. Önerilen kriterler doğrultusunda çalışma, dünyada ilk defa narko-terörist örgütlenme olarak nitelendirilen FARC için farklı nedenlerle genel-geçer bir sınıflandırma yapmanın zor olduğunu savunmuştur. Öte yandan Taliban, uyuşturucu trafiğinin birçok sürecinde rol alması ve bu trafiği düzenleyici bir aktör olması itibarıyla narko-terörist örgüt olarak sınıflandırılmıştır.

Sonuç itibarıyla, bu çalışmanın da gösterdiği üzere, narko-terörizm kavramı ve olgusu her geçen gün birçok toplumun ve uluslararası siyasetin öncelikli konularından biri hâline gelmiştir ve önemi daha da artmaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışma, öncelikli olarak Türkiye'de devam eden terör sorunu ve PKK'nın uyuşturucu trafiğindeki yeri ve sınıflandırılması ile Filipinler ve Myanmar'da devam eden uyuşturucu trafiğiyle bağlantılı vakaların anlaşılabilirliği ve anlamlandırılabilirliğine dair gelecek çalışmalara bir örnek sunmakta ve literatüre katkıda bulunmaktadır.

Etik: Bu makalenin yayınlanmasıyla ilgili herhangi bir etik sorun bulunmamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazarlık Katkıları: Fikir: O.A., A.G.Y.; Tasarım: O.A., A.G.Y.; Denetleme: G.P.E.G.; Kaynaklar: O.A., A.G.Y., G.P.E.G.; Veri Toplaması ve/veya İşlemesi: O.A., A.G.Y., G.P.E.G.; Analiz ve/veya Yorumlama: O.A., A.G.Y., G.P.E.G.; Literatür Taraması: O.A., A.G.Y., G.P.E.G.; Yazıyı Yazan: O.A., A.G.Y., G.P.E.G.; Eleştirel İnceleme: O.A., A.G.Y., G.P.E.G.

¹⁸1999'da 1267 nolu benzer bir karar daha alınmıştır. 2011 yılında BMGK'nın 1988 ve 1989 sayılı yaptırım kararları almıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması ile ilgili olarak herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Ethics: There are no ethical issues with the publication of this manuscript.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – O.A., A.G.Y.; Design – O.A., A.G.Y.; Supervision – G.P.E.G.; Resources – O.A., A.G.Y., G.P.E.G.; Data Collection and/or Processing – O.A., A.G.Y., G.P.E.G.; Analysis and/or Interpretation – O.A., A.G.Y., G.P.E.G.; Literature Search – O.A., A.G.Y., G.P.E.G.; Writing Manuscript – O.A., A.G.Y., G.P.E.G.; Critical Review – O.A., A.G.Y., G.P.E.G.

Conflict of Interest: The author declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKLAR

- Asal, V., Milvard B., & Schoon E. W. (2015). When terrorists go bad: Analyzing terrorist organizations' involvement in drug smuggling. *International Studies Quarterly*, 59, 112–123. [CrossRef]
- Atehortúa Cruz, A. L. & Rojas Rivera, D. M. (2008). El narcotráfico en Colombia. *Pioneros y capos. Historia y Espacio*, 4(31), 1–27.
- Atsa'am, D. D., Wario R, & Emokpaire Okpo F. (2020). A New terrorism categorization based on casualties and consequences using hierarchical clustering. *Journal of Applied Security Research*, 15 (3), 369–384. [CrossRef]
- Beers, R. & Taylor, F. (2002). Narco-terror: The worldwide connection between drugs and terror. U.S. Department Of State. <https://2001-2009.State.Gov/P/Inl/Rls/Rm/8743.Htm>.
- Benavie, A. (2009). *Drugs: America's holy war*. Routledge.
- Bewley-Taylor, D. (2013). Drug trafficking and organised crime in Afghanistan. *The RUSI Journal*, 158(6), 6–17.
- Björnehed, E. (2004). Narco-terrorism: The merger of the war on drugs and the war on Terror. *Global Crime*, 6(3-4), 305–324. [CrossRef]
- Bose, S., Motwani, N., & Maley, W. (2018). *Afghanistan: Challenges and prospects*. Routledge.
- Campbell, H. & Hansen, T. (2014). Is narco-violence in Mexico terrorism? *Bulletin of Latin American Research*, 33(2), 158–174. [CrossRef]
- Carroll, R. (2010). Hillary Clinton: Mexican drugs war is Colombia-style insurgency (The Guardian). <https://www.theguardian.com/world/2010/sep/09/hillary-clinton-mexican-drug-war-insurgency>
- Cavelty, M. D. & Balzacq, T. (Ed.) (2017). *Routledge handbook of security studies*. Routledge.
- Centro Nacional de Memoria Histórica (2014). *Guerrilla y Población Civil: Trayectoria de las FARC, 1943-2013*. Imprenta Nacional de Colombia.
- Chelin, R. P. (2020). From the Islamic State of Algeria to the Economic Caliphate of the Sahel, The Transformation of the Al-Qaeda in the Islamic Maghreb. *Terrorism and Political Violence*, 32(6), 1186–1205. [CrossRef]
- Chenoweth, E. & Lawrence, A. (Ed.) (2010). *Rethinking violence: States and non-state actors in conflict*. The MIT Press. [CrossRef]
- Chepesiuk, R. (2001). *The war on drugs: An international encyclopedia*. ABC-Clío.
- Civico, A. (2015). *The para-state: An ethnography of Colombia's death squads*. University of California Press. [CrossRef]
- Colombia Reports (2019, 22 Mayıs). *Parapolitics*. <https://colombiareports.com/parapolitics/>
- Correa-Cabrera, G. (2017). *Los Zetas Inc.: Criminal corporations, energy, and civil war in Mexico*. University of Texas Press. [CrossRef]
- Crenshaw, M. (2000). The psychology of terrorism: An agenda for the 21st century. *Political Psychology*, 21(2), 405–420. [CrossRef]
- Crews, R. D. & Tarzi, A. (2008). Introduction. R. Crews, & A. Tarzi (Ed.). *The Taliban and the Crisis of Afghanistan* (pp. 1–58). Harvard University Press. [CrossRef]
- de Goede, M. (2018). *Counter-Terrorism Financing Assemblages After 9/11*. C. King, (Ed.). *The Palgrave Handbook of Criminal and Terrorism Financing Law* (pp. 755–779). Palgrave Macmillan. [CrossRef]
- Dishman, C. (2001). Terrorism, crime, and transformation. *Studies in Conflict & Terrorism*, 24(1), 43–58. [CrossRef]
- Donati, J. & de Córdoba, J. (2019). Trump Says U.S. to Designate Mexican Drug Cartels as Terrorists. *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/trump-says-u-s-to-designate-mexican-drug-cartels-as-terrorist-11574831409>
- Durán-Martínez, A. (2018). *The politics of drug violence: Criminals, cops, and politicians in Colombia and Mexico*. Oxford University Press.
- Eccarius-Kelly, V. (2012). Surreptitious lifelines: A structural analysis of the FARC and the PKK. *Terrorism and Political Violence*, 24(2), 235–258. [CrossRef]
- Ewans, M. (2005). *Conflict in Afghanistan: Studies in Asymmetric Warfare*. Routledge. [CrossRef]
- Felbab-Brown, V. (2009). *Shooting Up: Counterinsurgency and the War on Drugs*. Brookings Institution Press.
- Forest, J. F. (2012). Criminals and terrorists: An introduction to the special issue. *Terrorism and Political Violence*, 24(2), 171–179. [CrossRef]
- Grillo, I. (2011). *El Narco: Inside Mexico's Criminal Insurgency*. Bloomsbury Press.
- Hoffman, B. (1998). *Inside terrorism*. Columbia University Press.

- Hudson, R. A. (1995). Colombia's palace of justice tragedy revisited: A critique of the conspiracy theory. *Terrorism and Political Violence*, 7(2), 93–142. [CrossRef]
- Hussain, S. (2012). Looking for 'tribals' without politics, 'warlords' without history: the drug economy, development and political power in Afghanistan. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 19(3), 249–267. [CrossRef]
- Institute for Economics and Peace (2020). *Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism*. <https://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2020-measuring-impact-terrorism>
- Jones, N. P. (2018). The strategic implications of the *cártel de jalisco nueva Generación*. *Journal of Strategic Security*, 11(1), 19–42. [CrossRef]
- Kaldor, M. & Rangelov, I. (Ed.) (2014). *The Handbook of Global Security Policy*. Wiley Blackwell. [CrossRef]
- Langari, A. Z. (2015). *Drug Problem in Afghanistan*. Afghanistan Independent Human Rights Commission. www.aihrc.orh.af.
- Laqueur, W. (1977). *Terrorism*. Weidenfeld & Nicolson.
- Leech, G. (2011). *The FARC: The Longest Insurgency*. Zed Books. [CrossRef]
- Lewis, D. (2014). Crime, terror and the state in Central Asia. *Global Crime*, 15(3-4), 337–356. [CrossRef]
- López-Hernández, C. (2016). ¿Adiós a las FARC! ¿Y ahora qué?. Penguin Random House Grupo Editorial.
- Lozano, P. (1985). ¿'Narcoguerrilla' en Colombia?. *El País*, https://elpais.com/diario/1985/11/24/internacional/501634811_850215.html
- Lupsha, P. A. (1989). Towards an etiology of drug trafficking and insurgent relations: The phenomenon of narco-terrorism. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 13(2), 61–75. [CrossRef]
- MacDonald, D. (2007). *Drugs in Afghanistan: Opium, outlaws and scorpion Tales*. Pluto Press.
- Madrazo-Lajous, A., Calzada-Olvera, R., & Romero Vadilla, J. J. (2018). *La 'guerra contra las drogas': Análisis de los combates de las fuerzas públicas 2006-2011*. *Política y Gobierno*, 25(2), 379–402.
- Makarenko, T. (2004a). The crime–terror continuum: Tracing the interplay between transnational organised crime and terrorism. *Global Crime*, 6(1), 129–145.
- Makarenko, T. (2004b). Terrorism and transnational organized crime: Tracing the crime terror nexus in Southeast Asia. P. Smith (Ed.). *Terrorism and Transnational Violence in Southeast Asia: Challenges to States and Regional Stability*. M.E. Sharpe [ePub formatlı elektronik kitap]. [CrossRef]
- Mansfield, D. (2018). Turning deserts into flowers: settlement and poppy cultivation in southwest Afghanistan. *Third World Quarterly*, 39(2), 331–349. [CrossRef]
- Mansfield, D. (2020). Narcotics and Counter-narcotics. B. R. Rubin (Ed.). *Afghanistan: what everyone needs to know*. (pp. 204–229). Oxford University Press. [CrossRef]
- Martin, G. (2006). *Understanding terrorism: Challenges, perspectives and issues*. (Second. ed). Sage Publications.
- Mazzei, J. (2009). *Death squads or self-defense forces? How paramilitary groups emerge and threaten democracy in Latin America*. The University of North Carolina Press.
- Norman, S. V. (2018). Narcotization as a security dilemma: the FARC and Drug Trade in Colombia. *Studies in Conflict and Terrorism*, 41(8), 638–659. [CrossRef]
- Pacheco, F. (2009). Narcoterrorism: How has narcoterrorism settled in Mexico? *Studies in Conflict and Terrorism*, 32(12), 1021–1048. [CrossRef]
- Phillips, B. J. (2015). How does leadership decapitation affect violence? The case of drug-trafficking organizations in Mexico. *The Journal of Politics*, 77 (2). [CrossRef]
- Phillips, T. (2020). More than 60,000 people are missing amid Mexico's drug war, officials say (The Guardian), 6 Ocak. Erişim tarihi: 17.3.2022. <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/06/mexico-drug-war-missing-estimate>.
- Pinzón, V. G. (2015). *Cooperación y Seguridad en la Guerra contra las drogas: El Plan Colombia y la Iniciativa Mérida*. Universidad Nacional de Colombia.
- Polit-Dueñas, G. (2013). *Narrating narcos: Stories from Culiacán and Medellín*. University of Pittsburgh Press.
- Rashid, A. (2010). *Taliban: The power of militant Islam in Afghanistan and beyond*. I.B.Tauris & Co Ltd.
- Rogers, A., Castree, N. & Kitchin, R. (2013). *Oxford dictionary of human Geography*. Oxford University Press.
- Rossi, N. (2014). Breaking the nexus: conceptualising 'illicit sovereigns'. *Global Crime*, 15(3-4), 299–319. [CrossRef]
- Rubin, B. R. (2004). *Road to ruin: Afghanistan's booming opium industry*. Center for International Cooperation. <https://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/kf/ROADTORUIN.PDF>
- Rubin, B. R. (2013). *Afghanistan from the Cold War through the War on Terror*. Oxford University Press.
- Ruggiero, V. (Ed.) (2019). *Organized Crime and Terrorist Networks*, Routledge Studies in Crime and Society. Routledge. [CrossRef]
- Sanderson, T. M. (2004). Transnational terror and organized crime: Blurring the lines. *SAIS Review*, 24 (1), 49–61. [CrossRef]
- Sandoval, E. A., Cabrera, D. J., & Jorquera A.B. (2020). Does the end justify the means? The FARC and drug trafficking as a related crime. *Revista Científica General José María Córdova*, 18(32), 840–856. [CrossRef]
- Schmid, A. P. (2011). *Glossary and Abbreviations of Terms and Concepts Relating to Terrorism and Counter-terrorism*. A. P. Schmid (Ed.). *Routledge Handbook of Terrorism Research içinde* (pp. 598–703). Routledge. [CrossRef]
- Victimas. (2013). *Las Cifras del Mal (Semana)*. <https://www.semana.com/nacion/articulo/cifras-de-atentados-victimas-de-escobar/365633-3/>
- Shannon, E. (2021). Now comes the Taliban narco-state.

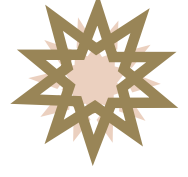
- (Washington post). <https://www.washingtonpost.com/opinions/2021/08/17/taliban-narco-state-afghanistan/>
- Shiraz, Z. (2013). Drugs and Dirty Wars: intelligence cooperation in the global South. *Third World Quarterly*, 34 (10), 1749–1766. [CrossRef]
- Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction (SIGAR) (2018). Counternarcotics: Lessons from the U.S. Experience in Afghanistan. <https://www.sigar.mil/pdf/lessonslearned/SIGAR-18-52-LL-Executive-Summary.pdf>.
- Stohl, M. (2008). Old myths, new fantasies and the enduring realities of terrorism. *Critical Studies on Terrorism*, 1(1), 5–16. [CrossRef]
- Sullivan, J. P. (2014). Transnational Crime. Kaldor, M., & Rangelov I., (Eds.). *The Handbook of Global Security Policy*, (pp. 160–174). Wiley Blackwell. [CrossRef]
- UN Security Council (2012). First report of the Analytical Support and Sanctions Implementation Monitoring Team submitted pursuant to resolution 1988 (2011): Concerning the Taliban and associated individuals and entities (Rep. No 683). https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2012_683.pdf
- United Nations (UN) (1998). Security council condemns attacks on United Nations personnel in Taliban-held territories of Afghanistan. (Press Release SC/6567). <https://www.un.org/press/en/1998/19980828.sc6567.html>
- United Nations Office on Drugs and Crime (2006). Violence, crime, and illegal arms trafficking in Colombia. Calvani, S. vd. (Ed.). United Nations.
- United Nations Office on Drugs and Crime (2019). Conclusions and policy implications (World Drug Report 2019). 17.12.2021. https://wdr.unodc.org/wdr2019/prelaunch/WDR19_Booklet_1_EXECUTIVE_SUMMARY.pdf.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2021). Drug market trends: Cannabis, Opioids. (World Drug Report 2021 WDR21). <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr2021.html>.
- Walker, R. T. (2021). NAFTA's cartel economy. *Annals of the American Association of Geographers*, 111(1), 252–265. [CrossRef]
- Warde, I. (2007). The war on terror, crime and the shadow Economy in the MENA Countries. *Mediterranean Politics*, 12(2), 233–248. [CrossRef]
- Weinberg, L., Pedahzur, A. & Hirsch-Hoefler, S. (2004). The Challenges of Conceptualizing Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 16(4), 777–794. [CrossRef]
- Weiner, M. (2004). An Afghan 'narco-state'? Dynamics, assessment and security implications of the afghan opium industry (Policy Paper 158). Canberra Papers on Strategy & Defense. <https://sdsc.bellschool.anu.edu.au/experts-publications/publications/3080/afghan-narco-state-dynamics-assessment-and-security>.
- Williams, P. (1994). Transnational criminal organizations and international security. *Survival*, 36(1), 96–113. [CrossRef]
- Williams, P. (2012). The terrorism debate over mexican drug trafficking violence. *Terrorism and Political Violence*, 24(2), 259–278. [CrossRef]

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Yıldız Social Sciences Institute Journal

Web sayfası bilgisi: <https://ysbed.yildiz.edu.tr>
DOI: 10.14744/ysbed.2022.00016

Orijinal Makale / Original Article

Film afişlerinin görsel okuryazarlık açısından analiz edilmesi
Analysis of movie posters in terms of visual literacy

Aysun ERZİNCAN*

Keramika Tasarım Merkezi, Kütahya, Türkiye

Keramika Design Center, Kütahya, Turkey

MAKALE BİLGİSİ

Makale Hakkında

Geliş tarihi: 07 Ocak 2022

Kabul tarihi: 03 Ağustos 2022

Anahtar kelimeler:

Afiş, analiz, film, görsel okuryazarlık, içerik

ARTICLE INFO

Article history

Received: 07 January 2022

Accepted: 03 August 2022

Key words:

Poster, analysis, film, visual literacy, content

ÖZ

Toplumsal değişimin sebepleri arasında birçok önemli başlığı sıralamak mümkündür. Ancak bu listenin en başına teknolojiyi yerleştirmek günümüzde toplumsal yapıyı en iyi tanımlayan durum olacaktır. Bu nedenle görsel sanatlar alanının en eskisi olan ve diğer tüm bileşenlerin tümünü kapsayan yapısı ile sinema ayrı bir öneme sahiptir.

Sinema filmlerinin izleyiciye afiş yoluyla tanıtılmaktadır. Bu konuda grafik tasarım devreye girmektedir. Hazırlanan afiş tasarımlarında kullanılan görsel unsurlarla izleyiciyle film arasında görsel iletişim dili oluşturulmaktadır. Afiş tasarımlarında yer alacak olan bu dilde kullanılan simgeler, görsel materyaller ve işaretler evrensel olmalarından dolayı diğer iletişim yollarından daha etkili ve anlaşılır biçimde ifade edilmelidir. Afişler, senaryoda anlatılan konunun tamamını yansıtabilmek için herhangi bir afişten daha yaratıcı olmalıdır.

Ulaşılan kaynaklar çerçevesinde dram türündeki filmlerden Medianeras, A Coffee In Berlin, Çizgi Ötesinde, Sarayın Gözdesi, Antebellum afişlerinin analizleri yapılmıştır. Afiş tasarımlarında, verilmek istenen mesajın aktarılabilmesi, filmin afişi aracılığıyla izleyici kitlelerine ulaşması ve tercih edilir konuma gelmesindeki etken görsel okuryazarlık bağlamında gerçekleştirilen tasarım çalışmalarının olmasıdır.

Atıf için yazım şekli: Erzincan, A. Film afişlerinin görsel okuryazarlık açısından analiz edilmesi. Yıldız Sos Bil Ens Der 2022;6:1:36–43.

ABSTRACT

It is possible to list many important titles among the causes of social change. However, placing technology at the top of this list will be the situation that best defines the social structure today. For this reason, cinema, which is the oldest in the field of visual arts and includes all other components, has a special importance.

Cinema films are introduced to the audience through posters. This is where graphic design comes into play. Visual communication language is created between the audience and the film with the visual elements used in the poster designs. Symbols, visual materials and signs used in this language, which will be included in poster designs, should be expressed more effectively and clearly than other means of communication, since they are universal. Posters should be more creative than any other poster in order to reflect the entirety of the plot covered in the script.

Within the framework of the resources reached, the analysis of the posters of Medianeras, A

*Sorumlu yazar / Corresponding author

*E-mail adres: tasarim@keramika.com.tr

Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Türkiye, tarafından yayınlandı.

Telif hakkı 2022, Yıldız Teknik Üniversitesi. Bu, CC BY-NC lisansı kapsamında açık erişimli bir makaledir. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Coffee In Berlin, Beyond the Line, Palace's Favorite, Antebellum, which are drama movies, were made. In poster designs, the reason for conveying the desired message, reaching the audience through the poster of the film and making it preferable is the design studies carried out in the context of visual literacy.

Cite this article as: Erzincan, A. Film afişlerinin görsel okuryazarlık açısından analiz edilmesi. Yıldız Sos Bil Ens Der 2022;6:1:36–43.

1. GİRİŞ

Son dönemlerde yaşanan teknolojik gelişmeler ile görseller yaşamımızda çok fazla yer almaya başlamıştır. Özellikle sinema, dijital platformlar, sosyal medya kanalları görsel duyuları harekete geçirerek görsel düşünmenin hayatımızın pek çok alanında yer almasına neden olmaktadır. Kitleler tarafından takip edilen bu alanlarda paylaşılan görüntüler kişilerde görsel bellek oluşturmakta ve estetik beğenisini kullanarak karar verme mekanizmasını görsel yaşantıya empoze edip bu alanda eğilim göstermesini sağlamaktadır. Oluşan bu eğilim görsel okumayı önemli kılmakta olup bu görsellerin kullanım yerleri ile tasarım sürecinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Söz konusu gereksinimlerden dolayı görsel okuryazarlık bu bağlamda önemli bir unsur olarak yaşamımızda yerini almaktadır. Görsel okuryazarlık, yetenek veya beceri olarak görülmekte olup, görseli okuma, anlama ve anlamlandırma ile birlikte görsel materyaller oluşturabilmeyi amaçlamaktadır.

Görsel ve işitsel medyanın yaşantımıza çok fazla dahil olması, düşsel olarak tasarlanan her şeyin bilinç altında toplandığı bir kültürel değişimi yaratmaktadır. Medyanın ve teknolojinin bu gücü sayesinde modern toplum seyir toplumu haline gelmiştir. Modern toplum insanları görüntü ve seyirlik nesnelere karşısında daha bilinçli durmakta ve buda görsel odaklanma ve görmeye ayrıcalık tanıyan bir toplumun gelişebileceği fikri de doğurmaktadır. Bu nedenle sanat, sinema, mimari, moda ve reklamcılık sektörleri büyük ölçüde görsel olguya bağlı olduğu düşüncesi önem kazanmaktadır.

Görsel sanatların önemli bir alanı olan Yedinci Sanat olarak da bilinen sinema kitlelerin dikkatini çekmek ve izleyicilerin tercih nedeni olmak için afişleri kullanmaktadır. Film afişleri kendine has eğilimlerini ve geleneğini geliştiren eşsiz bir görsel tasarım ürünüdür. Film afişleri terimi diğer reklam türleri ve güzel sanatlar anlatımı ile karıştırılmamalıdır. Film afişleri dünyada yaygın olarak estetik değeri güçlü grafik sanatçılar ve ressamlar tarafından tasarlanmaktadır. Tasarlanmış olan görseldeki anlamlar ile kitle iletişimine katkıda bulunan bu afişler izleyicinin görsel olarak algılamasını ve film hakkında bilgi sahibi olabildiğini amaçlamaktadır.

2. GÖRSEL OKURYAZARLIK NEDİR?

“Görsel okuryazarlık” okuma ve yazma eylemlerinin anlama ve anlatma becerileriyle oluşan bir süreç olarak tanımlanabilmektedir. Yapılan araştırmalarda görsel okuryazarlığın birçok tanımıyla karşılaşılmakta olup geçmişten günümüze

kadarki süreçte birçok değişiklik yapılarak “görsel okuryazarlığın” kavram alanının genişletilmiş olduğu görülmektedir. Geçmişte görsel okuma kavramı sadece anlama becerisi olarak ele alınırken, günümüzde bu kavrama anlatma becerisi de eklenmiştir. Görsel okuma kavramından ilk kez söz eden John Debes görsel okuryazarlığı, “insanın görerek ve diğer algılama deneyimleriyle bütünleştirerek geliştirebileceği bir grup görme yetisi” olarak tanımlar. Yapılan bu tanımda sadece görsellere ilişkin algılama boyutu ele alınmış olup, görselleri üretme boyutuna yer verilmediği görülmektedir. Ausburn ve Ausburn’un yapmış olduğu, “bir bireyin, diğer bireyler ile olan iletişimde görselleri kullanmasını ve kullanılanları anlamasını sağlayan beceriler bütünü” tanımı ise bünyesinde hem anlama hem de anlatma becerilerini barındırması açısından “görsel okuryazarlık” kavramının her iki dayanak noktasına vurgu yapan bir tanımlamadır. (Tüzel, 2010, s. 693).

2.1. Görsel Okuryazarlığın Tarihçesi

İnsanlar dünya üzerinde var oldukları günden bu yana kendilerini özgün bir dil ile ifade etmişlerdir. Antik dönemde egemenliğin anlamını sözler oluştururken, Orta Çağ'da yazının kalıcılığı otorite ve gücün simgesi olmuştur. Aydınlanma çağıyla birlikte gelişen edebi anlatım ve matbaanın icadı yazılı dilin özgürlüğünü de beraberinde getirmiştir. Yazı, Aydınlanma Döneminde anlam ve anlatım açısından bakıldığında mutlak egemen bir olgu haline almış, teknolojinin de gelişmesiyle önce fotoğraf makinesi, ardından da sinema ve televizyon gibi hareketli görüntülerin olduğu yayın araçlarının icadıyla birlikte, dünya imge ve görsel kültür açısından kendine has kuralların açıklanabildiği hızlı bir sürecin içine girmiştir (Parsa 2004, s. 59) (Şekil 1).

Şekil 1. Film çekimi.

Görsel okuryazarlık 1960'lı yılların sonunda gelişmiş ülkelerde duyulmaya başlayan bir kavram olmuştur. Çağdaş bir ada sahip olan bu kavramın düşünce olarak yeni doğduğu söylenememekte, imgelerin kullanımının çok eski tarihlere dayandığı bilinmektedir. Bazı eski çağ filozofları iletişim kurabilmek için çeşitli imgeler kullanmıştır. Aristo tıp alanında anatomik resimler kullanırken, Phytagoras, Socrates ve Platon matematikte, geometri öğretebilmek için görsel şekillerden yararlanmışlardır (Peterson 1993, s. 136).

2.2. Görsel İletişim Nedir?

Görsel iletişim, anlam aktarımını geliştiren görsel imgelerin, görülenin ötesinde karmaşık ve ileri anlamları ortaya çıkartabilmek ve daha öteye gidebilmek için kullanılan temek açıklamalardır. Görsel bir imge hazırlamak, görüntüyü oluşturmaktan çok, kullanılan ve aktarılan görüntünün yaratacağı etkinin sorumluluğunu almak, o görüntüyü okumak, anlamlandırmak, yorumlamak ve ilerisinde neler olduğunu bilmeyi gerektirmektedir.

Görsel iletişim, medyanın ve medya adına çalışan gazete, televizyon, web sayfası gibi birçok yayın kanalını içermektedir. Okurlar, izleyiciler, ziyaretçiler, kullanıcılar günümüzde önceki dönemde yaşayan diğer kişilerden farklı olarak etkileşim içerisinde olup bu anlamda katılımcı olmaktadır. Yapılan bu görsel çalışmalara görsel iletişim sürecini anlaşılır kılmak ve izleyiciyi cesaretlendirip görünmeyeni göstermek amaçlanmaktadır. Görsel iletişim, gazetecilik, grafik tasarım, sinema, film, fotoğrafçılık, multi medya, reklamcılık, sosyal medya, web tasarımı, gibi birçok görsel iletişimin imgeler yolu ile kullanılarak izleyiciye sunulmaktadır (Onursoy, 2019, s. 2)

2.2.1. Görsel İletişim ve Sinema

Sinema, görsel ve işitsel bir anlatım olarak genel yapısı itibarıyla kelime hazinesi, dilbilgisi ve üslubuyla bir dil oluşturmaktadır. Görüntü dili özgün kurallara sahip özellikler taşımakta olup işitsel olmasından dolayı konuşma dili olarak da müzik ve doğal seslerle görüntü dilini desteklemektedir. İtme duyumuz sürekli algılamış olduğu kelimeleri hafızada saklamaktadır. Depolanan bu kelimelerde olduğu gibi filmlerdeki görüntülerde hafızada yer etmekte ve kelimeler ile bağlantı kurarak günlük hayatımızdaki tecrübelerle birlikte yavaş yavaş bir dil olarak bütünü oluşturmaktadır. Sonunda farkına varmadan da olsa bu dilin başlıca özellikleri öğrenilmiş olur (Kahraman, 2020, s. 1973).

2.2.2. Film Okuryazarlığı

Film okuryazarlığı kavramı ilk olarak, 1961 yılında Jhon Wilson tarafından kullanılmıştır. Wilson, Afrika'da öğretmenlik yaparken daha önce hiç film görmemiş kişilerin daha önce bildikleri nesnelere görüntülerini bile iki boyutlu anlamsız şekiller olarak ifade ettiklerini söylemiştir. Wilson burada edinmiş olduğu tecrübelerden yola çıkarak filmlerin onları görmek için eğitilmemiş pek çok sembol barındırdığını ve bu sembollerin anlaşılmasının film okur-

yazarlığı ile kazanılabileceğinin sonucuna varmıştır. 1966 yılında Joan ve Louis Forsdale, Wilson'un anlattıklarına ilave olarak Uganda, İran, Brezilya ve Alaska'da daha önce hiç hareketli görüntü izlememiş insanlara eğitim amacıyla filmler izletmiş ve onların anlattıklarından yola çıkarak film okuryazarlığı hakkında makaleler yazmışlardır. Hazırlanan bu makalede film okuryazarlığı beş ayrı seviyede ifade edilmiştir. Hiç anlamama olarak adlandırılan birinci seviyedeki kişilerde görüntüler leke ve iki boyutlu gölgeler olarak algılanmaktadır. Film içerisindeki görüntüler arasında bağlantı kuramayan ikinci seviyedeki kişiler ilk planda nesneyi tanımakta fakat planlar boyunca takip edememektedir. Bu seviyedeki kişiler görüntüleri bütünlük içerisinde algılayamamaktadır. Gerçek ile görüntüyü birbirine karıştıran üçüncü seviyedeki kişiler planlar arasındaki bağlantıyı kurmakta, devam eden planlar boyunca hareketi, eylemi ve hikâyeyi anlamaktadırlar. Fakat gördükleri görüntünün gerçek olduğuna inanmaktadırlar. Sinema tekniklerini anlamlandıramayan dördüncü seviyedeki kişilerde yakın çekim, büyük nesne ve çevrinme gibi teknikleri hareket eden nesne olarak algılamakta, kararlı ekranı ise bir hata olarak yorumlamaktadır. Seviye beşteki kişilerde ise karşılıklı durum yabancı içerikleri anlamlandırmamalarıdır. Kültürel farkların devreye girdiği bu durumda izleyici kendi toplumunda olanları burada görüntüler ile anlamlandırmaya çalışmaktadır (İldıran, 2015, s. 62, 63).

Sinema evrensel temalarla aynı zaman diliminde birçok kişinin duygularına hitap eden bir anlatıya sahiptir. Filmlerde kullanılan dil ve anlatım yapısı, izleyiciyi duygusal olarak etkilemektedir. Filmlerde oluşan anlatı dili ile izleyici karakterlerin dünyasına girerek düşünce ve davranışlarını inceleme fırsatı yakalar. Karaktere olan benzerliklerinin, düşünce ve davranışlarını inceleyerek bunları sorgulama fırsatı yakalar. Karakter ile izleyici arasındaki bağ, sadece duygusal açıdan değil filmdeki imgelerin doğru kullanıldığını ve görsel okuryazarlık açısından görüntülere doğru vurgu yapıldığını göstermektedir (Parsa & Olgundeniz, 2019, s. 16, 17).

2.2.3. Görsel İletişim, Görsel Okuryazarlık ve Afiş

Afiş, kurumları, ürünü, faaliyeti, düşünceyi, olayı, siyasal, bilimsel, kültürel, ticari veya sanatsal amaçları hedef kitleye duyurmak amacıyla hazırlanan bir grafik tasarım ürünüdür. Amacına uygun olarak hazırlanan bir afiş ilk bakışta algılanabilir olup istenilen mesaj ve görsel düzenlemelerle birlikte çarpıcı, yalın, anlaşılır olmalıdır. Afiş tasarımında bütünü meydana getiren dilsel öğelerin yanı sıra ön önemli unsur olan görsel öğeler yer almaktadır. Bir afiş tasarımını meydana getiren görsel öğeler çok çeşitli olmaktadır. Bunlar; fotoğraf illüstrasyon, sembol, piktogram, logo, doğal ve yapay dokular, leke, gölge, geometrik şekiller, renk, çizgi, nokta gibi tasarım öğeleridir. Ayrıca görsel iletişim ve görsel okuryazarlık açısından afişler incelendiğinde dilsel unsurların yanında tek başına bir görüntü, imge, şekil ve boşluklar birbiriyle bağlantılı olup etkileşim içerisine girerek izleyici üzerinde etkili hale

gelmektedir. Afiş üzerinde kullanılan göstergesel sembollerle izleyicinin dikkatini çekmesi de yaşamın bir parçası olan bu imgelerin soyut ve somut şekilde karşımıza çıkarak hafızada bırakmış olduğu izlerle birlikte afiş üzerinde yorumlar yapılmasına neden olmaktadır (Küçük, 2013, s. 47, 48).

Film afişlerinin amacı ise filmi betimlemek ve objektif bir sanat ürünü ortaya koymaktır. Sinema filmlerini izleyiciye duyuran bu görsel iletişim ürünü, bilgi vermek ve izleyici için filmi çekici kılmak için tasarım ve sanat kaygısını eşit olarak taşımaktadır. İşlevselliği ön planda film afişlerinin bunun yanında bilgilendirme gibi somut bir kullanım alanı da bulunmaktadır (Çakır & Demir, 2010, s. 23)

2.2.4. Gösterge Bilim ve Afiş

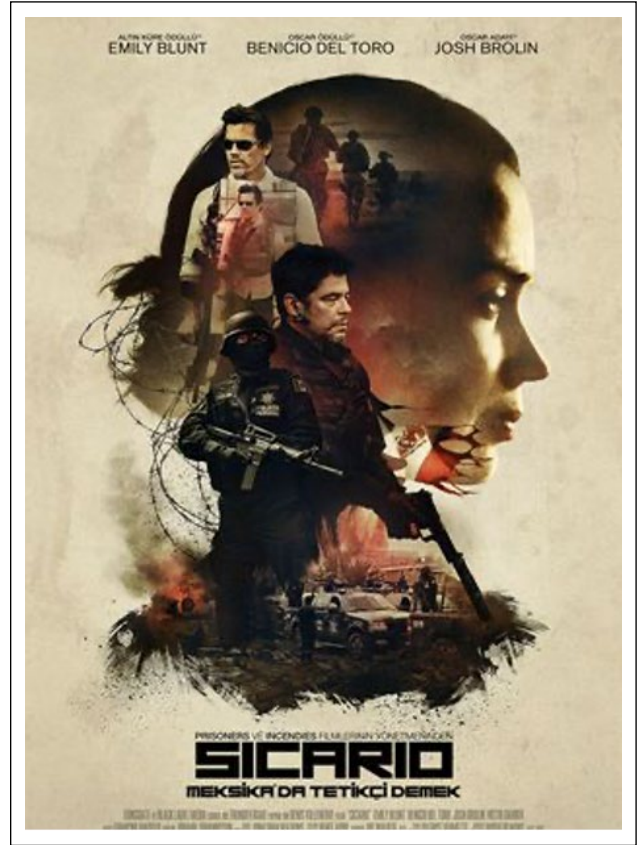
Gösterge bilim herhangi bir görsel aracı inceleyen işaret bilimi olarak tanımlanmaktadır. İletişim aracı olarak kullanılan doğal diller, jestler, işitme engelliler tarafından kullanılan alfabe ve görüntüler, trafik işaretleri ve şehir yerleşim planları, mimari düzenlemeler, müzik yapıtları, tiyatro oyunları, reklam ve film afişleri, para, yazılı yapıtlar ve moda gibi iletişim amacı taşıyan ya da taşımayan anlamlı işaret birimlerinin oluşturduğu her şey gösterge bilim aracı olarak gösterilebilmektedir. John Locke gösterge bilime adını veren ilk filozof olmuştur (Çeken & Arslan, 2016, s. 509).

Gösterge biliminin birbirleriyle olan bağlantılarını tespit etmek, gösterge sistemini sınıflandırmak, insan ile insanı ve insan ile doğanın arasında oluşturduğu ilişkiyi açıklamak destekleyici ve sade bir kuram oluşturmak gösterge bilimin alanına girmektedir. Gösterge bilimsel alanda inceleyen bilimlari bir araya getirmek için oluşturduğu sistemde bazı öğelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu öğeler kişi, zaman ve mekandır. Film afişlerinin görsel okuryazarlık açısından incelenmesinde de kullanılan gösterge bilimsel sistemde bu üç öğeye yer verilmektedir. Yapılan incelemelerde film de yer alan kişinin olayları anlatı düzeyi, belirli bir zamanda yaşamış olduğu olaylar ve yapmış olduğu uygulamalar bu öğeler ile anlatılmaktadır. Afişlerde yer alan görseller filmin içeriğindeki kişileri öyküyü ve betimlenen mekanları tasvir etmekte ve bunların bulunduğu belirli bir yer olduğunu göstermektedir. Afiş okuru tıpkı filmi izleyen seyirci gibi afiş de bulunan görselleri metin okurcasına okuyarak çözmeye çalışmaktadır (Tuzcu Tıgılı, 2012, s.23-24) (Şekil 2-4).

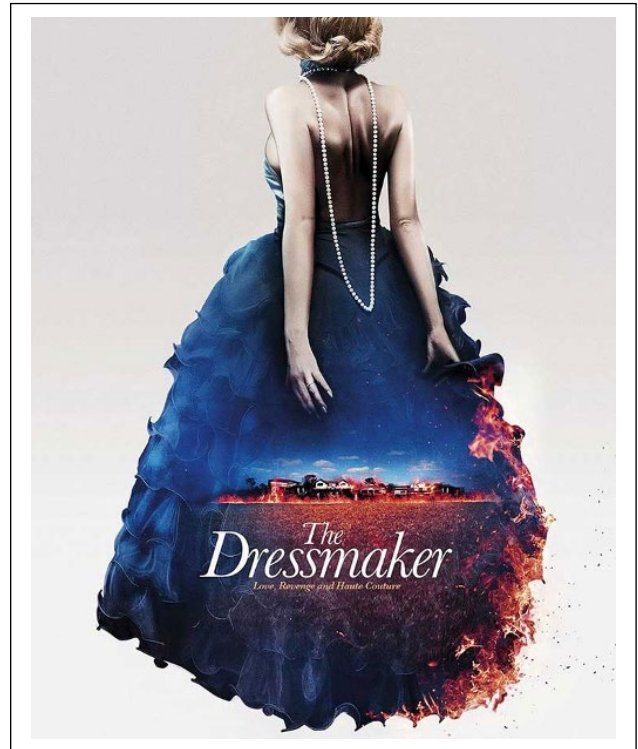
3. BULGULAR VE YORUM

3.1. Görsel Okuryazarlık Açısından Film Afişleri

Sinema, yedi sanat olarak adlandırılan ve diğer sanat alanları arasında bir endüstri haline gelmiş olan dolayısıyla ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Bu sanat alanı eğlence sektöründe yerini almış ve topluma faydalı birer iş kolu haline gelmiştir. Sinema filmlerinin tanıtımının yapılması amacıyla hazırlanan afişler sanat ürünü olmalarının yanı sıra birer kitle iletişim aracı olmuşlardır. Kitle iletişim araçlarının ortak noktası ikna edicilik ve izleyiciyi etkilemesidir. Film afişleri de bir kitle iletişim aracı olmasından dolayı bu amaçlarda varılmak istenen önemli bir duraktır.

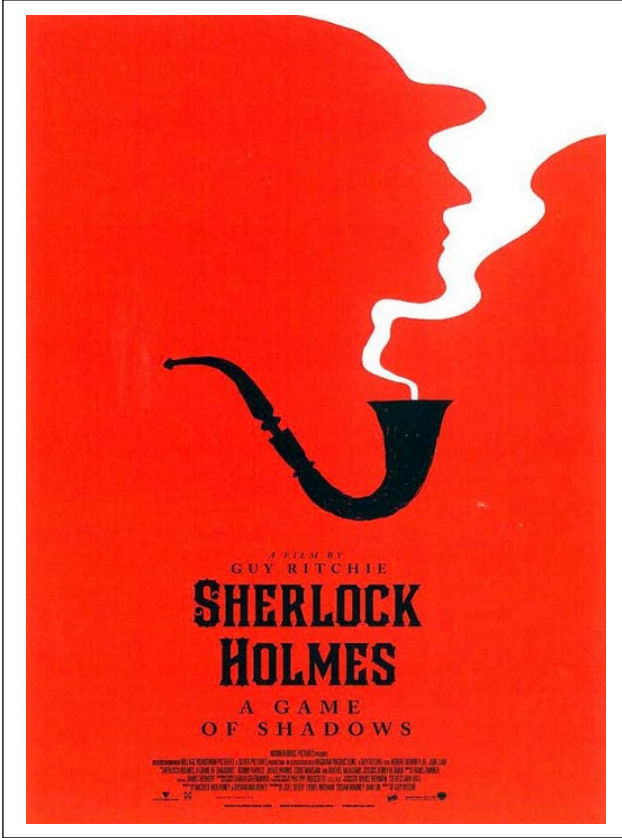

Şekil 2. Sicario Film Afişi Tasarımı Renk Seçimi Örneği.

Şekil 3. The Dressmaker Film Afiş Tasarımı Dramatik ve Enerjik Unsurlar Örneği.

Şekil 4. Sherlock Holmes Film Afişi Tasarımı Güçlü Zıtlıklar Örneği.

Geniş kitlelere ulaşacak alanlara asılarak izleyiciye mesajlarını ileten film afişlerinden izleyicinin beklentisi, tanıtımını yapmış olduğu filmin izleyiciler tarafından tercih edilmesini sağlamaktır. Tanıtım için hazırlanan film afiş tasarımları görsel okuryazarlık açısından incelendiğinde renk seçimi, ayrıntılar, zıtlıklar, dramatik ve enerjik unsurlar, tipografi ve görsel hiyerarşi gibi unsurlar kullanılarak izleyiciyi etkileyip filme çekmesi sağlanmaktadır (Çakır & Demir, 2010, s. 23). Dram tarzında hazırlanan film afişlerinin ele alınış biçimlerini incelemek amacı ile tercih edilmiştir. Bu araştırma kapsamında ulaşılan kaynaklar çerçevesinde dram türünde 2011 Arjantin yapımı olan Medianeras (Yan Pencere) orijinal ismiyle Sidewalls, 2012 Alman Yapımı A Coffee In Berlin, 2017 Amerikan yapımı Çizgi Ötesinde, 2018 yılında ABD, Birleşik Krallık ve İrlanda ortak yapımı olarak hazırlanan Sarayın Gözdesi ve 2020 yılı Amerikan yapımı olan Antebellum film afişleri incelenerek analizi gerçekleştirilmiştir. Seçilen bu filmlerde ortak nokta, komedi, korku ve gerilim temaları kaynaştırılmış, hayat ve kişiler güzel ya da çirkin, herhangi bir sınıf farkı gözetmeden dram temasının vurgulanmasıdır. Bu ortak noktanın afiş tasarımlarına yansımaları, verilmek istenen mesajın aktarılabilmesi, bir filmin afişi aracılığıyla izleyici kitlesine ulaşması ve tercih edilme konuma gelmesinde ki etken görsel okuryazarlık bağlamında gerçekleştirilen tasarım çalışmalarının olmasıdır.

3.1.1. Yan Pencere- Madianeras

Arjantin yapımı olan Medianeras, filmin orijinal ismiyle Sidewalls Gustavo Taretto'nun 2011 yılında yazıp yönettiği konulara farklı bir bakış açısından yaklaşılacak bir dram filmidir. Afişteki kalabalık, kargaşa ve renkliliğin aksine film, yalnız kalmak isteyen insanlar, sakinlik, sadelik ve renksiz bir çizgide ilerlemektedir. Afişte yer alan görsel, kadın karakterin çok sevdiği bir kitaptan alıntılanmıştır. Bu kitabı sevmiş olmasına rağmen şehir korkusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sadece bu kitapta görünen bir erkek karakter karşısına çıkarsa hayatının renkleneceğini düşünmektedir. Beyaz bir zemin üzerinde çok renkli, karışık ve grafiksel çizime sahip olan afişte paralel olarak film de içerisinde geçen bazı sahnelerde aynı renkli ve grafiksel çizimleri barındırmaktadır. Film afişi ne kadar kalabalığı yansıtır ise filmde bir o kadar yalnızlıktan bahsetmektedir. Afiş ve film birbirlerinden ne kadar farklı konularda görünse de afişteki renklilik filmin sonunda izleyiciye verilmektedir (Şekil 5).

3.1.2. Coffee In Berlin- Eyvah-Oh Boy

Alman yapımı Coffee In Berlin-Eyvah orijinal ismiyle Oh Boy Jan Ole Gerster'in 2012 yılında yazıp yönettiği ilk filmi olma özelliğini taşımaktadır. Film siyah beyaz olarak çekilmiş olup tanıtım afişi de filme paralel olarak siyah beyaz hazırlanmıştır. Afişte yer alan bir fincan kahve

Şekil 5. Yan Pencere (Medianeras) Film Afişi.

filmin asıl temasını oluşturmaktadır. Baş karakter Niko hayatının bir döneminde kendini bulmaya çalışırken birçok olumsuzlukla karşı karşıya gelmektedir. Fakat istediği sadece bir fincan kahve içmektir. Afişte kahve fincanı içerisinde bulunan resimde hayatının bu döneminde kendi içerisinde yaşadıklarını sorguladığı anın görüntüsüdür. Afiş ve film birbirlerini tamamlar nitelikte olup filmin afişi izleyiciye ne ile karşılaşacağı bilgisini önceden vermektedir (Şekil 6).

3.1.3. Çizginin Ötesinde- Flatliners

Amerikan yapımı Çizginin Ötesinde-Flatliners Niels Arden Opvel'in 2017 yılında yönettiği filmidir. Dram-Bilim kurgu türündeki bu filmin afişinde bir kadın portresi sol profilden kullanılmıştır. İlk ölüm deneyini yapan oyuncunun portresinin kullanılması bu anı ilk yaşayan kişi olma özelliğini ön plana çıkartmaktadır. Afiş üzerindeki portre dik olarak tam ortadan bir kalp grafiği çizgisiyle bölünmüştür. İlk denek olan öğrencinin bir dakikalığına kalbinin durdurulmasıyla örtüşmektedir. Afişin sol tarafında siyah beyaz tonlarda bir fotoğraf bulunmaktadır. Bu kısım yaşamı simgelemektedir. Sol kısımda ise canlı renklerin hâkim olduğu, yoğun bir enerjiye sahip olan yine portreden yola çıkılarak oluşturulan bir görüntü bulunmaktadır.

Bu görüntüyü sebebi ise ölüm deneyi sırasında denek olan kişinin öldükten sonra görmüş olduğu görüntülere vurgu yapmaktadır. Fotoğrafın ikiye ayrılmasının sebebi ise ölüm ve yaşam arasındaki gelgitleri ifade etmektedir. Afiş ve film birbirlerini tamamlar nitelikte olup filmin afişi izleyiciye ne ile karşılaşacağı bilgisini önceden hissettirmektedir (Şekil 7).

3.1.4. Sarayın Gözdesi-The Favourite

ABD, Birleşik Krallık ve İrlanda ortak yapımı olarak hazırlanan Sarayın Gözdesi Yorgos Lanthimos'un 2018-2019 yılında yönetmenliğini yaptığı dram-tarih-komedi türündeki bir yapıttır. Siyah bir fona sahip olan Sarayın Gözdesi film afişi filmdeki kötü karakterlerin ruh haline ve sarayın karanlığına vurgu yapmaktadır. Hastalıklarla başa çıkmaya çalışan kraliçe afişte yatay olarak sayfanın ikiye ayrılan kısmının alt bölümüne gösterilen kraliçenin portresi sağ profilden olacak şekilde konumlandırılmıştır. Sarayın gözdesi olan iki kadın karakter kraliçenin yüzüne yerleştirilmiş ve bununla gözüne girmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Konumlandıkları bu yerde kraliçe üzerinde farklı şeyler denedikleri görülmektedir. Afiş ve film birbirini tamamlar nitelikte olup afiş üzerindeki betimleme izleyici üzerinde merak uyandırmaktadır (Şekil 8).

Şekil 6. Coffee In Berlin (Eyvah-Oh Boy) Film Afişi.

Şekil 7. Çizginin Ötesinde (Flatliners) Film Afişi.

Şekil 8. Sarayın Gözdesi (The Favourite) Film Afişi.

3.1.5. ANTEBELLUM

Amerikan yapımı olan Antebellum, Gerard Bush ve Christopher Renz'in 2020 yılında yönettikleri dram-gerilim türündeki bir yapıttır. Irkçılığı konu alan bu film afişinde başrolde yer alan zenci kadın karakterin fotoğrafı kullanılmıştır. Irkçılığa karşı eylemlerde bulunan bu karakter ırkçı bir gurup tarafından susturulmaya çalışılmıştır. Özgürlüklerini ellerinden almaya çalışan bu gurubun yaptıkları kanı temsil eden kırmızı renkte bir kelebekle afişte ifade edilmeye çalışılmıştır. Zencilere karşı yapılan işkenceleri konu alan bu filmde bu karanlık dönem siyah fonla anlatılmak istenmiştir. Afişte gerilim-korku türü olarak tahmin edilen bu film Dram-gerilim türünde olduğu için afişi filmin konusu hakkında tam olarak izleyiciyi yönlendiremediği düşünülmektedir (Şekil 9).

SONUÇ

Görsel okuryazarlık alanında yapılan araştırmalar konunun önemini ve tasarım sürecindeki yerinin bir göstergesidir. İnsanlık tarihi kadar eski olan görsellerle iletişim kurma sadece sosyal alanların değil sanat ve bilim gibi birçok alanında konusu haline gelmiştir. İmgelerin kullanımının çok eski tarihlere dayandığı bilinmektedir. Göstergeler

Şekil 9. Antebellum Film Afişi.

iletişim kurabilmek için insanlar tarafından üretilmiştir. Bir düşünceyi, görüşü, yeni çıkan bir ürünün varlığını gösterge yoluyla bir başkasına aktarmaktadır. Düşünmek, göstergeleri kullanmak ve işletmek demektir. Düşünmenin var olması, paylaşılması ve gelişmesi bütünüyle göstergelere bağlıdır. Yani insanlar göstergeler yoluyla düşünmekte ve yeni göstergeler yoluyla konuşmaktadır.

Seçilen bu filmlerin ortak noktası; komedi, korku ve gerilim temalarının kaynaştırılmış olması, hayat ve kişilerin güzel ya da çirkin, herhangi bir sınıf farkı gözetmeden dram temasının vurgulanmasıdır. Bu ortak noktanın afiş tasarımlarına yansımaları, verilmek istenen mesajın aktarılabilmesi, bir filmin afişi aracılığıyla izleyici kitlesine ulaşması ve tercih edilir konuma gelmesidir. Afiş tasarımında yer alan görsel elemanların bir bütün şeklinde izleyiciye iletmek istenilen mesajı doğru aktarabilmesi, görsel anlatım dilini iyi bir şekilde kullanabilmesi, tasarım kuralları ve algı süreci bakımından temellendirmesidir. Yapılan bu analiz sonucunda izleyicinin afişten filmin temasını anlayabildiği veya anladığının aksi yönünde sonuç çıkarabildiği görülmüştür.

Bu araştırma kapsamında ulaşılan kaynaklar çerçevesinde dram türünde 2011 Arjantin yapımı olan Medianeras (Yan Pencere) orijinal ismiyle Sidewalls, 2012 Alman

Yapımı A Coffee İn Berlin, 2017 Amerikan yapımı Çizgi Ötesinde, 2018 yılında ABD, Birleşik Krallık ve İrlanda ortak yapımı olarak hazırlanan Sarayın Gözdesi ve 2020 yılı Amerikan yapımı olan Antebellum film afişleri incelenerek analizi gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın sonucunda seçilen beş filmin konularının afişlerde doğru lanse edilip edilmediği incelenmiştir.

Etik: Bu makalenin yayınlanmasıyla ilgili herhangi bir etik sorun bulunmamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması ile ilgili olarak herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Ethics: There are no ethical issues with the publication of this manuscript.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKLAR

- Çakır, V. & S. Demir, (2010), İzleyicilerin film seçme davranışında film afişlerinin rolü, e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences, 3C0002, 6(1), 18–35.
- Çeken, B., & Arslan A. (2016). Indicative solutions for immersion “film camera example” Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi 11(2), 507–517.
- Günay, D. (2012), Görsel okuryazarlık ve imgenin anlamlandırılması, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi ART-E, 01, 1–29.
- Ildırar, S. (2015). Film literacy: Continuity cinema as a visual communication system. *Sinecine*, 6(1), 57–89. [Turkish] [CrossRef]
- Kahraman, A.D. (2020) Analysis of randomly selected cinema posters in terms of graphic design principles and cinema. *International Social Mentality and Researcher*

- Thinkers Journal*, 6(37), 1972–1981. [Turkish]
- Küçük, B. (2013), Görsel iletişim tasarımı açısından sanatsal ve kültürel afişlerin çözümlenmesi: uluslararası istanbul caz festivali afişleri [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (pp. 47–48). İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Tasarım Anabilim Dalı.
- Onursoy, S. (2019). Görsel iletişim ve imge. *Pegem Akademi*. [CrossRef]
- Parsa, A. F., & Olgundeniz S. S. (2019). Filmlerin gücünden yararlanmak: sinema okuryazarlığı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayıncı Sertifika No: 16195, 16–17.
- Parsa, Alev Fatoş (2004), İmgenin Gücü ve Görsel Kültürün Yükselişi, *Ana Dili*, Research Gate, 33, s. 59–66.
- Petterson, R. (1993). Visual information, educational technology. (pp. 25). Englewood, Cliffs.
- Tüzel, S. (2010). Visual literacy. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27, 691–704.
- Tuzcu Tıgılı, İ. (2012). Film Afişleri tasarımında göstergeler: Prof. Yurdaer Altıntaş'ın film afişleri çözümlenme örneği [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. (pp. 23–24). İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

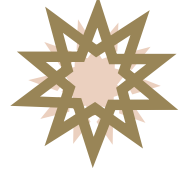
Görsel Kaynakça

- Görsel 1: Dünya. (Dec 03, 2021). Türkiye film çekimi için portal kuruyor <https://www.dunya.com/ekonomi/turkiye-film-cekimi-icin-portal-kuruyor-haberi-418772>
- Görsel 2: Beyazperde (Dec 03, 2021). Sicario. <https://www.beyazperde.com/filmler/film-228114/fotolar/>
- Görsel 3: MRCUP Blog. (Dec 03, 2021). True detective intro/movie posters selection. <https://www.mr-cup.com/topics/movies/item/true-detective-intro-movie-posters-selection.html>
- Görsel 4: Matbuu. (Dec 07, 2021). <https://www.matbuu.com/blog/afis-ipuclari-afis-ornekleri.html>
- Görsel 5: Beyazperde. (Nov 04, 2021). Yan pencere. <https://www.beyazperde.com/filmler/film-112440/fotolar/>
- Görsel 6: IMDB. (Nov 04, 2021). <https://www.imdb.com/title/tt1954701/> Erişim Tarihi: 04.11.2021
- Görsel 7: Beyazperde. (Nov 04, 2021). Çizgi Ötesi. <https://www.beyazperde.com/filmler/film-197082/fotolar/>
- Görsel 8: Postercim.net. (Nov 04, 2021). <https://postercim.net/urun/sarayin-gozdesi-2018-poster/>
- Görsel 9: Beyazperde. (Nov 04, 2021). Antebellum. <https://www.beyazperde.com/filmler/film-275832/fotolar/>

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Yıldız Social Sciences Institute Journal

Web sayfası bilgisi: <https://ysbed.yildiz.edu.tr>
DOI: 10.14744/ysbed.2022.00017

Kitap İncelemesi / Book Review

Güneş Ülkesi'nin klasik yönetim teorisi çerçevesinde incelenmesi^a
Exploration of the city of the sun within the scope of classical
management theory

Ayşe Aybike BAYKAL^{*}

Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Yıldız Technical University, İstanbul, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Hakkında

Geliş tarihi: 31 Mart 2022

Kabul tarihi: 15 Ağustos 2022

Anahtar kelimeler:

Tomasso Campanella, Güneş Ülkesi, Klasik Yönetim Teorisi, Henry Fayol, Frederic Taylor

ARTICLE INFO

Article history

Received: 31 March 2022

Accepted: 15 August 2022

Key words:

Tomasso Campanella, the City of the Sun, Classical Management Theory, Henry Fayol, Frederic Taylor

ÖZ

Tommaso Campanella'nın en önemli eseri kabul edilen, 1602 tarihli Güneş Ülkesi, dönemin bilimsel tartışmalarının etkisiyle şekillenmiş bir eserdir. Kitabın bilimsellik odağı Klasik Yönetim Teorisinin de temel yapı taşını oluşturmaktadır. Eser ile Klasik Yönetim Teorisinin bir diğer ortaklaştığı nokta ise değişime gebe olan kendi dönemlerinin gereksinimlerine cevap vermek için ortaya çıkmalarıdır. Klasik Teorideki üretimde verimliliğin sağlanması hedefi, Güneş Ülkesi'nde sistemin devam ettirilmesi yönünde şekil değiştirmiştir. Bu kapsamda, hedeflere ulaşmak için izlenen yollarda birtakım benzerliklere ulaşılmıştır. Bu benzerlikler kitap incelemesi kapsamında, bilginin oluşturulması ve iletilmesi; uygulamalarda ön plana çıkan basitlik ve standardizasyon kavramları; kitaptaki topluluğun ve Klasik Yönetim Teorisinde işçilerin ortak faydayı gözetme yönündeki yönlendirilmeleri ve son olarak yönetici profiline beklenen özellikler temaları ile ele alınmıştır.

Atıf için yazım şekli: Baykal, AA. Güneş Ülkesi'nin klasik yönetim teorisi çerçevesinde incelenmesi. Yıldız Sos Bil Ens Der 2022;6:1:44–48.

ABSTRACT

The City of the Sun, first published in 1602 and considered the most substantial work of its author Tomasso Campanella, is a writing that is shaped by the scientific debates of the era. The focus on being scientific, which is cultivated throughout Campanella's work, is also the building block of the Classical Management Theory. Another point where the book and the Classical Management Theory align is that both emerged to respond to the needs of their times, which were ripe for evolution. Classical Theory's objective of achieving productivity takes the form of sustaining the system in the City of the Sun. Thus, some parallels appear in their ways to achieve the ends. This book review discusses the mentioned similarities within several themes, namely, production and transmission of knowledge, prominence of simplicity and standardization, guiding the agents –the community in the book and laborers in the Classical Management Theory– towards common interest and, lastly, the expectations regarding executive branch.

Cite this article as: Baykal, AA. Güneş ülkesi'nin klasik yönetim teorisi çerçevesinde incelenmesi. Yıldız Sos Bil Ens Der 2022;6:1:44–48.

*Sorumlu yazar / Corresponding author

*E-mail adres: aybikebaykal@sabanciuniv.edu

^aYıldız Teknik Üniversitesi, SBE, İşletme Yönetimi Doktora Programında Prof. Dr. Esin Can tarafından yürütülen "Yönetim Alanında Yönlendirilmiş Okumalar" dersi kapsamında hazırlanmıştır.

Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Türkiye, tarafından yayınlandı.

Telif hakkı 2022, Yıldız Teknik Üniversitesi. Bu, CC BY-NC lisansı kapsamında açık erişimli bir makaledir. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

GİRİŞ

Geç Rönesans döneminin önemli filozoflarından Tommaso Campanella (1568-1639), siyasi birliğini oturtamamış İtalyan topraklarında İspanya'nın üstünlük kurmaya çalıştığı bir dönemde yaşamıştır. 14 yaşında girdiği Dominiken tarikatında dini bir eğitim alan Campanella, daha sonra felsefeye yönelmiştir (Ernst v.d., 2021). Felsefi duruşunu, Aristoteles karşıtı doğa felsefesi temelinde sorgulamalarıyla tanınan Bernardino Telesio'dan miras almıştır (Maggie, 2010, s. 478). Telesio'nun fikirlerini savunması Campanella'yı kiliseyle karşı karşıya getirmiştir. Sekiz yılı zindanda olmak üzere yirmi yedi yıldan fazla hapis yatmıştır. Hapiste yattığı süre zarfında Kopernik sistemini, Galileo'yu ve insanın doğal fenomenleri araştırma özgürlüğünü savunmuştur (Hall, 1993, s. 614). Rönesans döneminin önemli bilim insanları ve filozoflarıyla olan bu yakın etkileşimi Campanella'nın Güneş Ülkesi kitabına da yansımıştır. Kitap, Telesio'nun felsefi mirası ve dönemin bilimsel tartışmalarının etkisiyle kaleme alınmıştır.

1602 yılında Campanella tarafından kaleme alınan Güneş Ülkesi bir ütopyadır. Makale kapsamında incelenen kitabı dilimize kazandırıp, basımın önsözünde Ütopya kavramını ve tarihsel evrimini başarılı bir şekilde okuyucuya sunan Veysel Atayman (2019), ütopyaların mevcut düzene yönelik eleştirel bir karşı tasarım olduğunu dile getirir (s. 9). Tommaso Campanella'nın Güneş Ülkesi eserini de, içinde bulunduğu dönemin yönetim biçiminden toplumsal düzenine kadar duyduğu memnuniyetsizliklere karşı bir reçete olarak yazdığını söyleyebiliriz.

Atayman aynı zamanda, Avrupadaki Ütopyacı düşünceyi Platon ile başlayıp Rönesans Dönemi ile laikleşen, toplumsal bir eleştiri geleneğine oturtur (Campanella, 1602/2019, s. 9). Campanella Rönesans çağında yaşamış, dönemin bilim adamlarını savunmuş bir yazar olarak bu geleneği eserinde sergilemiştir. Örneğin Krishan Kumar, Güneş Ülkesi'ni bilim ve bilimsel araştırma vizyonu çerçevesinde şekillenen ilk ütopya örneği olarak ele alır (Kumar, 2006, aktaran Kurtyılmaz, 2014, s. 17). Kitabın teknoloji odağında incelenmesi ise ilgi çeken bir diğer bakış açısı olma özelliğine sahiptir. Hall eserin, çağının yeni icat ve keşiflerinden su ve yol sistemleri gibi teknik, teknolojik konuları içermesine atıfta bulunurken, Campanella'nın teknolojiyi ideal toplumun bir parçası olarak yorumladığını söyler (Hall, 1993, s. 613-615).

Tüm bu unsurlar makale sahibi tarafından göz önünde bulundurulduğunda, kitabın Klasik Yönetim Teorisinin doğduğu dönemle, 'bilimsellik odağı', 'teknoloji' ve 'değişim dönemindeki bir toplumun izleri' bağlamlarında paralellik gösterebileceği öngörüsünü doğurmuştur. Kitabın incelenme amacının ilk sebebi, bu öngörülen benzerlikleri yakalayabilme amacı; ikincisi ise, makale sahibinin bir konuyu

anlamanın en iyi yolunun onu başka bir konu üzerinde yorumlayabilme çabası olduğuna inanmasıdır.

Bu doğrultuda, ilerleyen bölümlerde sırasıyla, İçerik başlığında kitabın konusu hakkında bilgiler verilecek; Analiz ve Değerlendirme kısmında Klasik Yönetim Teorisiyle benzerlik gösteren noktaların incelenmesi yapılacaktır. Tartışma ve Sonuç bölümünde ise saptamaların tasnifi yapılarak inceleme tamamlanacaktır.

İÇERİK

Betimsel bir anlatımla ele alınmış olan Güneş Ülkesi, üslup olarak Cenovalı bir denizcinin Hospitalario adlı kişiyle gerçekleştirdiği karşılıklı diyaloglar şeklinde yazılmıştır. Kitap boyunca denizcinin Güneş Ülkesi'ne dair tecrübe ve izlenimlerini Hospitalario'nun yönlendirdiği sorulara cevap olarak sunması, okuyucunun alt başlıkları ve temaları ayırt edebilmesini kolaylaştırmıştır. Bu sayede kitap kolay takip edilebilen bir akışa sahiptir. Çevirmenin dili ise son derece anlaşılırdır.

Kitabın içeriği değerlendirildiğinde Güneş Ülkesi'nin temel sosyal düzeninin komünal bir yaşam üzerine kurulu olduğu görülür. Benciliğin kaynağı olarak görülen özel mülkiyet (Campanella, 1602/2019, s. 16) kavramına karşıt olarak ülkedeki her şey yaşayanların ortak malıdır (Campanella, 1602/2019, s. 31). Birlikte üretir, birlikte tüketir; kimseye ait olmayan yerlerde birlikte konaklarlar. Hatta bu ortaklığı aile hayatına kadar taşırlar: çocuklar kamusal birliğin birer unsuru olarak kabul edilirken (Campanella, 1602/2019, s. 47), toplumda aile kavramının yeri yoktur.

Güneş Ülkesi'nin yönetim şekli ise bir çeşit teokrazi¹ yönetimidir. Hiyerarşik yapının hâkim olduğu şehrin idaresini hiyerarşinin en üstünde yer alan Metafizikus (Hoh) ile birlikte diğer üç yönetici Güç (Poh), Sevgi (Mor) ve Bilgelik (Sin) yürütür. Bu üç eşit yönetici aslında her vatandaşın yaşantısının üzerine oturduğu kaideleri temsil etmekte ve yaşamlarına yön vermektedir.

Son olarak kentin fiziki yapısına değinilmesi yararlı olacaktır. Güneş Ülkesi bir ovanın üstünde yedi kat iç içe geçmiş çemberlerden oluşan bir tepe görünümündedir. Bu yapı hem toplumu dışarıdaki tehlikelerden korur (Campanella, 1602/2019, s. 23-24), hem de toplumun değerlerinin muhafazasında önem bir rol oynar. Bu konunun ayrıntılarına analiz bölümünde daha ayrıntılı girilecektir.

ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

Güneş Ülkesi ve Klasik Yönetim Teorisi doğdukları dönem koşulları içerisinde ele alındığında bir takım ortak özelliklere rastlanabilir. Tommaso Campanella'nın eserini yazdığı dönem Aydınlanma Çağı'nın temelini oluşturan 17.yy. felsefe ve bilimsel düşüncesinin geliştiği zamana denk

¹Teokrazi, siyasi iktidarın, Tanrı'nın temsilcileri olduklarına inanılan din adamlarının elinde bulunduğu toplumsal ve siyasi düzendir (TDK, t.y.).

düşer. Bu felsefe bilimsel bilginin elde ediliş biçimi olarak yaygın şekilde kabul gören Aristoteles ve Plato'nun tündengelim modelinin sınırlarından kurtulmayı içermektedir (Alexander, 2010). Dogmatik düşünce yapısının temellerini sarsan bu gelişmeler, özellikle entelektüel çevrede hararetle tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Campanella da Anti-Aristotelesçi yaklaşımıyla bu dönemin önemli aktörlerindedir. Böylesine köklü bir değişim rüzgarının getirdiği farkındalıkla Campanella, toplumsal düzen ve yönetim biçimindeki aksaklıklara Güneş Ülkesi'yle çözüm önerisi getirmeye çalışmıştır.

Klasik Yönetim Teorisinin doğması ise yine kendi çağının getirdikleri neticesinde olmuştur. 18.yy'ın ikinci yarısından itibaren buharlı makinelerin keşfi gibi teknolojik gelişmeler, üretim şeklinde köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Sanayi Devrimi olarak adlandırılan bu dönemde yaşanan gelişmeler ve beraberinde getirdiği değişim, bu değişime ayak uydurma zorunluluğunu doğurmuştur (Nişancı, 2015, s. 258). Değişimin tam merkezinde bulunan "üretimde verimliliği nasıl artırırız?" sorusu, dikkatleri yönetim düşüncesine yöneltmiştir. Verimlilikte artış sağlayacak yönetsel ve bilimsel tekniklerin araştırılmasıyla birlikte de Klasik Yönetim Teorisi ortaya çıkmıştır (Nişancı, 2015, s. 266).

Güneş Ülkesi'nin fiziki yapısını oluşturan çemberlerin incelenmesi, ülkenin sosyal ve yönetsel yapısı hakkında bilgilere ulaşılmasına olanak verir. Örneğin, her bir çember duvar üzerinde ülkenin inancını şekillendiren bilgileri bulundurur. Bu bilgiler dönemin bilimsel bakış açısını temsil eden doğa felsefesi unsurları resmederek aktarılmaktadır. İlgi çekici olan ayrıntı ise bunların sunuş şeklinin Klasik Teorinin vurguladığı gibi bir çeşit kullanım kılavuzu eşliğinde sergilenmesidir. Bilgiler görselleştirilir, kullanım alanları ve şekilleri yanlarına yazılan notlarla açıklanır (Campanella, 1602/2019, s. 28). Benzer bir şekilde bütün bilimlere kapsarken, bunu harika bir şekilde basitleştirerek özetleyen ve ülkenin anayasası kabul edilebilecek "Bilgi" adında kitapları vardır (Campanella, 1602/2019, s. 27). "Georgics" ve "Bucolics" adlı kitapları ise, tarım ve hayvancılığın doğru şekilde nasıl yapılacağını anlatır (Campanella, 1602/2019, s. 63-65). Bu kitaplardaki uygulamalar takip edilerek yüksek verim elde edilir. Kitaplar yıllarca sürdürülen gözlemler ve deneyler sonucu elde edilen bilgileri içermektedir. Bu yönüyle kitapların oluşturulması, Taylor'ın en iyi yöntemi bulmak ve eskiden sıklıkla kullanılan el yordamı ile kabaca ayarlanan (rule of thumb) yöntemleri değiştirmek için kapsamlı bir şekilde incelenmesi ve test edilmesi gerekliliği düşüncesiyle paralellik göstermektedir (Blake ve Moseley, 2010, s. 29). Bu üç örnek en temelde, Klasik Yönetimin hedeflediği basitlik aracılığıyla standardizasyon yakalama eğilimiyle eşleştirebilir. Buradaki hedef bir noktada kafa karışıklığına meydan vermeden sistemin devamlılığını sağlamaktır; tıpkı üretimde aksaklıkların çıkmasını engelleyip, süreç verimliliğini korumak amacıyla olduğu gibi.

Duvar üzerinde sergilenen bilgilerin bir diğer fonksiyonel görevi ise eğitimidir. Eğitim düşüncesi Taylor ve Fayol'da karşımıza çıkan yönetimin önemli unsurlarındandır. Çocukların küçük yaştan itibaren, duvardaki bilgileri öğrenmeye başlamaları, Fayol'un daha ilköğrenimden başlayarak gerekli bilgilerin tohumunun ekilmesi gerektiğine dair düşüncesiyle paralellik gösterir (Fayol, 1916/2021, s. 149-150). Fakat buradaki eğitim modeli yalnızca çocuklarla sınırlı değildir. Güneş Ülkesi sakinlerinin toplumdaki görevleri eğitimde gösterdikleri performans ve yetenekleriyle atanır. Halkın görevlerinin kendi doğal beceri ve yetenekleriyle örtüşmesi, onların görevlerini memnuniyetle en iyi şekilde yapmalarını sağlar (Campanella, 1602/2019, s. 60). Kimin ne göreve getirileceğinin kararı yöneticilere aittir (Campanella, 1602/2019, s. 45). Taylor da işçilerin yeteneklerini iş gereksinimiyle eşleştirme ihtiyacını 1. Sınıf İnsan kavramıyla vurgular (Wren & Bedeian, 2009, s. 129). Bu eşleştirme üretimde verimliliğin sağlanması için yöneticinin gözetmesi gereken önemli bir kriterdir. Böylece çalışanların kaytarma (soldiering) eğilimlerinin de önüne geçilir. Üstelik işçiler Taylor'ın da ifade ettiği gibi eğitimle istenen performansı yakalayabilecek yeterliliğe de erdirilebilirler (Wren ve Bedeian, 2009, s. 151).

Güneş Ülkesi'nin ideal toplum yapısını devam ettirebilmesinin temelinde kişisel istek ve çıkarların değil, toplumun ortak faydasının gözetilmesi yatmaktadır. Bu hususta herkes koşulsuz bir şekilde yöneticilere itaat etmek zorundadır (Campanella, 1602/2019, s. 46). Güneş Ülkesi'nin bu özelliği bire bir Fayol'un "genel çıkarların özel çıkarlara tercih edilmesi" ilkesiyle örtüşmektedir. Amaç her iki örnekte de, insana özgü kıskançlık, bencillik, hırs gibi eğilimlerin kontrol altında tutulması yoluyla, sistemin devamlılığının ve verimliliğinin sağlanmasıdır (Fayol, 1916/2021, s. 55).

Öte yandan Güneş Ülkesi'nde yöneticilere itaat temelde gönüllü bir seçimdir. Çünkü Güneş Ülkesi halkı, yöneticilerinin kendilerinden daha yüce olduğunu düşünürler (Campanella, 1602/2019, s. 64). Bunun iki sebebi vardır. Birincisi, yöneticilerin kendileri gibi aynı eğitimden geçerek, herkesten üstün bir performans göstermeleridir (Campanella, 1602/2019, s. 35). Performans kriterinin ölçülebilir yapısı yöneticinin meşruiyetini sağlamaktadır. Yöneticinin deneyimi de hesaba katıldığında yöneticiye karşı duyulan saygı pekişmektedir. İkincisi ise bu kişilerin sahip olduğu yönetim kabiliyetidir. Ülkedeki herkes eğitimleri sırasında kendini gösterme fırsatına sahiptir. Özel yeteneği olanlar, tıpkı Fayol'un önerdiği gibi, hiyerarşinin üst basamağına tırmanabilir. Yani yönetim kabiliyeti öğrenilebilir bir özelliktir (Wren ve Bedeian, 2009).

Kitapta yönetim kabiliyeti vurgusu yapılan kişi ise daha çok tüm yönetimin bağlandığı Metafizikus'tur. Bu kısma özellikle değinmek gerekmektedir. Campanella, Metafizikus'un kusursuzluğunu anlatırken, dış dünyadaki yöneticiler üzerinden bir karşılaştırma yapar. Bu karşılaştırmanın temasını, bilgiye ezberci bir bakış açısıyla yaklaşan, tek bir

alandan uzmanlaşan ve kitabî bilgiyi deneyime üstün gören yönetici figürü oluşturur. Böyle bir yönetici, Güneş Ülkesi vatandaşlarına göre gerekli olan yönetim becerisinden yoksun olmaktadır (Campanella, 1602/2019, s. 37). Bu özellikler Klasik Yönetim Teorisinin çıkış noktasıyla oldukça benzerdir. Teknolojik gelişmelerle birlikte verimliliği arttırmak için yeni ihtiyaçlar gündeme gelmiştir. Eskiden olduğu gibi yalnızca teknik bilgiler, artan üretimin kaynaklarının verimini yükseltmek yahut üretimin koordinasyonunu sağlamak için yetersiz kalmıştır (Wren ve Bedeian, 2009). Klasik Yönetim Teorisinin temsilcilerinden Frederick W. Taylor ve Henri Fayol eserlerini gözlemledikleri bu değişim üzerine kurgulamışlardır. Onlar, uzmanlaştıkları alanın (teknik) bilgileriyle sınırlı kalmamış, deneyimlerini farklı bir alanda (yönetim) sistematik bir şekilde sunmayı görev edinmişlerdir. Hatta Fayol, teknik okulların yalnızca matematik odaklı eğitimini eleştirmiş, bu okullardan yetkin kişilerin çıkması için beden sağlığı, genel kültür ve idari bilgiler gibi alanların öğretilmesini savunmuştur (Fayol, 1916/2021, s. 132-133).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Klasik Yönetim Teorisinin merkezindeki “üretimde verimliliğin sağlanması” amacı, Güneş Ülkesi kitabında kurulmuş düzenin devam ettirilmesi çerçevesi içinde incelenmiştir. Bir başka şekilde ifade edilirse, Güneş Ülkesi'nin ideal sistemi üretimin kendisidir. Dolayısıyla, kitap eleştirisi yazılırken sunulan benzerlikler hep bu tema çerçevesinde ele alınmıştır.

İlk olarak hem Güneş Ülkesi hem de Klasik Yönetim anlayışı içinde buldukları çağın gereksinimlerinden doğmuşlardır. Campanella yaşadığı çağın uygulamalarını eleştirmiş ve karşıt bir devlet düzeni betimlemiştir. Onun kurgusunda, döneminin bilime yaklaşımı -doğa felsefesi- merkezî bir rol oynamaktadır. Klasik Yönetim Teorisi ise, Sanayi Devrimi'nin etkisiyle gelişen üretim çeşitleri ve değişen çevre koşullarının getirdiği birtakım aksaklıklara çözüm üretebilme kaygısıyla şekillenmiştir. Öyleyse söylenebilir ki: Campanella'nın motivasyonunun başlıca sebebi olan döneminin aksaklıkları, Klasik Teorinin doğmasını sağlayan döneminin ihtiyaçları zemininde buluşur. Her ikisi de değişimin getirdiği sancının bir ürünüdür.

Campanella'nın Güneş Ülkesi tıpkı Klasik Yönetim Teorisindeki gibi sistemin aksamamasının önüne geçmek istemektedir. Bunun için, aktörlerin bilgi ve kuralları eksiksiz ve verimli bir şekilde uygulayabilmelerini sağlamak adına basit anlatım, standardizasyon gibi uygulamalara yönelirler. Amaç, akıl karışıklığına fırsat vermemek ve farklı yöntemlerin değil sabit en verimli yöntemin kullanılmasını mutlak kılmaktır.

Eğitim, hem Klasik Yönetim Teorisinin hem de Güneş Ülkesi kültürünün temelini oluşturmaktadır. Klasik Yönetim Teorisinde olduğu gibi görev tanımları, işlerin nasıl yapılacağı gibi bilgilerin yöneticiler tarafından işçilere anlatılması gerekmektedir. Güneş Ülkesi'nde ütopyanın hayat-

ta kalması için gereken bilgiler, vatandaşların görevlerinin içeriği, henüz küçük yaştan itibaren onlara anlatılır. Sağlam bir temel ile mesleki eğitime başlayan Güneş Ülkesi sakinleri eğitimlerinin ileriki aşamalarında kendi beceri ve yetkinlikleri doğrultusunda görevlere ayrılırlar. Atanan görevi yapabilecek kabiliyette olmaları onları azimli ve çalışkan birer üye haline getirir. Böylece toplumda istenen vatandaş yani Taylor'ın 1. Sınıf İnsan kavramıyla resmettiği kişiyi temsil ederler.

Komünal bir topluluk olmasının etkisiyle, Güneş Ülkesi vatandaşları öncelikle ortak faydayı gözetme erdemleriyle hareket ederler. Ülkede kişisel çıkar ve hırs gibi kavramlara yer yoktur. Yöneticiler bu hususta düzeni korumakla, vatandaşlar ise yöneticilere itaat etmekle görevlidir. Güneş ülkesinin sosyal yapısını koruyan bu önemli bileşen, aynı zamanda Fayol'un sağlıklı bir sistem kurmak için önerdiği yönetim ilkelerinden bir tanesidir.

Yönetici seçimi açısından incelendiğinde iki temel özellik açığa çıkmıştır. Birincisi, yetkinliği ve deneyimiyle saygı duyulan yöneticinin meşru pozisyonudur. Meşruiyet itaati gönüllü kılmakta, sistem işleyişinin -yani toplum kurallarının- aksamamasına imkân vermemektedir. İkincisi ise, teknik yeteneğin dışında sahip olunan yönetim yetisidir. Fayol'un yönetimin öğretilebilir olması ve herkesin yönetici olma imkânının olması yaklaşımı burada hayat bulur. Güneş Ülkesi'nde herkes eşit şartlar altında öğrenim görür. Fakat daha yetenekli olanlar sistem hiyerarşisi içerisinde yükselebilmeye, yönetici olma fırsatını yakalar.

Son olarak Güneş Ülkesi, Klasik Yönetim Teorisi pençeresinden ‘yöneticinin özellikleri’ temasıyla incelendiğinde dikkate değer bir paralellik yakalanır. İkisinde de yönetici figürü yalnızca teknik bilgisiyle var olmayan; disiplinler arası düşünebilme yetisi geliştirmiş ve kitabî bilgiyi deneyimin önüne koymaktan kaçınan özellikler göstermektedir.

Etik: Bu makalenin yayınlanmasıyla ilgili herhangi bir etik sorun bulunmamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması ile ilgili olarak herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Ethics: There are no ethical issues with the publication of this manuscript.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKLAR

- Alexander, D. (2010). 21. yüzyılda din ve bilim: Matris'i yeniden oluşturmak. Yeni Yaşam Yayınları.
- Blake, A. & Moseley, J. (2010). One hundred years after the principles of scientific management: Frederick Taylor's life and impact on the field of human performance technology. *Performance Improvement*, 49(4), 27–34. [CrossRef]
- Campanella, T. (2019). Güneş ülkesi (V. Atayman, Çev.). Ayrıntı Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1602).
- E. Germana, & J.-P. De Lucca. Tommaso Campanella. Edward N. Zalta (Ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2021 Edition), from Fayol, H. (2021). Genel ve Endüstriyel Yönetim (M. A. Çolakoğlu, Çev.). Ankara: Adres Yayınları, 6. Baskı, (Orijinal eserin basım tarihi 1916).
- Hall, P. A. (1993). The appreciation of technology in Campanella's the city of the sun. *Technology and Culture*, 34(3), 613–628. [CrossRef]
- Kurtyılmaz, D. (2014). Ütopylar ve karşı-ütopyalar bağlamında modern felsefi düşünce ve eleştirisi [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Maggi, A. (2010). Tommaso Campanella's philosophy and the birth of modern science. *Modern Philology*, 107(3), 475–492. [CrossRef]
- Nişancı, Z. N. (2015). Geçmişten günümüze yönetim düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(25), 257–294.
- Türk Dil Kurumu. (Dec 23, 2021). Teokrasi. (t.y.). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Wren, D. A. & Bedeian, A. G. (2009). *The evolution of management thought*. Wiley.